

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Katedra pastorálních oborů a právních věd
Liturgika

Radek Tichý

**LITURGIE HODIN,
JEJÍ HISTORICKÉ FORMY A MOŽNOSTI SLAVENÍ
V SOUČASNÝCH ČESKÝCH FARNOSTECH**

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Jan Kotas
PRAHA 2010

Děkuji ThLic. Janu Kotasovi za vedení, cenné rady a připomínky při přípravě této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 28. dubna 2010

Obsah

1	Úvod	4
---	------------	---

(první část)

2	Socio-religiózní situace českých farností	6
3	Některé „vzorové“ večerní liturgie a střípky z pražských farností.....	13
3.1	„Vzorové“ večerní liturgie.....	13
3.1.1	Slavnost světla v Taizé	13
3.1.2	Nešpory Monastických bratrstev Jeruzalém.....	15
3.1.3	Nešpory se Svatým Otcem v pražské katedrále	17
3.2	Nešpory v Arcidiecézi pražské	18
3.2.1	Katedrála sv. Víta	19
3.2.2	Bazilika Nanebevzetí Panny Marie na Svaté Hoře.....	20
3.2.3	Bazilika Nanebevzetí Panny Marie na Strahově	20
3.2.4	Kostel sv. Jiljí	22
3.2.5	Kostel Povýšení sv. Kříže.....	23
3.2.6	Kostel sv. Františka z Assisi.....	24
3.2.7	Kostel sv. Ludmily	25
3.2.8	Nešpory v pražské arcidiecézi – shrnutí	25

(druhá část)

4	Vývoj modlitby hodin.....	26
4.1	Kořeny oficia v 1. – 3. století	26
4.2	Katedrální officium.....	30
4.3	Mnišské officium a officium mnišsko-městské ve 4. – 7. století.....	35
4.4	Vývoj římského oficia	40
4.5	Druhý vatikánský koncil a pokoncilní vývoj.....	43
5	Současné magisterium o liturgii hodin	48
5.1	Konstituce Laudis canticum	48
5.2	Všeobecné pokyny k liturgii hodin.....	48
5.3	Kodex kanonického práva a Katechismus katolické církve	51
5.4	Novo millenio ineunte	52
5.5	Katecheze papeže Jana Pavla II. o modlitbě žalmů.....	53
5.6	Magisteriální pokoncilní dokumenty – shrnutí.....	54
6	Vybrané teologické aspekty denní modlitby církve	55
6.1	Officium jako modlitba světla	55
6.2	Officium jako kondenzace života v Kristu	57
6.3	Officium a jeho vztah k eucharistii.....	59
6.4	Závěr.....	61

(třetí část)

7	Praktické otázky	62
8	Návrat ke katedrálnímu officiu?	66
9	Závěr.....	70
10	Seznam zkratk.....	72
11	Citované prameny.....	73
12	Použitá literatura.....	77

1 Úvod

V jednom vánočním týdnu přišly na večerní nešpory, které se jinak v naší farnosti pravidelně konávaly každou sobotu, tři ženy. Nikdo je neznal. Zůstaly v kostele celou hodinu, přestože bylo vidět, že se v liturgii vůbec neorientovaly a později se ukázalo, že nejsou věřící. Po skončení nešpor nám tyto ženy říkaly: „Konečně jsme našly to, co jsme hledaly, to je ono!“ Myslely tím, že je nešpory nějakým způsobem oslovily, že při nich něco prožily. Za rok se tyto ženy objevily opět, znovu ve vánočním týdnu. Těm ženám možná nikdo neřekl, že nešpory slavíme každou sobotu. A tak jako předchozí rok, i nyní bylo slyšet chválu, že je naše modlitba oslovila. Tyto ženy přišly také ve vánočním týdnu následujícího roku. Mezitím se ovšem vystřídali kněží a s novým farářem doznaly změny také nešpory – zjednodušily se nápěvy, zrušilo se lucernarium i kadidlo, skupinka, která nešpory vedla, odložila alby a kvůli farářově nepřítomnosti ubylo věřících. Nevěřící ženy, dalo by se říci pravidelné vánoční návštěvnice našich nešpor, nás tento rok nechválily. A další rok nepřišly.

Osobní zkušenosti, které jsem udělal s liturgickou modlitbou hodin ve své farnosti i mimo ni, mne v roce 2003 vedly k sepsání textu *Liturgie hodin a kontemplace*,¹ v němž jsem se zabýval vývojem této modlitby, její teologií a spiritualitou a zejména jejím kontemplativním charakterem. V této předkládané diplomové práci se k tématu své tehdejší bakalářské práce vracím. Z původní myšlenky na pouhé rozšíření původního textu nezbylo nic. Historickou, teologickou i praktickou část jsem ne přepracoval, ale vypracoval úplně nově, vynechal jsem téma kontemplace a přidal stručnou črtu postmoderní religiozity. Základní otázkou, kterou si v této tedy kompletně nové práci kladu, je, jakým způsobem slavit liturgii hodin ve farnostech dnes. Pokoncilní dokumenty liturgické obnovy totiž officium chápou jako modlitbu celého Božího lidu a jeho slavení v obcích neustále doporučují. Někteří odborníci však provedenou reformu breviáře zpochybňují jako nedotaženou a při letném pohledu na slavení denní modlitby církve v českých farnostech máme tendenci dát kritikám za pravdu: Modlitba křesťanských obcí se po koncilu z breviáře bohužel nestala. Ve své práci se pokouším pomocí studia historických forem katedrálního officia a analýzy soudobé religiozity odpovědět na otázku, zda a jak je modlitba hodin v dnešních českých farnostech možná. Hlavní metodou je přitom studium odborné literatury, v případě mapování modlitby officia ve farnostech Arcidiecéze pražské pak zúčastněné pozorování.

¹ TICHÝ Radek: *Liturgie hodin a kontemplace* (bakalářská práce obhájená na KTF UK), Praha, 2003.

Aby bylo možné odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, bylo třeba prozkoumat dvě oblasti: situaci českých farností a historii a teologii liturgie hodin. Proto jsem celou práci rozdělil na tři velké části:

První část by bylo možné charakterizovat otázkou: *Kde se nacházíme?* Tato část se skládá z kapitoly o celkové socio-religiózní situaci českých farností (kapitola 2) a z přehledu slavení liturgie hodin na území Arcidiecéze pražské doplněném o tři „vzorové“ zkušenosti (kapitola 3).

Druhou část by bylo možné charakterizovat otázkou: *O co se jedná?* Tato část se zabývá liturgií hodin: její historií (kapitola 4), učením soudobého magisteria (kapitola 5) a vybranými teologickými momenty (kapitola 6).

Ve třetí části dominuje otázka: *Co je možné?* Tuto část tvoří stručný výčet praktických otázek spojených se slavením liturgie hodin v dnešních farnostech (kapitola 7) a kapitola syntetizující poznatky z teologie officia a teorie postmoderní religiozity (kapitola 8).

Kromě toho, že předkládaná práce pomohla mně osobně rozšířit povědomí o paletě možností spojených se slavením liturgie hodin i prohloubit její teologické pochopení, domnívám se, že by se po nezbytných úpravách podtrhujících zejména praktické aspekty slavení officia ve farnostech, mohla stát určitou inspirací pro společenství, která by se chtěla liturgii hodin podrobněji věnovat a bohatším způsobem ji slavit. Dnes často opakovaný bonmot Karla Rahnera, že křesťan budoucnosti bude buď mystikem, nebo nebude vůbec, se týká také našeho slavení liturgie. Je možné volně parafrázovat, že buď bude naše liturgie souborem modliteb, postojů, gest a ritů, které budou výmluvně promlouvat o Boží lásce k člověku a účinně vyjadřovat naši odpověď na toto Boží sebedarování, nebo nebude žádná liturgie. Jsem přesvědčen, že starodávný zvyk křesťanských společenství posvěcovat různé denní doby společnou modlitbou může i dnes „prohlubovat křesťanský život věřících, (...) přispět ke sjednocení všech věřících v Krista a (...) být pro všechny pozváním do církve“.²

² DRUHÝ Vatikánský koncil: Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*, (ze dne 4. 12. 1963), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 125–171, čl. 1.

2 Socio-religiózní situace českých farností

Protože má tato práce povahu nejen liturgickou, ale částečně též pastorální, je v následující kapitole stručně představena situace českých farností, která, doufám, objasní, že je smysluplné zabývat se dnes modlitbou breviáře nejen proto, že se jí věnují církevní dokumenty. K představení využiji především soudobou sociologii náboženství a částečně také některé postřehy pastorální teologie. Protože církev není ze světa, ale je ve světě (Jan 17), odráží se v jejím životě také obecné celospolečenské procesy. Prvky pozdně moderní doby tak nalezneme nejen v náboženství jako takovém, ale též přímo v církvi. Jsem si samozřejmě vědom odlišnosti různých oblastí, zejména Čech a Moravy, přesto se domnívám, že uváděné charakteristiky více či méně odpovídají České republice jako celku. V následujících odstavcích jsou nejprve popsány projevy sekularizace a po té některé momenty proměny katolicismu spojené s individualizací a deinstitucionalizací.

Aniž bych se chtěl zařadit mezi ty, kteří vycházejí z destruktivního pohledu,³ a s vědomím, že od roku 1989 prošla církev v Česku významnou obnovou⁴ a že „není málo toho, co církev a její členové za uplynulých dvacet let dokázali,“⁵ je třeba jako první charakteristiku současných farností zmínit pokročilou sekularizaci. Dekatolizace českých zemích ústící až do dnešní situace začala zřejmě již v polovině 19. století,⁶ výrazně k ní samozřejmě přispěl průběh celého dvacátého století s Masarykovsky laděnou první republikou, nacistickou okupací i komunistickou diktaturou. V roce 2010 nejen, že se církevní obce početně a sociálně nekryjí s obcemi civilními, ale věřící jsou v drtivé většině lokalit výraznou menšinou. Přestože „statistika není způsob, kterým měří Bůh,“⁷ statistická data leccos napoví. Lidí navštěvujících bohoslužby je málo: podle tzv. *Úkonů duchovní správy i Sčítání návštěvníků bohoslužeb* můžeme v polovině prvního desetiletí nového tisíciletí mluvit o něco málo více než čtyřech stech tisících účastníků nedělních bohoslužeb, tedy o 4 % obyvatel České republiky a o 16 % těch, kdo se ke katolicismu přihlásili ve Sčítání

³ Srov. AMBROS Pavel: Budoucí cesty farní pastorace: Současné katolické hledání, in: AMBROS Pavel: Teologicky milovat církev: Vybrané statě z pastorální teologie, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, 241–252, 242.

⁴ Srov. OPATRŇY Aleš: Cesty pastorace v pluralitní společnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 21.

⁵ DUKA Dominik, BADAL Milan: Bílá kniha církve s černou kapitolou: 20 let svobody 1989–2009, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109.

⁶ Viz FIALA Petr: Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

⁷ RATZINGER Joseph: Křesťanství na přelomu tisíciletí (rozhovor s Peterem Seewaldem), Praha: Portál, 1997, 13.

obyvatel.⁸ Počet praktikujících po roce 2000 celkově mírně klesal, zejména v moravských diecézích, ovšem například v Arcidiecézi pražské jich mezi lety 1999 a 2004 mírně přibylo. Lidé navštěvující bohoslužby mají vyšší průměrný věk a vyšší zastoupení žen než průměrná populace, což kromě dat ze Sčítání účastníků bohoslužeb potvrzují také velká sociologická šetření.

Vztáhneme-li počet praktikujících a počet kněží v duchovní správě k počtu farností, pak kromě toho, že musíme konstatovat, že existují farnosti, v nichž se dají věřící spočítat na prstech jedné ruky a také farnosti s několika tisíci věřících, můžeme zjistit, že zatímco v moravských diecézích měli kněží průměrně na starosti 1,7 farností na celkové rozloze 61 km² s celkem třemi nedělními bohoslužbami s průměrnou účastí 245 věřících na každé z nich, v Čechách připadalo na jednoho kněze na území 87 km² průměrně 2,7 farností a 3,3 nedělních bohoslužeb, každá průměrně s 95 věřícími.

Dostupné údaje z let 1997 – 2005 nás zpravují o tom, že v katolické církvi v České republice mezi těmito roky poklesl počet udílených křtů o 17 %, přičemž počet křtů udělených dětem do jednoho roku klesal ještě rychleji než počet živě narozených v příslušných letech.⁹ Poklesl též počet dětí přistupujících k prvnímu svatému přijímání (o 40 %), počet biřmovaných (o 25 %), i počet katolicky oddaných (o 18 %), přičemž katolické svatby ubývaly rychleji, než svatby civilní.¹⁰ Stejně tak poklesly počty pohřbů (o 21 %) a to i relativně, vzhledem k počtu úmrtí.¹¹ Můžeme též pozorovat pokles katechizovaných dětí předškolních (o 10 %), školních (o 20 %) i středoškolských studentů (o 30 %). Oproti tomu je patrný mírný nárůst těch, kdo docházeli na skupiny mládeže (o 5 %) i modlitební skupiny dospělých (o 40 %). Mezi roky 1998 a 2005 také mírně vzrostl počet udílených svátostí pomazání nemocných (o 5 %).

⁸ Úkony duchovní správy jsou statistiky každoročně vykazované faráři o farnostech, věřících a praktikách. Sčítání návštěvníků bohoslužeb proběhlo pomocí prezenčních lístků vždy jednu konkrétní neděli ve všech kostelích v republice v letech 1999, 2004 a 2009.

⁹ Počty křtů se snížily 28,4 tis. v roce 1997 na 23,6 tis. v r. 2005. „Jestliže v roce 1997 připadalo na 100 živě narozených dětí 31 křtů dětí do 1 roku věku, pak v roce 2001 to bylo 28 a v roce 2005 již jen 23 křtů!“ (TICHÝ Radek: Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi 1997-2005 (= Pražské sociálně vědní studie: Sociologická řada SOC-015), Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2008, 13).

¹⁰ Počty dětí u prvního svatého přijímání poklesly mezi lety 1997 a 2005 ze 16,4 tis. na 9,9 tis, počty biřmovaných z 8 tis. na 6 tis, počty oddaných ze 7,8 tis. na 6,4 tis. U sňatků se navíc stále méně často jedná o sňatky mezi katolíky, v roce 2005 to bylo pouze 70 %.

¹¹ Počty katolických pohřbů poklesly z 34,7 tis. v roce 1997 na 27,6 tis. v roce 2005 „Zatímco v roce 1997 měla katolický pohřeb téměř třetina zemřelých, o osm let později to byla již jen čtvrtina.“ (TICHÝ Radek: Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi, 17).

Všechna uvedená data svědčí o pokračujícím sekularizačním procesu v katolické církvi v České republice v tradičním smyslu – ubývá praktikujících osob a ještě rychleji ubývá tradičních svátostných i vzdělávacích praktik. Nárůst nových aktivit ve farnostech (modlitební skupiny, příp. též udílení svátosti pomazání nemocných¹²) je zatím poněkud pozvolný v tom smyslu, že se týká pouze některých farností a malého procenta praktikujících.

Společenské vědy věnují ovšem pozornost kromě výše nastíněnému procesu sekularizace také jisté náboženské obnově a to ve dvojnásobném smyslu. Prvním je tzv. deprivatizace náboženství, neboli opětovný vstup náboženství do veřejného prostoru za účelem obrany tradičního životního světa a principu společného proti státní a tržní penetraci.¹³ Přesto, že v katolické církvi v České republice lze deprivatizační tendence pozorovat,¹⁴ není tento typ náboženské obnovy tím, o čem bych chtěl nyní psát.

Druhý způsob, jakým se obnova náboženství dnes popisuje, je rozvoj tzv. holistické scény, neboli proudů new-age privatizované religiozity či spirituality.¹⁵ Vyznačuje se konstrukcí individuální náboženské identity z různých tradic, případně jejich částí, jejich kombinací a úpravou, takže se mluví o náboženském kutilství (Danièle Hervieu-Léger) náboženském supermarketu (Peter Berger) či náboženském trhu (Laurence Iannacone). Náboženskou identitu nestvrzuje instituce, ale spíše jedinec sám nebo – nejčastěji – neinstitucionalizovaná a nepevně ohraničená skupina pomocí vzájemného sdílení zkušenosti, případně komunita každodenního života.¹⁶ Soudobá literatura popisující náboženskou scénu v České republice věnuje právě této holistické scéně značnou pozornost a ukazuje, že víra, která věří v „něco“ a odmítá jak striktní ateismus, tak konfesně vymezenou religiozitu, je zřejmě nejrozšířenějším náboženstvím u nás.¹⁷ O

¹² To vezmeme-li v úvahu pokoncilní redefinici svátosti pomazání nemocných a zpoždění v jejím uvádění do praxe dané komunismem.

¹³ Srov. CASANOVA José: *Public Religions in the Modern World*, Chicago: University of Chicago Press, 1994, 228-229.

¹⁴ Srov. TICHÝ Radek: *Bojující církve. Analýza požadavků katolické církve vůči českému státu po r. 1989*, in: TICHÝ Radek (ed.): *Miscellanea sociologica 2006*, Praha: FSV UK, 2006, 67-94.

¹⁵ Pojem spiritualita se v sociologickém diskursu používá v odlišném významu, než je tomu v diskursu teologickém (srov. např. NEŠPOR Zdeněk, LUŽNÝ Dušan: *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007, 131.). V této kapitole jej používám ve významu sociálně-vědním.

¹⁶ Tyto čtyři typy validace víry (autovalidace, vzájemná, komunitární, institucionální) takto definuje Danièle Hervieu-Léger. Srov. HERVIEU-LÉGER Danièle: *Le pèlerin et le converti: La religion en mouvement*, Paris: Flammarion, 1999, 181-190.

¹⁷ Srov. např. HAMPLOVÁ Dana: *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti: Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP*, Praha: Sociologický ústav, 2000, *Sociological Papers* 00:3 nebo LUŽNÝ Dušan, NEŠPOR Zdeněk a kol: *Náboženství v menšině: Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*, Praha: Malvern, 2008.

globálním významu tohoto typu religiozity a zájmu církve o něj svědčí mimo jiné i vydání oficiálního dokumentu Svatého stolce.¹⁸

Není bez zajímavosti upozornit na fakt, že privatizovaná spiritualita odpovídá celkové postmoderní kultuře a stylu života. Nestabilní víra, která může být bez potíží modifikována či úplně změněna (takže sociologové přestávají mluvit o náboženském vyznání a používají raději termín náboženské *preference*), odráží vliv „tekuté společnosti“, v níž mezi základní požadavky patří kromě zábavy a nekončícího proudu emocionálních vzruchů nutnost neulpívat, neustrnout, jejímž základním ideálem je instantnost.¹⁹ Soudobý imperativ seberealizace se v náboženské sféře projevuje „hledáním sama sebe“ v esoterických směrech či zajišťováním si štěstí pomocí magických, astrologických či věšteckých služeb, které nemají nic společného cestami odříkání a oběti, typickými například pro kalvinistické křesťanství. Tuto tendenci ovšem nalezneme i v křesťanství například v zájmu, který vzbuzují charismatické a či jiné terapeuticko-uzdravující skupiny.²⁰ Individualismus a sociabilita v podobě volných sítí nalézají v náboženství svou podobu, když si lidé vystačí bez církví, bez pravidelného rytmu náboženských rituálů, pouze se sdílením prvků nauky přes literaturu, moderní komunikační prostředky či občasně seance. Konečně další obecná skutečnost, že individualismus, který na jednu stranu osvobozuje a na druhou stranu představuje značnou zátěž a způsobuje, že lidé opět hledají „přístřeší pro duši“ (Zulehner),²¹ se v náboženské oblasti v extrémních případech projevuje nárůstem fundamentalismu, rigidity či sektářské mentality.²²

Podívejme se ještě o něco podrobněji na to, jak se postmoderní podoba náboženství projevuje přímo na katolicismu v Evropě. Vzhledem k tématu mé práce stojí za to uvést tři oblasti: vztah církve k prostoru, vztah času a vztah k autoritě.²³

¹⁸ Viz PAPEŽSKÁ RADA PRO KULTURU, PAPEŽSKÁ RADA PRO MEZINÁBOŽENSKÝ DIALOG: Ježíš Kristus, nositel živé vody: Křesťanské zamyšlení na New Age, Praha: Česká biskupská konference, 2003.

¹⁹ Srov. BAUMAN Zygmunt: Tekutá modernita, Praha: Mladá Fronta, 2002, 200–203.

²⁰ Velmi dobře je souvislost charismatického hnutí a pozdně moderního kultu ega ukázána například v NEITZ Mary Jo: Charisma and Community: A study of Religious Commitment within the Charismatic Renewal, New Brunswick, NJ: Transaction Publisher, 1987.

²¹ O tomto celospolečenském, nikoli pouze úzce náboženském fenoménu viz např. BAUMAN Zygmunt: Komunita: Hľadanie bezpečia vo svete bez istot, Bratislava: vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.

²² O procesu náboženské liberalizace a opětovné radikalizace viz BEGER Peter: Vzdálená sláva: Hledání víry ve věku lehkověrnosti, Brno: Barrister & Principal, 1997, 71–91.

²³ Takto věci tematizuje HERVIEU-LÉGER Danièle: Catholicisme, la fin d'un monde, Paris: Bayard, 2003, 276–298. O podobnosti francouzské a české situace viz TICHÝ Radek: Restrukturalizace diecézí ve Francii: Inspirace pro českou církev? (diplomová práce obhájená na KTF UK) Praha, 2006, 21–29.

Časoprostorová komprese, kterou jsme si zvykli nazývat globalizací,²⁴ charakterizovaná vysokou mobilitou, je zřejmě jedním z vlivů, které způsobily erozi toho, čemu Hervieu-Léger říká farní civilizace, v níž se náboženský život odehrával ve víceméně stabilní, ohraničené komunitě centrované okolo farního kostela. Tak, jako život lidí neprobíhá pouze v jedné lokalitě, tak ani jeho náboženská součást: „Migrační pohyby otřásly již před delší dobou prostorovými rámci pastorální aktivity, a ty jsou dnes zaplaveny hnutím delokalizace příslušnosti, které působí (...) na koncepce náboženské integrace, které si vytvářejí sami jedinci. (...) Mobilita není pouze praktická nutnost moderního života, kterou si církve musí připustit; je situací vyžadovanou věřícími ve jméno svobodné hry setkávání jedinců.“²⁵ Faktu, že mobilita a možnost volby farnosti do určité míry zpochybňuje plošnou strukturu farností a naopak favorizuje místa se silným náboženským či sociálním potenciálem, „biotopy víry“, si samozřejmě všímá také pastorální teologie a sama církve s ním počítá,²⁶ přičemž má samozřejmě na paměti, že farností existuje několik typů a že lokální farnost zůstane zřejmě i ve společnosti mobility základní organizační jednotkou partikulárních církví.²⁷

Proměny katolicismu týkající se dimenze času lze opět vyjádřit jako přechod od zmíněné farní civilizace, v níž byl život rytmován pravidelným odbíjením zvonů, nedělními návštěvami bohoslužeb a slavením velkých svátků, tedy, kde bylo náboženství vepsáno do každodennosti lidí, k tzv. poutnické religiozitě (Hervieu-Léger), neboli náboženství mimořádného. Neboť „pouť je definována momentem náboženské intenzity, který se nevpisuje do rytmů všedního života, který autoritativně přetrhává řád času náboženských praktik“.²⁸ Je-li pravdou, že v postmodernitě „plynutí času přestalo být kontinuálním procesem [a] místo přímky je tu soubor epizod, které sice opravdu postupují za sebou, ale stejně dobře mohou být myšleny vedle sebe“,²⁹ a že „dočasnost je důležitá“,³⁰ pak nás nepřekvapí, že

²⁴ Srov. BAUMAN Zygmunt: *Globalizace: Důsledky pro člověka*, Praha: Mladá fronta 2000, 7–8.

²⁵ HERVIEU-LÉGER Danièle: *Catholicisme, la fin d'un monde*, 282–283, překlad autor.

²⁶ Viz např.: „Dnes už je to otřepaná pastorálně teologická pravda, že za několik let bude církve charakterizována spíše duchovními krystalizačními body, ‚spirituálními biotopy‘ (biskup Joachim Wanke) a mnohem méně umně vykonstruovaným plošným systémem farností, jehož úplné pastorační a svátostné ‚zásobování‘ již velmi brzy nebude možné vykonávat.“ (SCHLEMMER Karl: *Českobudějovické teze k pastoraci budoucnosti. 17 námětů k zamyšlení*, in: DEMEL Zdeněk, SCHLEMMER Karl (ed): *Pronikavá změna pastorace nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem*, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, 135–142, 140.

²⁷ Srov. OPATRŇÝ Aleš: *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*, 124. Typologii farností viz např. OPATRŇÝ Aleš: *Pastorace v postmoderní společnosti*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, 53–55.

²⁸ HERVIEU-LÉGER, Danièle: *Catholicisme, la fin d'un monde*, 280, překlad autor.

²⁹ BAUMAN Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*, druhé vydání, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 33.

pravidelná, všední náboženská praxe, přestává být běžným vzorcem nejen těch, kdo se za věřící nepovažují, ale i těch, kdo se k církvi a jejímu učení hlásí. Příkladem jisté akceptace církví tohoto fenoménu je pastore mladých lidí, a to i v České republice, která jako jeden z nástrojů pořádá tzv. setkání mládeže, která mají mladým umožnit prožitek víry, entusiasmus, zakoušení společenství církve, nabídku svátostí, a jichž se účastní také určité procento těch, kdo nejsou pravidelnými návštěvníky katolických společenství.³¹ Jiným příkladem je pozornost, kterou pastorální teologie věnuje občasným návštěvníkům bohoslužeb, spojeným například s obdobím Vánoc.³²

Konečně stojí za to zmínit, že individualismus vedoucí k proměně vztahů k autoritě ve společnosti obecně se projevuje i v církvi: „Subjektivizace věření přesouvá instanci potvrzování [víry] z instituce – velké ochránkyně pravověří – na jedince, který oceňuje autenticitu vlastního osobního hledání a neuznává jinou pravdu než tu, kterou si sám přizpůsobil“.³³ To neznamena, že by věřící byli s církvi spojeni méně než kdysi, naopak, jsou na ni navázáni vědomě a dobrovolně, a tedy silněji. Avšak je to vazba legitimovaná nikoli církví jako takovou, ale skrze sdílení vlastní zkušenosti s podobně smýšlejícími a skrze zakoušení prostoru pro hledání vlastní autenticity. Příkladem z praxe je nárůst skupin, v jejichž rámci nejde o poznání např. církevního učení, ale o sdílení náboženských zkušeností, v nichž se může každý svobodně vyjádřit bez ohledu na to, nakolik jeho osobní diskurs odpovídá diskursu oficiálnímu. Jiným příkladem je nahrazení pojmu duchovní vedení slovy duchovní *doprovázení*, ještě jiným příkladem pak touha kněží nikoli reprezentovat církev, ale být přijati věřícími tak, aby se cítili jako v rodině.³⁴ Důležité dále je, že individualizace vede k růstu významu emocionality, neboť předávání původní emocionální náboženské zkušenosti náboženskou institucí přestává působit.³⁵ Sdílená

³⁰ Tamtéž, 52.

³¹ Jako příklad: Světových dní mládeže s papežem se v Římě v roce 2000 zúčastnilo asi 3 900 mladých z ČR (XV. světový den mládeže Řím 2000: zajímavé údaje a čísla, in: *Budoucnost církve* 5 (2000) 1–2, 2), česko-slovenského setkání Activ8 na Velehradě se v r. 2008 zúčastnilo 7200 lidí (Svědectví z Activ8, in: *Budoucnost církve* 3 (2008) 13).

³² Viz např. OPATRŇY Aleš: Mohou být setkání s účastníky pohřbů, svateb a půlnočních mší evangelizační nebo pastorační šancí?, in: DEMEL Zdeněk, SCHLEMMER Karl (ed.): *Pronikavá změna pastore nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem*, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, 105–114.

³³ HERVIEU-LÉGER Danièle: *Catholicisme, la fin d'un monde*, 285, překlad autor. Pastorální zamyšlení, jak se v této situaci má proměňovat výkon autority viz AMBROS Pavel: *Autorita, poslušnost a moc: Církev na počátku třetího tisíciletí*, in: AMBROS Pavel: *Teologicky milovat církev*, op. cit., 211–228, 224–228.

³⁴ Srov. HERVIEU-LÉGER Danièle: *Catholicisme, la fin d'un monde*, 203–205.

³⁵ Srov. HERVIEU-LÉGER Danièle: *Renouveaux émotionnels contemporains*, in: CHAMPION Françoise, HERVIEU-LÉGER Danièle (ed.): *De l'émotion en religion*, Paris: Centurion, 1990, 219–248, 228–232.

emocionalita pak umožňuje jedince mobilizovat a překročit jejich vzájemné rozdíly, čehož výmluvným příkladem jsou setkání v Taizé.³⁶ I tohoto faktu si všímá pastorální teologie:

„Nelze zevšeobecnit, jak působí na nově příchozího zkušenost s křesťany, kteří se společně modlí, slaví liturgii, zpívají a schází se ve starobylých kostelích. Pro některé mladé lidi je ‚dotek posvátna‘ při liturgické hudbě a ‚tajuplných obřadech‘ v kostelích pozitivním impulsem, pro jiné spíše něčím, co vzbuzuje nedůvěru, nebo dokonce strach. Většina návštěvníků, kteří nepatří mezi aktivní věřící, posuzuje dojmy z kostela spíše na základě emocí – příjemných nebo nepříjemných.“³⁷

Předchozí odstavce, přestože nepopisují překvapivé věci, jsou důležité, neboť je třeba položit si nejprve otázku, zda má smysl psát o liturgii hodin, když ubývá věřících i tradičních liturgických praktik a farnosti jsou poznamenány transformací času a prostoru i proměnami společenství a autority. Vždyť liturgie hodin jakoby se do postmoderní, pružnosti a nezávaznosti vyznávající doby, vůbec nehodila – je spojena s pravidelným rytmem i posvátným chrámovým okrskem, je vázána církevními rubrikami, ba dokonce kanonickým právem a předpokládá konkrétní přítomné lidi, kteří ji budou slavit. To je však pouze jedna strana mince. Z výše napsaného totiž zároveň vyplývá, že pokud by se modlitba oficia dokázala stát momentem silného náboženského prožitku, pokud by vedla k umocnění „intenzity posvátnosti“ některých míst, pokud by dokázala vytrhnout ze šedivé každodennosti a umožnila zakusit společenství, které nesvazuje, ale osvobozuje, pak by se officium mohlo stát modlitbou „šitou na míru“ postmodernímu člověku. Farnosti konající liturgii hodin, by mohly slavit stejné „úspěchy“ jako kláštery, do nichž přichází stále více hostů, kteří – aniž by přestalo platit vše, co bylo řečeno o postmoderním náboženství – nehledají pouze povrchní „zastavení se ve shonu světa“, ale také autentickou církev.³⁸

³⁶ Viz HERVIEU-LÉGER Danièle: *Le pèlerin et le converti*, 107.

³⁷ KAPLÁNEK Michal: *Pastorace mládeže: Studijní text pro pracovníky s mládeží*. Praha: Salesiánská provincie – Sal. středisko mládeže, 1999, 80.

³⁸ Srov. HERVIEU-LÉGER Danièle: *Les monastères revisités*, in: CRÉPU Michel, TILLIETTE Bruno: *La scène catholique*, Autrement Paris 75 (1985), 88–94, 90.

3 Některé „vzorové“ večerní liturgie a střípky z pražských farností

Po celkovém přehledu soudobé religiozity je v této kapitole popsáno několik zkušeností se slavením večerní liturgie v zahraničí a ve farnostech pražské arcidiecéze. Informace byly získány trojím způsobem: studiem literatury (pouze v případě zahraničních zkušeností), pozorováním bezprostředním i zprostředkovaným skrze média a konečně dotazy na kompetentní osoby. Přísně vědecké metody sběru a analýzy dat (např. nahrávky, přepisy, terénní deníky, prosté a axiální kódování, aj.)³⁹ však použity nebyly. Nejprve se věnuji dvěma způsobům slavení oficia v zahraničí a papežským nešporám a po té přehledu slavení večerních chval v Arcidiecézi pražské.

3.1 „Vzorové“ večerní liturgie

V této části jsou uvedeny především dvě zkušenosti z Francie. Vzorové je nazývám nikoli pouze proto, abych je kladně hodnotil, ale především proto, že se tyto liturgie staly vzorem pro nemálo společenství a inspirovaly slavení i v dalších lokalitách mimo místo původu. Jedná se o sobotní Slavnost světla v Taizé a večerní officium Monastických bratrstev Jeruzalém v Paříži. K těmto dvěma francouzským zkušenostem je přiřčen popis nešpor slavených v pražské katedrále během návštěvy Svatého Otce v České republice v září 2009, neboť i ony vyprovokovaly zájem věřících a jejich společenství. Uvedené příklady samozřejmě nejsou vyčerpávající, mezi „vzorovými“ liturgiemi by mohlo být uvedeno mnoho jiných. Volba těchto tří je dána především mou osobní zkušeností.

3.1.1 Slavnost světla v Taizé

V burgundské vesnici Taizé, v Chrámu smíření, se bratři z komunity spolu s hosty scházejí k modlitbě třikrát denně. Přestože za pozornost stojí celé officium, zde stručně představím pouze Slavnost světla v předvečer neděle. Kromě pozorování během několika vlastních návštěv v Taizé (naposledy v předvečer první neděle postní, 21. února 2010; v závorkách

³⁹ Srov. např. učebnici STRAUS Anselm, CORBINOVÁ Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu*, Boskovice: Albert, 1999.

uvádím jako příklady písně z této návštěvy) jsem využil též nahrávek dostupných na portále domradio.de.⁴⁰

Na začátku se nekoná slavnostní průvod, bratři přicházejí postupně, oblečení do alb. Sedí pak nebo klečí v chóru, tj. uprostřed přední části chrámu, obráceni k oltáři a ikonám kříže a vzkříšení, obklopeni množstvím hostů, kteří sedí na koberci. Modlitba začíná písní, mimo hlavní sezónu hymnem pro dané liturgické období (*Revenez au Seigneur*⁴¹), po níž hned následuje responsoriální žalm (Ž 27, *Christe Jesu, lumen cordium*⁴²), mimo dobu postní nejčastěji s alelujovým refrémem. Pak je krátké čtení z Písma v několika světových jazycích a několikaminutová meditativní píseň (*El Senyor*⁴³). Po té se zpívá přímluvná litanie (*Kyrie eleison*) při níž jsou na závěr jmenovány i potřeby konkrétních lidí. Následuje responsoriální žalm (Ž 34, *Qui regarde vers Dieu resplendira*⁴⁴) a po něm krátká modlitba převora komunity, obsahující prosbu o požehnání a vyjádření důvěry, opět v několika světových jazycích. Pak se zpívá dlouhý responsoriální zpěv (*Que j'exulte*⁴⁵) během něhož děti od oltáře chrámu přinesou světlo a zapálí svíčky bratřím a ti hostům sedícím okolo nich. Mimo dobu postní se jedná o zpěv chvály, obsahující aleluja, často vypovídající o vzkříšení. Po tomto lucernariu se všichni otočí k ambonu (je umístěn na druhé straně chóru než oltář, takže bratři se otáčejí čelem vzad) a čte se úryvek z evangelia vzkříšení. Ten se čte francouzsky a anglicky a po krátkém responsoriu se přečte pár veršů v několika dalších jazycích. Dále následuje několik písní; po jedné či dvou se bratři zvednou a odcházejí okolo oltáře do „sakristie“. Převora komunity odvádějí děti; modlitba pokračuje zpěvem písní ještě několik minut. Slavnost světla trvá celkem asi tři čtvrtě hodiny.

Přestože u ostatních popisů modlitby nebudu uvádět historizující vysvětlení, zde považuji za vhodné citovat e-mail bratra Jean-Marie, v současné době zodpovědného za liturgii v Taizé, kterým odpověděl na můj dotaz týkající se původu tohoto večerního oficia:

„Již dlouho, od poloviny 70. let, máme v sobotu večer tuto Slavnost světla, jak ji zde nazýváme.⁴⁶ Zavedli jsme ji v době, kdy jsme také začínali slavit každý pátek modlitbu

⁴⁰ Viz <http://www.domradio.com/audio/podcast/taize/taize.xml>.

⁴¹ Česky: Navraťte se k Pánu.

⁴² Česky: Kriste Ježíši, světlo srdcí; žalm 27: „Hospodin je mé světlo a má spása.“

⁴³ Česky: Každý den, Pán mi sílu dává.

⁴⁴ Česky: Kdo hledí na Pána, rozzáří se; žalm 34: „Ustavičně chci velebit Hospodina, vždy bude v mých ústech jeho chvála.“

⁴⁵ Česky: Ať se raduji a jásám ve tvé lásce.

⁴⁶ V polovině 70. let začal být také zpěv žalmů nahrazován jednoduchými kánony a „písněmi z Taizé“ (srov. PAZDERKA Josef: Bratr Alois: Chceme být znamením naděje a smíření: Rozhovor s novým představeným

okolo kříže, zavedenou na základě našich kontaktů s mladými z východu Evropy, kteří strádali pro svou víru. Mladí Rusové s námi tehdy mluvili zejména o jejich zvyku modlit se okolo ikony kříže, aby tak světili to, co je tížilo, a aby se modlili také za své pronásledovatele. Bratr Roger byl zasáhnut tímto gestem uvedl ho následně do naší večerní modlitby. (...) V té době bratr Roger také cítil důležitost dát znovu hodnotu slavení neděle a připomenout jeho vztah k velikonočnímu tajemství a vzkříšení. Mnoho mladých již totiž nevnímalo smysl nedělní eucharistie. Jak se tato myšlenka objevila, nemohu říci, ale byl to moment, kdy jsme zavedli čtení z evangelia o vzkříšení a svíčky. Ptal jsem se jednoho staršího bratra, kde se vzal ten nápad, nepamatuje si, kde se objevil. Byl to bratr Roger, kdo s tím přišel, bratr Max (bratr liturgik) nebo nějaký přítel komunity? Dělal se to tak, že v pátek večer byla modlitba okolo kříže, v sobotu večer slavnost světla a v neděli ráno eucharistie – to, co my prožíváme každý víkend v Taizé.⁴⁷

Přestože již není znám přesný původ současné podoby slavnosti světla, je zřejmé, že inspirací byly prvky Východního křesťanství, případně – s ohledem na ekumenický charakter Taizé – stará tradice sahající před rozdělení křesťanstva. Například popis officia v Jeruzalémském chrámě pořízený Egerii (viz dále, kapitola 4.2) vykazuje s bohoslužbou v Taizé nápadnou podobnost. Tolik oblíbené zpěvy, dnes zřejmě z celé spirituality Taizé nejznámější, byly zavedeny z pastoračních důvodů, aby se modlitby mohli účastnit mladí lidé přicházející do Taizé z různých jazykových oblastí.⁴⁸ Zajímavé je, že při zpěvu responsoriálních písní (mezi uváděnými příklady třeba *Christe Jesu, lumen cordium* nebo *Qui regarde vers Dieu*) si dnes jen málokdo uvědomí, že jsou to responsoriální žalmy. O inspirativnosti způsobu modlitby v ekumenické komunitě bratří svědčí nejen počet návštěvníků, který do burgundské vesnice každoročně zavítá, ale též množství společenství, která pořádají modlitbu „v duchu Taizé“. Charakteristické jistě také je, že každé sobotní večerní officium zaznamenává katolické domradio.de a vysílá je do celého světa.

3.1.2 Nešpory Monastických bratrstev Jeruzalém

Monastická bratrstva Jeruzalém, mužské a ženské, vznikla v roce 1975. Dnes k nim patří asi 200 bratří a sester v několika domech v Evropě a Kanadě.⁴⁹ Přestože se jedná o „mnišská bratrstva“, officium, které slaví, do mé práce plným právem patří, neboť základním aspektem komunity je povolání „rozvinout koberec modlitby na asfaltu velkoměst (...), povolání ke kráse liturgie, oáze zvoucí třikrát za den, ráno, v poledne a

komunity Taizé bratrem Aloisem, in: Katolický týdeník 3 (2006), <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4339> (20. 3. 2010).

⁴⁷ Bratr JEAN-MARIE z Taizé: E-mail odpovídající na dotaz ohledně liturgie v Taizé ze dne 20. 3. 2010, archiv autora, překlad autor.

⁴⁸ Srov. KUBICKI Judith Marie: Liturgical Music as Ritual Symbol: A Case Study of Jacques Berthier's Taizé Music (= Liturgia condenda 9), Leuven: Peeters, 1999, 51.

⁴⁹ Setkání se zakladatelem: Rozhovor Bertranda Révillona s bratrem Pierrem-Marie Delfieuxem, zakladatelem Mnišského bratrstva Jeruzalém, <http://bratrstva-jeruzalem.cz/index.php/mnisstvi/zakladatel-povolani>, (28. 3. 2010).

večer, k nalezení pokoje a občerstvení, k odpočinku uprostřed městského shonu“.⁵⁰ Od úterý do neděle (pondělí je tzv. dnem pouště) slaví bratři a sestry v centru Paříže, v kostele Saint-Gervais, třikrát denně poměrně dlouhé oficium, na které chodí množství lidí cestou z nebo do zaměstnání. V neděli se na místo ranních chval slaví liturgie vzkříšení a modlitba uprostřed dne je nahrazena eucharistií. Přestože, tak jako v případě Taizé, stojí za pozornost celé oficium, v následujících odstavcích popíšu pouze modlitbu nešpor, která od úterý do soboty bezprostředně předchází eucharistii. Kromě vlastních návštěv na podzim 2006 jsem využil videozáznamů, které jsou k dispozici na webu lejourduseigneur.com. V závorkách uvádím u variabilních částí officia příklady ze sobotního večerního officia, zaznamenaného právě na tomto portále.⁵¹

Bratři a sestry jsou shromážděni v „chóru“ tj. na koberci před oltářem, bratři nalevo a sestry napravo, věřící jsou pak za nimi v kostele. Bratři mají přes hábit oblečené alby, kněží navíc štolu, sestry pak bílé pláště. Všichni stojí, obráceni k oltáři a ikoně Krista. Zpěvy jsou ve francouzštině, téměř vždy čtyřhlasé, využívající prvky východní harmonizace. Doxologii vždy doprovází hluboká úklona. Nešpory začínají veršem *Dieu, viens à mon aide*,⁵² doxologií s aleluja a hymnem k Duchu svatému *Feu et Lumière qui resplendit sur la face du Christ*.⁵³ Pak následuje vlastní hymnus pro příslušný den (*Venez, adorons, prosternons nous devant Dieu*⁵⁴). Po tomto úvodu přichází obětování kadidla: Shromáždění zpívá zpěv *Seigneur, je crie vers toi, exauce moi*⁵⁵ a jeden z bratří přináší kadidelnici. Kněz mu požehná a on východním způsobem okouří oltář, ikonu Krista i shromáždění, zatímco všichni s pozvednutýma rukama zpívají verš žalmu 141, 2.⁵⁶ Když skončí okouřování, thuriferář kadidelnici položí před oltář, takže kouř vystupuje před oltářem vzhůru po celou dobu modlitby officia. Následuje lucernarium. Za zpěvu hymnu *Lumière joyeuse*⁵⁷ jedna ze sester požádá o požehnání a rozsvěcí svíčky na hlavním oltáři, u ikony Krista a na sedmiramenném svícnu. Další částí je psalmodie (všichni stále stojí), která se skládá ze dvou žalmů a novozákonního kantika (Ž 144,⁵⁸ Ž 117,⁵⁹ kantikum

⁵⁰ Vítejte na stránkách Bratrstev JERUZALÉM, <http://bratrstva-jeruzalem.cz/index.php/mnisstvi>, (28. 3. 2010).

⁵¹ Viz http://www.lejourduseigneur.com/index.php/jds/Evenements/Priez-les-vepres/Vepres-avec-les-Fraternites-de-Jerusalem5?dossier_thematique=.

⁵² Česky: Bože, prospěš mi na pomoc.

⁵³ Česky: Ohni a světlo, který září na Kristově tváři.

⁵⁴ Česky: Pojďme, padněme, klaňme se před Bohem (srov. Ž 95, 6)

⁵⁵ Česky: Pane, volám k tobě, vyslyš mne.

⁵⁶ „Má modlitba ať je před tebou kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

⁵⁷ Česky doslovně: Radostné světlo. Jedná se o hymnus *Světlo jsi oblažující*.

⁵⁸ „Veleben buď Hospodin moje skála, on učí mé ruce bojovat, mé prsty zápolit.“

⁵⁹ „Chvalte Hospodina všichni lidé.“

Flp 2, 6–11;⁶⁰ první žalm byl zpíván střídavě dvěma sólisty a ostatními, druhý žalm byl bez antifony a všichni zpívali všechno a kantikum se zpívalo responsoriálním způsobem, ale opět všichni zpívali vše). Následuje čtení z patristického textu (sv. Bernard), při něm komunita klečí na koberci na malých klekátkách. Po lekci je krátká varhanní meditace. Všichni opět vstanou a jedna ze sester zpívá od ambonu prosebnou litanii (shromáždění odpovídalo slovy tzv. Ježíšovy modlitby). Po té je Trishagion doprovázený znamením kříže, úklonami. Večerní ofícium končí kantikem Panny Marie s antifonou, kantikum je zpíváno střídavě sólistkou a shromážděním. Pak začínají hrát varhany a na ofícium navazuje slavení eucharistie (začíná příchodem kněze k oltáři, oskulací, znamením kříže a úkonem kajícího).

O významu modlitby v kostele Saint-Gervais svědčí nejen počty návštěvníků, ale též fakt, že ofícium je kromě záznamu na zmíněném portálu lejourduseigneur.com každodenně přenášeno přímým přenosem katolickou televizí KTO.

3.1.3 Nešpory se Svatým Otcem v pražské katedrále

Nešpory slavené v katedrále sv. Víta s kněžími, seminaristy, řeholníky a řeholnicemi, které zakončily první den papežovy návštěvy v Praze v září 2009, byly zřejmě pro mnoho účastníků značným povzbuzením i inspirací k podobnému slavení. Za všechno jmenujme alespoň diskusi na radiovaticana.cz ihned po nešporách, přetištěnou později ve zpravodaji pro duchovní hudbu Psalterium.⁶¹ Jednalo se o první nešpory z 26. neděle v mezidobí, slaveny byly v latině. Ofícium začalo průvodem ze Svatováclavské kaple, kde se Svatý Otec oblékal, do presbytáře za zpěvu *Tu es Petrus*, v čele průvodu šli asistenti s kadidelnicemi, křížem a svícemi, papeže doprovázeli čtyři jáhni. Oltář v presbytáři všichni zdravili úklonou, papež a dva asistující jáhni navíc políbením. Papež byl oblečen v albě se štolou a pluviálem, jáhni v dalmatikách, kanovníci v chórovém oblečení, biskupové v klerikách, schola po obou stranách presbytáře v albách. Zpěv doprovázely scholy dvě, jedna v presbytáři a jedna na kůru, neboť hymnus, žalmy a kantika byly zpívány na dva chóry – presbytář a ostatní v katedrále. Po úvodním uvítání místním arcibiskupem začaly nešpory: Papež intonoval úvodní verš *Deus in adiutorium meum*,⁶² po

⁶⁰ „Kristus Ježíš, ačkoli má božskou přirozenost.“

⁶¹ Viz Psalterium: Zpravodaj pro duchovní hudbu, 1 (2010), 10–11.

⁶² Česky: Bože, pospěš mi na pomoc.

doxologii a aleluja následoval hymnus *Rerum, Deus, fons omnium*.⁶³ Zpěv chorálních nápěvů psalmodie doprovázely varhany, zpívalo se vsedě, každý žalm byl opatřen antifonou a zakončen doxologií, kterou doprovázela hluboká úklona. Po každém žalmu (resp. po obou žalmech a novozákonním kantiku) následovala chvíle ticha. Krátké čtení bylo čteno česky z kazatelny a papež pronesl od katedry homilii. I po ní byla zachována chvíle ticha. Na responsorium breve (*A solis ortus ad occasus*)⁶⁴ navázala krátká varhanní improvizace, během antifony k evangelnímu kantiku papež u katedry nasypal a požehnal kadidlo do dvou kadidelnic a při *Magnificat* dva jáhni okouřili nejprve oltář, pak papeže, biskupy a kanovníky v presbytáři a nakonec všechny v katedrále. Přímluvy uvedl Svatý Otec, zpíval je latinsky jáhen z kazatelny. Nešpory zakončila modlitba Páně, kolekta, požehnání (vše papež), propuštění (jáhen) a závěrečná mariánská antifona *Salve Regina*. Na závěr papež a dva asistující jáhni opět pozdravili oltář políbením a průvod se v čele s křížem a svícemi vrátil do Svatováclavské kaple. Videozáznam z nešpor se Svatým Otcem je k dispozici také v internetovém archivu České televize.⁶⁵

3.2 Nešpory v Arcidiecézi pražské

Následující část by měla být jakousi mapou slavení nešpor v Arcidiecézi pražské. Jsou zde jednotlivě popsány zkušenosti z kostelů, kde se nešpory nějakým způsobem slaví (resp. slavívaly). Jedná se o katedrálu sv. Víta, Václava a Vojtěcha, baziliku Nanebevzetí Panny Marie na Svaté Hoře, baziliku Nanebevzetí Panny Marie na Strahově, kostel sv. Jiljí na Starém Městě, kostel Povýšení sv. Kříže v Praze-Kolodějích, kostel sv. Františka z Assisi v Praze-Chodově a kostel sv. Ludmily v Praze-Vinohradech. Uvedený přehled je založený nejčastěji jen na jednom pozorování, zpravidla doplněném o rozhovory s relevantními respondenty. V žádném případě si neklade nárok na úplnost, jedná se skutečně spíše o jakési střípky ze slavení večerních chval na území arcidiecéze, tím spíše, že mohou existovat ještě nějaká místa v diecézi, kde se farní oficium slaví, ale mně se je nepodařilo objevit. Také je třeba připomenout, že až na dvě výjimky jsou opomenuty nešpory slavené řeholními společnostmi.

⁶³ Česky: „Bože, všech věcí prameni,“ viz dominikánský breviář, <http://www.breviar.sk/cgi-bin/l.cgi?qt=pdt&d=26&m=9&r=2009&p=mv&j=c2> (26. 4. 2010).

⁶⁴ Česky: Od východu slunce až do jeho západu.

⁶⁵ Viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/20956221462-nespory-s-papezem-benediktem-xvi/>.

3.2.1 Katedrála sv. Víta

Při pražské katedrále existuje od roku 973 sbor kanovníků, který má, mimo jiné, povinnost konat bohoslužby slavnostním způsobem. V současné době se kapitula k modlitbě slavnostních latinských chorálních nešpor schází každou poslední neděli v měsíci v 17 hodin. Moje pozorování je z 2. neděle postní 14. března 2010.

Nešpor se zúčastnili čtyři kanovníci, jeden z nich, probošt kapituly, modlitbě předsedal z katedry, oblečen do kleriky, rochety a pluviálu. Kanovníci měli zimní chórové oblečení, seděli ve štalách v presbytáři. Modlitby se účastnil ještě dómský farář, dva ministranti a v presbytáři bylo také deset zpěváků a zpěvaček chorální scholy oblečených do alb, všichni stáli na boku presbytáře pod kanovnickými lavicemi. V lodi se nešpor účastnilo sedm věřících, z nich se ovšem zpěvem zapojily pouze dvě ženy. Do presbytáře všichni zúčastnění přišli ze sakristie průvodem, v jehož čele jeden z asistentů nesl kříž. Oltář pozdravili úklonou a předsedající též políbením. Po úvodním verši *Deus in adjutorium* s doxologií následoval hymnus *Audi benigne Conditor*.⁶⁶ Při žalmech všichni kromě scholy seděli a žalmy se zpívali střídavě část scholy versus ostatní. Psalmodie připadající podle breviáře na danou neděli byla doprovázena na varhanní pozitiv a po každém žalmu (po antifoně) následovala krátká chvíle ticha. Při doxologii se schola ukláněla, sedící kanovníci sklonili hlavy. Krátkou lekci česky přečetl od ambonu jeden z asistentů a předsedající měl homilii od katedry. Hned následovalo responsorium breve zpívané dvěma zpěváky ze scholy, zpívali je zprostřed presbytáře obráceni ke katedře. Po krátké varhanní mezihře začala antifona ke kantiku Panny Marie, během níž přišli asistenti s kadidelnicí ke katedře, a předsedající nasypal a požehnal kadidlo. Předsedající pak okouřil obětní stůl (jeden z asistentů mu přidržoval pluviál), asistenti pak okouřili předsedajícího, kanovníky a scholu v presbytáři a pak věřící v lodi. Přímluvy přednášel hlavní celebrant od katedry česky, následoval chorální *Pater noster* s kolektou, požehnáním a propuštěním. Na závěrečnou mariánskou antifonu *Ave Regina caelorum* kanovníci a schola obklopili oltář a po jejím přezpívání předsedající úklonou hlavy pozdravil levý i pravý chór a všichni vyšli do průvodu, který za zpěvu *Svatý Václave a Hospodine pomenuj ny* obešel katedrálu po jejím celém obvodu. Nešpory trvaly asi 40 minut.

⁶⁶ Česky: „Laskavý Stvořiteli všech,“ viz dominikánský breviář <http://www.breviar.sk/cgi-bin/l.cgi?qt=pdt&d=14&m=3&r=2010&p=mv&j=c2> (26. 4. 2010).

3.2.2 Bazilika Nanebevzetí Panny Marie na Svaté Hoře

V poutní bazilice na Svaté Hoře se konají česky zpívané nešpory každou neděli od 16.15 a latinské chorální nešpory každou druhou sobotu v měsíci od 18 hodin. Z praktických důvodů se bohužel nepodařilo realizovat bezprostřední pozorování přímo v bazilice ani kontaktovat respondenta, který by mohl podat více informací, zde uvedené údaje byly zjištěny pozorováním zprostředkovaným pomocí webové kamery a portálu svata-hora.cz, které se uskutečnilo v sobotu 10. dubna 2010 na první nešpory z druhé neděle velikonoční. Jsou zde nikoli vyčerpávajícím způsobem prezentovány pouze latinské nešpory, konající se jednou měsíčně.

Předsedající (oblečen v rochetě, štole a pluviiálu) bez ministrantů přišel do presbytáře a pozdravil svatostánek pokleknutím. Na oltáři byla umístěna socha vzkříšeného Krista, hořely svíčky, poblíž oltáře stála velikonoční svíce. Předsedající od sedadla začal veršem *Deus in adiutorium meum* s doxologií a aleluja. Pak hned následoval hymnus *Ad coenam Agni providi*.⁶⁷ Žalmy se modlily vsedě, zpěvák z kůru vždy začal chorální antifonu. Krátké čtení přečetl předsedající od sedes česky, zpěvák pak odpověděl latinsky krátkým responsoriem. Mariin chvalozpěv byl zpíván ve stoje latinsky s příslušnou antifonou, bez okuřování oltáře. Přímluvy se pomodlil předsedající opět od sedadla česky a zpěvák na jejich závěr připojil trojí zvolání *Kyrie eleison – Christe eleison – Kyrie eleison*. Následoval hned *Pater noster*, kolekta česky a požehnání a propuštění latinsky, vzhledem k velikonočnímu oktávu se zdvojeným aleluja. Na závěrečnou mariánskou antifonu *Regina caeli, laetare* se předsedající obrátil čelem k hlavnímu oltáři, pozdravil svatostánek pokleknutím a odešel do sakristie. Nešpory trvaly necelých 30 minut.

3.2.3 Bazilika Nanebevzetí Panny Marie na Strahově

V následujících řádcích popisované nešpory do mé práce přísně vzato nepatří. Jedná se totiž o modlitbu premonstrátské komunity, nikoli farní slavení. Za uvedení však přesto stojí, neboť jsou otevřené všem věřícím (v den mé návštěvy byla v kostele jedna osoba) a konají se velmi starobyklým způsobem – jedná se o tzv. křestní nešpory. Ty doporučují zachovávat – tam, kde je to zvykem – *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*⁶⁸ a pamatuje na ně i novější

⁶⁷ Česky: „U Beránkovy hostiny,“ viz Denní modlitba církve: Hymny a básnické modlitby (sestavil Josef Hrdlička), Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1993, 37.

⁶⁸ Viz Všeobecné pokyny k liturgii hodin, in: Denní modlitba církve, sv. 1: Doba adventní a vánoční, 2. doplněné vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 15–87, čl. 213.

dokument o liturgii Velikonočního tridua, který zmiňuje dokonce možnost jejich opětovného zavedení.⁶⁹ Na Strahově jsou slaveny ve velikonočním oktávu každý den a po té každou neděli velikonoční doby od 17 hodin. Jejich původ sahá zřejmě až do 12. – 13. století, snad se jednalo o nešpory laonské katedrály, přičemž v celé galikánsko-římské liturgii byly křestní nešpory obvyklé.⁷⁰ Moje pozorování se uskutečnilo na třetí neděli velikonoční 18. dubna 2010, využívám však – zejména pro výklad jednotlivých částí – diplomovou práci obhájenou na KTF UK, která se historií a současností premonstrátských velikonočních nešpor zabývá.⁷¹ Pokud není řečeno jinak, vše se konalo latinsky a všechny nápěvy byly chorální.

Podle výkladu, který Suchán ve své diplomové práci k popisu nešpor připojuje (uvádím v závorkách), se každý jejich prvek vztahuje k vyjití Izraele z Egypta a samozřejmě ke Kristově velikonočnímu tajemství. Za zpěvu dvojího Kyrie – Christe – Kyrie (nářek Izraelců v Egyptě i volání Božího lidu) vešli kanovníci do chóru, hlavní oltář zdravili úklonou, opat zaujal místo u sedes, kanovníci v chórových lavicích a dva kantoři v čele chóru. Opat od sedes komunitu pozdravil *Pax Domini*. Pak vsedě následoval žalm 110⁷² s alelujovou antifonou (příslib pomoci Izraeli v Egyptě i poděkování za Krista) a příslušné krátké čtení pro danou neděli s odpovědí – graduale *Haec dies quam fecit Dominus*⁷³ (možno nahradit responsoriem breve). Pak již ve stoje aleluja s veršem *Pascha nostrum*⁷⁴ a kolekta, která završila první část nešpor. Druhá část se nazývá *Processio ad fontes*. Opat u sedadla nasypal a požehnal kadidlo a průvod se z chóru vydal do kaple sv. Norberta, sloužící zároveň jako kaple křestní. Jako první šel thuriferář, za ním jáhen paškálem (na připomínku ohnivého a kouřového sloupu, který vedl Izraele z Egypta), pak kanovníci a jako poslední opat; procesí bylo doprovázeno responsoriálním zpěvem žalmu 114.⁷⁵ V kapli opat okouřil křestní pramen a paškál, jáhen pak požádal o požehnání, okouřil knihu a přečetl česky jedno z evangelií určených pro křest (tak jako Hospodin mluvil na poušti k Izraeli, tak také nyní k nám). Opat pak měl krátkou promluvu. Následovala antifona *Vidi aquam*,⁷⁶ během níž opat pokropil kanovníky svěcenou vodou. Druhou část nešpor

⁶⁹ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Příprava na Velikonoční svátky a jejich slavení, Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001, čl. 98.

⁷⁰ Srov. SUCHÁN Filip Maria Milan: Nešpory Velikonoční neděle v premonstrátském řádu od konce 16. století do současnosti (diplomová práce obhájená na KTF UK), Praha, 1999, 6 a 21.

⁷¹ Viz SUCHÁN: op. cit.

⁷² „Hospodin řekl mému Pánu, sed' po mé pravici.“

⁷³ Česky: „Toto je den, který učinil Hospodin“ (Ž 118, 24).

⁷⁴ Česky: „Náš velikonoční Beránek je již obětován.“ (1 Kor 5, 7).

⁷⁵ „Když vytáhl Izrael z Egypta, Jakubův dům z cizáckého lidu.“

⁷⁶ Česky: „Spatřil jsem pramen vody“ (Ez 47, 1).

zakončila kolekta za pokřtěné. Třetí část, *Redundo in chorum*, začala návratem zpět do chóru za zpěvu alelujatického kantika z apokalypsy Zj 19⁷⁷ (děkovný zpěv Izraele i vykoupených křesťanů). V chóru následoval velikonoční hymnus *Ad coenam Agni providi* opět mluvící o přechodu Rudým mořem.⁷⁸ Při antifoně k Magnificat z příslušné neděle opat opět nasypal a požehnal kadidlo a během evangelního kantika okouřil oltář, jáhen pak opata, kanovníky a věřící (chvála za vykoupení). Následovaly přímluvy z příslušné neděle (modlitba Božích dětí), *Pater noster* a opět kolekta, recitovaná již jednou v závěru první části. Po požehnání a propuštění odešli kanovníci do sakristie za zpěvu *Regina caeli laetare*. Nešpory trvaly asi 30 minut.

3.2.4 Kostel sv. Jiljí

U Sv. Jiljí se konají nešpory každý den po večerní mši sv., tj. asi od 19.15. Tak jako v předchozím případě, tato zkušenost do mé práce úplně nepatří, protože se jedná o modlitbu dominikánského konventu. Protože však jsou tyto nešpory každý den navštěvované věřícími, stojí za to je alespoň stručně zmínit.

Bratři dominikáni jsou v chóru včetně předsedajícího, v lavicích v kostele bývá od patnácti do třiceti věřících. K modlitbě se používá dominikánského vydání breviáře, tj. s překlady žalmů a hymnů od Václava Renče. Tyto breviáře jsou k dispozici také pro věřící v lavicích a před modlitbou je vždy uveden výčet stran, na nichž se různé části modlitby nacházejí. Po úvodním verši *Bože, shlédni a pomoz*, doxologii a aleluja následuje příslušný hymnus, většinou recitovaný. Každá doxologie včetně poslední sloky hymnu je doprovázena hlubokou úklonou. Příslušné žalmy jsou recitované, začíná je vždy jeden z dominikánů a říkají se střídavě na chóry. Při žalmech stojí ti, kdo jsou součástí toho chóru, který žalm začínal; druhý chór sedí. Z chóru se čte i krátké čtení, zpěv po krátkém čtení říkají dva bratři uprostřed chóru obráceni k hlavnímu oltáři. Při magnificat se stojí, antifona je recitovaná, ale kantikum samo se zpívá opět na dva chóry. Následují přímluvy z chóru s možností spontánních proseb, pak Otčenáš, kolekta a požehnání. Při závěrečné mariánské antifoně *Salve Regina* vyjdou bratři průvodem z chóru k obrazu Panny Marie Růžencové na oltáři v boční lodi, pokleknou (s nimi i věřící, kteří ale zůstávají ve svých lavicích v hlavní lodi) a jeden z dominikánů pokropí svěcenou vodou nejprve bratry a po té také věřící v kostele. Pak následuje latinská zpívaná orace k Panně Marii a za zpěvu antifony ke

⁷⁷ „Vítězství, sláva a moc našemu Bohu.“

⁷⁸ Česky: „U Beránkovy hostiny,“ viz Denní modlitba církve: Hymny a básnické modlitby, op. cit., 37.

svatému Dominikovi *O lumen Ecclesiae* se bratři vrátí do chóru. Zde se zpívá latinská modlitba k témuž světcí, následuje propuštění a modlitba Svatý Michaeli vkleče. Nešpory trvají asi 30 minut.

3.2.5 Kostel Povýšení sv. Kříže

Ve farním kostele Povýšení sv. Kříže v Praze-Kolodějích se konají nešpory v sobotu v 19 hodin pouze v adventní a postní době jako příprava na svátky. Moje pozorování se uskutečnilo v předvečer 5. neděle postní 20. března 2010.

Kromě předsedajícího kněze (oblečeného v albě a štole) byli v presbytáři dva asistenti, na kůru dva zpěváci a v lavicích sedm věřících. Nešpory začaly lucernariem – do ztemnělého kostela přišel předsedající s asistenty; sólistka z kůru zpívala hymnus *Světlo jsi oblažující* a kněz postupně rozsvěcel svíce v presbytáři: dvě na obětním stole, dvě a dvě na bočních oltářích, dvě na mřížkách a šest na bývalém hlavním oltáři, takže když se přezpíval hymnus, byl celý presbytář osvětlen světlem svící. Kněz s asistenty pozdravili oltář a svatostánek úklonou a pokleknutím, kněz navíc oltář políbením a od sedes začal *Bože, pospěš mi na pomoc* s doxologií. Pak si hned všichni sedli a následovala psalmodie, zpívaná responsoriálním způsobem, vždy jedním zpěvákem z kůru na Korejsovy nápěvy. Byla tvořena žalmem 104⁷⁹ (chvála za stvoření), kantikem Ex 15⁸⁰ (chvála za vykoupení) a žalmem 63⁸¹ (touha po Bohu). Každý žalm byl zakončen doxologií a chvílí ticha. Po psalmodii přečetla od ambonu jedna z věřících dlouhé čtení, knihu Job, na kterou navázala homilie. Po homilii byl osvětlen oltář a do kadidelnice zde položené kněz nasypal kadidlo. S asistenty pak stáli před oltářem a všichni zpívali *Magnificat* (Korejsův nápěv) s antifonou – parafrází na žalm 141,2 (Mé dlaně zvednuté, nápěv od Jiřího Černého). Následovaly přímluvy, Otčenáš, kolekta, požehnání, propuštění a při zpěvu závěrečné mariánské antifony *Zdráva bud' Panno Maria* kněz opět obešel celý presbytář a postupně zhasl všechny svíce kromě oltářních. S asistenty pak pozdravili oltář a odešli do sakristie. Nešpory trvaly asi 40 minut.

⁷⁹ „Když sešleš svého ducha, jsou stvoření, a obnovuješ tvář země.“

⁸⁰ „Chci zpívat Hospodinu, neboť je velmi vznešený.“

⁸¹ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

3.2.6 Kostel sv. Františka z Assisi

Ve farním kostele sv. Františka z Assisi v Praze-Chodově se nešpory zde popisovaným způsobem konávaly v letech 1996–1999 každou sobotu mimo letních prázdnin od 19.30 hodin. Po přeložení faráře, který jejich slavení inicioval, inspirován Komunitou Blahoslavenství, se jejich slavení udrželo v pozměněné formě ještě asi dva roky. Původní farář tyto nešpory přenesl do své nové farnosti, kde se ovšem slaví pouze při výjimečných příležitostech. Přestože se nejedná o současnou praxi, jejich uvedení zde je pro jejich specifické prvky velmi užitečné.

Na oltáři bývaly rozsvícené oltářní svíce, rozsvícený sedmiramenný svícen a zavřená kniha Nového zákona. Před oltářem stával předsedající a asi pět či šest asistentů, všichni oblečení do alb, kněz navíc se štolou. V kostele bývalo dvacet až třicet věřících. Příchod v průvodu se nekonával. Nešpory začínaly veršem *Velebeno bud' království Otce i Syna i Duchu svatého*, po němž hned následoval verš *Bože, pospěš mi na pomoc* a doxologie s aleluja. Při doxologii se kněz a asistenti hluboce ukláněli. Následoval hymnus připadající na daný den a příslušná psalmodie zpívaná jednoduchým vícehlasým nápěvem, všichni zpívali všechno a při žalmech stáli. Po skončení žalmů byl prostor pro spontánní děkovnou modlitbu všech věřících. Ta byla zakončena zpěvem aleluja, během něhož kněz přistoupil oltáři a skloněn se modlil. Po chvíli modlitby vzal knihu Nového zákona, náhodně ji otevřel a přečetl z daného místa úryvek. Na ten měl krátkou homilii, při ní věřící seděli. Po homilii na místo zpěvu po krátkém čtení následoval vždy zpěv *Pane, ty jsi křížem svým nad smrtí zvítězil* (od Komunity blahoslavenství), během něhož si kněz od jedné ze svic na sedmiramenném svícnu zapálil svíčku a předal světlo asistentům a všem věřícím. Rozsvícené svíčky všichni drželi až do konce nešpor. Po skončení tohoto lucernaria následoval *Magnificat*, během něhož jeden z asistentů přinesl kadidelnici a kněz okouřil oltář. Předsedající ani věřící okouřování nebyli a kadidelnice pak byla položena na oltář, takže kouř kadidla stoupal vzhůru celý zbytek modlitby. Pak byly zpívané přímluvy, po nichž byl prostor pro spontánní přímluvy věřících. Nešpory končily Otčenášem (zpívaným knězem responsoriálně s odpovědí *Gospodi pomyluj*, nápěv z Taizé), kolektou, požehnáním, propuštěním a mariánskou antifonou převzatou z Komunity blahoslavenství. Všechny nápěvy byly vícehlasé; celé nešpory trvaly asi 50 minut.

3.2.7 Kostel sv. Ludmily

V kostele sv. Ludmily na Vinohradech se nešpory konají každou středu v rámci mše svaté od 16.30. Na této mši bývá kolem padesáti věřících. Po příchodu kněze s asistencí do presbytáře (za zpěvu vstupní písně doprovázené na varhany), znamení kříže a úvodním pozdravem následuje modlitba žalmů. Žalmy příslušející na daný den včetně antifon a doxologie na závěr jsou zpívány na jednoduché chorální nápěvy, každý věřící má k dispozici dvoulist s notami a texty žalmů a kantik. Zpěv je rozdělen na dva chóry tvořené věřícími v pravé a levé části kostela, přičemž součástí jednoho chóru je předsedající kněz v presbytáři, který používá mikrofon, a součástí druhého chóru je varhaník na kůru, také s mikrofonem. Po modlitbě žalmů pokračuje mše zpěvem Kyrie a kolektou, bohoslužbou slova, bohoslužbou oběti a po přijímání se místo díkyčinění ve stoje zpívá Mariin chvalozpěv se svou antifonou. Následuje modlitba po přijímání, požehnání a propuštění.

3.2.8 Nešpory v pražské arcidiecézi – shrnutí

Letmý pohled na neúplné střípky slavení nešpor v Arcidiecézi pražské ukazuje, že nešpory se konají pouze v mizivém počtu neřeholních kostelů (řeholní kostely v Praze jsou z tohoto shrnutí vyjmuty). Nešpory jsou (resp. byly) slaveny nejčastěji jednou za týden (u Sv. Františka, u Sv. Ludmily, na Svaté Hoře, v adventu a postu též v kostele Povýšení sv. Kříže) nebo jednou za měsíc (chorální v katedrále a na Svaté Hoře). Realizace je většinou závislá na osobě kněze (farnosti v Kolodějích a na Chodově) anebo skupinky dobrovolníků (choralisté v katedrále a na Svaté Hoře). Počty návštěvníků jsou mizivé, kromě farnosti sv. Františka (kde se jedná o minulost) a farnosti sv. Ludmily (kde jsou slaveny v rámci mše), nedosahují nikdy ani dvouciferného čísla. Zajímavé určitě je, že slavení je vždy doprovázeno ozvlášťujícími prvky: gregoriánským chorálem, nebo naopak prvky východní liturgie (lucernarium, nápěvy). Dalším společnou skutečností je, že se modlitba nikde nekoná přímo z knihy breviáře, ale vždy z připravených materiálů, sešitků či zpěvníků.

Pohled na četnost i návštěvnost nešpor v pražské arcidiecézi vzbuzuje otázku, zda se jedná o nevyužitou příležitost, nebo naopak reálný indikátor, že, lidově řečeno, „tudy cesta nevede“. Na tuto otázku odpovězeno nyní nebude. Následuje totiž historicko-teologicko-liturgická část; k praktické realizaci officia ve farnostech se vrátíme opět v sedmé kapitole.

4 Vývoj modlitby hodin

V následujících odstavcích je popsán vývoj posvátného officia od jeho židokřesťanských kořenů v prvních křesťanských staletích po vydání Liturgie hodin papeže Pavla VI. v roce 1971. Hlavní důraz je kladen na křesťanský starověk 4. – 7. století, kdy kvetla modlitba žalmů v sekulárních biskupských kostelech, katedrálách, a zároveň se formovalo officium v kláštorech a docházelo k jejich vzájemnému ovlivňování, které se stalo základem pro současnou podobu breviáře. Ostatní vývojová období jsou popsána pouze stručně. V celé kapitole se opírám především o francouzský překlad monografie Roberta Tafta, profesora liturgiky na Papežském orientálním ústavu v Římě, *Liturgia delle ore in Oriente e in Occidente*, která vývoj a teologii breviáře popisuje vyčerpávajícím způsobem, a o monografii Stanislause Campbella, provinciála queenslandské provincie Kongregace křesťanských bratří (*Congregatio Fratrum Christianorum*), *From breviary to Liturgy of the Hours, the Structural Reform of the Roman Office, 1964–1971*. Tyto hlavní zdroje doplňují jinou relevantní odbornou literaturou, především zahraniční, neboť česky vydané Malinovy *Dějiny římského breviáře* z r. 1939 ve světle nových poznatků notně zastaraly. V seznamu mé literatury bohužel chybí monografie Annibala Bugniniho⁸² *La riforma liturgica 1948-1975* (Roma, 1983), která by jistě uváděné informace doplnila; na druhé straně Campellova kniha pokoncilní vývoj líčí dostatečně podrobně.

Dějiny liturgie hodin jsou mimo jiné dějinami struktury rozložení žalmů. V textu jsou žalmy číslovány podle číslování v českém vydání Denní modlitby církve a jako pomůcka pro lepší orientaci, o který žalm se jedná, je v poznámkách pod čarou vždy důsledně (někdy až do omrzení opakovaně) uveden alespoň jeden verš z daného žalmu, nejčastěji ten, který dal celému žalmu charakteristické postavení v rámci officia.

4.1 Kořeny officia v 1. – 3. století

Většina autorů se shoduje na tom, že židovská tradice znala v době Ježíše Krista tři hodiny během dne určené k modlitbě, a to ráno, odpoledne a večer.⁸³ Věc ovšem není přímočaře jednoduchá, neboť judaismus prvního století nebyl uniformní a navíc o zvycích židů

⁸² Sekretáře Komise pro liturgickou reformu papeže Pia XII., sekretáře předkoncilní Papežské přípravné komise pro liturgii a sekretáře pokoncilní Rady pro implementaci liturgické konstituce.

⁸³ Srov. např. MALINA Bedřich: *Dějiny římského breviáře*, Praha: Vyšehrad, 1939, 23–25, nebo BAROFFIO Bonifacio: *Liturgia delle ore*, in: *Dizionario teologico interdisciplinare*, volume 2, Torino: Marietti, 1997, 408–422, 408.

rozptýlených v helénských diasporách, z nichž zejména se rekrutovali první křesťané, se ví méně, než o zvycích židů z Palestiny.⁸⁴ Podle Roberta Tafta⁸⁵ je třeba vzít v úvahu modlitby konající se dvakrát denně – ráno a večer – u příležitosti vykonávání oběti v chrámu, dále dvě, tři nebo čtyři modlitby v synagoze v pondělí, čtvrtek a sobotu a konečně modlitby v domácnosti – ráno a večer Shema Israel a třikrát denně Tefillah (ráno; v poledne, nebo odpoledne; večer). „Maximum, co můžeme říci o židovských a novozákonních základech liturgie hodin je, že křesťané, stejně jako židé, přijali zvyk modlit se ve stanovenou dobu a že nejdůležitější hodiny pro společnou veřejnou liturgickou modlitbu byly – v obou tradicích – začátek a konec dne. Ale to jsou přirozené časy modlitby ve všech tradicích.“⁸⁶

Didaché doporučuje modlitbu (v tomto případě Otčenáš) třikrát denně⁸⁷ a *I. list Korintánům* papeže Klementa I. (obojí z přelomu 1. a 2. stol.) rozeznává eucharistii od jiných modliteb konaných ve stanovené hodiny (kairous tetargomenous), i když tyto nejsou explicitně určeny.⁸⁸ U Klementa Alexandrijského (*Stromata, Paidagogos*), na počátku třetího století, nalezneme zmínky o modlitbě o třetí, šesté a deváté hodině, o modlitbě ráno a večer (zde uvádí žalm 141⁸⁹) i o nočním bdění, přičemž charakter těchto modliteb nelze blíže určit.⁹⁰ Klementův nástupce v Katechetické škole v Alexandrii, Origenes, uvádí v díle *De oratione* (cca z r. 233) modlitbu o hodině třetí, šesté, deváté a v noci, přičemž privilegované místo měla modlitba ranní a večerní, tj. tercié a nona.⁹¹ Podle R. Tafta ovšem z Origenova textu nelze vyvodit, zda se jednalo o každodenní praxi, nebo zda není schéma ráno – poledne – večer pouhým opisem pro ustavičnou modlitbu.⁹² Stejně jako Klement, také Origenes zmiňuje v souvislosti s večerní modlitbou žalm 141⁹³ a také obrácení se k východu, symbolu Krista – skutečného světla. U Klementova současníka z Kartága, Tertuliána, nalezneme naše téma v dílech *De oratione, Apologeticus, De ieiunio* a *Ad uxorem* (sepsána mezi lety 198–218). Také Tertulián jmenuje modlitbu o hodině třetí,

⁸⁴ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures en Orient et en Occident: Origine et sens de l'Office divin*, Thurnout: Brepols, 1991, 19.

⁸⁵ Srov. TAFT Robert: op. cit., 20–24.

⁸⁶ TAFT Robert: op. cit., 25, překlad autor.

⁸⁷ srov. Učení dvanácti apoštolů / *Didaché*, in: *Spisy apoštolských otců* (přeložili Ladislav Varcl, Dan Drápal a Jan Sokol), 3. revidované vydání, Praha: Kalich, 2004, 15–24, čl. 8/3.

⁸⁸ Viz První list Klementův, in: *Spisy apoštolských otců* (přel. Ladislav Varcl, Jan Drápal, Jan Sokol), 3. revidované vydání, Praha: Kalich, 2004, 65–93, čl. 40.

⁸⁹ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

⁹⁰ srov. MALINA Bedřich: op. cit., 27.

⁹¹ Srov. PINELL Jordi: *Liturgia delle ore (= Anamnesis: Introduzione storico-teologica alla Liturgia)*, Genova: Marietti, 1990, 63.

⁹² Srov. TAFT Robert: op. cit., 30.

⁹³ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

šesté a deváté, přičemž lze nalézt několikerou hlavní argumentaci pro toto časové rozložení: fázování běžného civilního dne, modlitbu spravedlivého Daniela, trojí modlitbu ke cti Nejsvětější Trojice,⁹⁴ apoštolskou tradici dosvědčenou událostmi ze Skutků apoštolů (seslání Ducha svatého, Petrova polední modlitba, Petrova a Janova odpolední modlitba v chrámu) a konečně návaznost na oběť v Jeruzalémském chrámu o třetí a deváté hodině,⁹⁵ což vede k chápání křesťanské modlitby jako duchovní oběti. Hodinky během dne jsou ovšem podle Tertuliána nezávazné, na rozdíl od modlitby ráno a večer. U Tertuliána tedy najdeme hodinek celkem šest – ranní modlitbu, tercii, sextu, nonu, večerní modlitbu a občasnou noční vigilií, přičemž pilířem je modlitba ráno a večer. Za zmínku ještě stojí Tertuliánův popis lucernaria konaného v rámci agapé:

„Po tom, co jsme si umyli ruce a co byly rozsvíceny lampy, někdo vhodný je požádán, aby se postavil doprostřed a zpíval chvály Bohu převzaté z Písma svatého, nebo jím přímo složené. (...) a lze říci, že večere končí stejným způsobem [jako začala].“
(*Apologie* 39, 18)⁹⁶

Půl století po Tertuliánovi působil v Kartágu biskup Cyprián. O modlitbě hodin se lze dočíst v jeho díle *De Dominica oratione* (cca z roku 252). Nalezneme zde podobná témata jako u Tertuliána: trojí modlitbu během dne spojenou s prorokem Danielem, Nejsvětější Trojicí i apoštolskou tradicí (opět letnice a Petrova polední modlitba, nona je však spojována s Kristovou smrtí na kříži). Právě kvůli apoštolskému původu je podle Cypriána modlitba během dne původnější a modlitby ráno a večer k ní byly přidány později.⁹⁷ Cypriánovou vlastní invencí je spojení modlitby se symbolem Krista – slunce:

„Neboť je třeba modlit se ráno, abychom tímto ranním holdem oslavili zmrtnýchvstání Pána. (...) Stejně tak, když zapadá slunce na konci dne, je třeba opět se modlit. Neboť protože Kristus je pravým sluncem a pravým světlem, na sklonku dne prosíme, aby světlo novým způsobem zářilo na nás, úpěnlivě žádáme příchod Krista, který nám dá milost věčného jasu. (...) Jestliže nám Písmo představuje Krista jako opravdové slunce a skutečný den, pak žádná hodina nebrání křesťanům v povinnosti se často a neustále klanět Bohu. (...) My, kdo jsme v Kristu, to je ve světle, nepřerušujeme naši modlitbu ani v průběhu noci.“ (*De Dominica oratione* 34 a 36)⁹⁸

K počátku 3. stol. se také datuje život a působení prvního vzdoropapeže v Římě, Hippolyta, kterému je připisováno dílo *Apoštolská tradice*, přestože o jeho autorství se vedou spory.⁹⁹ V tomto textu nalezneme následující strukturu modlitby: po probuzení – ranní instrukce –

⁹⁴ Totéž nalezneme u Klementa Alexandrijského.

⁹⁵ Srov. PINELL Jordi: op. cit., 57–58.

⁹⁶ Citováno dle TAFT Robert: op. cit., 31, překlad autor.

⁹⁷ Srov. PINELL Jordi: op. cit., 65.

⁹⁸ Citováno dle TAFT Robert: op. cit., 32–33, překlad autor.

⁹⁹ Viz např. RICHARD Marcel: Hippolyte de Rome, in: kol.: *Dictionnaire de Spiritualité: Ascétique et mystique, Doctrine et histoire*, sv. 7, Paris: Beauchesne, 1937–1995, 531–571, 533–534.

tercie – sexta – nona – večerní agapé – před spaním – o půlnoci – v čase kuropění.¹⁰⁰ Toto rozvržení modliteb na celý den mělo křesťanům zaručit stálé pamatování na Krista,¹⁰¹ přičemž jako modlitby společenství jsou označeny pouze ranní katecheze a večerní agapé, zatímco „ostatní hodinky byly záležitostí osobní zbožnosti“.¹⁰² Katecheze se konala pouze někdy a jednalo se skutečně o instrukce, nikoli o modlitbu v pravém smyslu slova. Hodinky uprostřed dne a při rozbřesku byly spojovány s momenty Kristova utrpení podle Markových pašijí, noční modlitba odkazovala na eschatologickou bdělost. Při večerním agapé se používala symbolika světla, recitovaly se žalmy, některé s responsorii, a přijímal se požehnaný chléb a požehnaný kalich nazývané eulogie (odlišné od eucharistie):

„Večer, když je přítomen biskup, jáhen přinese lucernu a postaví se doprostřed přítomných věřících a přednese díky. (...) Pak se takto modlí: Díky vdáváme Tobě, Pane, skrze Tvého Syna, Ježíše Krista, našeho Pána, skrze něj jsi nás osvětlil a zjevil jsi nám světlo neporušitelné. Když jsme překonali délku dne na počátku noci nasyceni světlem dne, které jsi stvořil k našemu nasycení. Když nyní z Tvé milosti nepostrádáme světlo večera, chválíme Tě a oslavujeme Tě skrze Tvého Syna, Ježíše Krista, našeho Pána; skrze něj Ti (patří) sláva, moc i čest s Duchem svatým nyní i vždy až na věky věků. Amen. A všichni odpoví: Amen. Po hostině vstanou a modlí se. Děti i panny přednáší žalmy.“ (*Apoštolská tradice*, 25)¹⁰³

Pro shrnutí vývoje oficia prvních tří křesťanských staletí je možné uvést hypotézu Paula Bradshawa (*Daily Prayer in the Early Church*, London 1981),¹⁰⁴ podle nějž bylo nejstarším schématem modlitby ráno – poledne – večer – v noci, které nacházíme v Egyptě a které je nejbližší židovskému způsobu. Později se přidala nona, zejm. ve spojení s postními dny středou a pátkem, a ještě pozdějším doplňkem je tercie. Důležité je, že v prvních třech staletích se ustavily pravidelné hodiny modliteb s pilířem společného slavení ráno a večer odkazující na Kristovu smrt, vzkříšení a opětovný příchod. „Křesťané se modlili. Jestli to dělali o samotě nebo ve společenství, to nezáviselo na podstatě modlitby, ale na tom, kdo byl přítomen, když nastala hodina modlitby. Důležité bylo modlit se. V dobách pronásledování nebo v pracovních dnech to obvykle znamenalo modlit se o samotě. Když bylo možné shromáždit se, dělali to, protože sama podstata církve znamená shromáždění.“¹⁰⁵

¹⁰⁰ Srov. schéma TAFT Robert: op. cit., 38.

¹⁰¹ Srov. HIPPOLYT ŘÍMSKÝ: *Apoštolská tradice*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000, čl. 41.

¹⁰² OURY Guy-Marie: *Office divin: I en occident*, in: kol.: *Dictionnaire de Spiritualité: Ascétique et mystique, Doctrine et histoire*, sv. 11, Paris: Beauchesne, 1937–1995, 685–707, 689.

¹⁰³ Citováno dle HIPPOLYT ŘÍMSKÝ: op. cit., 38–39.

¹⁰⁴ Převzato z: TAFT Robert: op. cit., 37.

¹⁰⁵ TAFT Robert: *Božské officium: mnišský chór, kniha modliteb nebo liturgie Božího lidu: Hodnocení nové liturgie hodin v jejích historických souvislostech*, in: TAFT Robert: *Život z liturgie: Tradice Východu i Západu*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 283–305, 287–288.

Od čtvrtého století, kdy milánský edikt umožnil křesťanům svobodný a veřejný život, lze (nejen) v oblasti kultu pozorovat velký rozvoj. Přitom platí, že eucharistie se ve většině církví neslavila každý den, ale svaté přijímání každý den rozdáváno být mohlo.¹⁰⁶ I v tomto kontextu je nutné vnímat velké rozšíření starověké každodenní ranní a večerní modlitby v chrámu. Většina dnešních autorů rozlišuje oficium katedrální a oficium mnišské příp. též mniško-městské oficium. Nyní se těmto třem typům modlitby budeme podrobněji věnovat.

4.2 Katedrální oficium

O pravidelné liturgické modlitbě konané slavnostním způsobem v biskupských kostelích nás zpravuje nemálo starověkých autorů. V Alexandrii v Egyptě se kromě Athanasia jedná o Hippolytovy kánony pocházející zřejmě z 30. let 4. stol., podle nichž se mají „kněží shromáždit každý den v kostele, také jáhni, podjáhni, lektoři a všichni lidé v době kuropění. Vykonají modlitby, žalmy a čtení svatých knih a modlitby.“ (*Hippolytovy kánony*, 21).¹⁰⁷

V Kapadokii v dnešním Turecku se jedná o texty sv. Řehoře z Nyssy (zejm. *Život sv. Makríny*) či sv. Basila (*Listy*). Jsou svědectvím o tom, že z pohanství do křesťanských domácností přešel zvyk vítat večerní lampou modlitbou a chválou (ten jsem zmínil výše již u Tertuliána a Hippolyta) a následně se dostal také do katedrálního slavení modlitby.¹⁰⁸ Za zmínku stojí, že dnes nejnámější lucernarium, slavené o veliké noci, se do této velikonoční vigilie dostalo právě z nešpor.¹⁰⁹ Světlo bylo vítáno hymnem Fos hilarion (v českém hymnáři jako *Světlo jsi oblažující*), o němž již sv. Basil říká, že je tak starý, že neví, kdo jej napsal.¹¹⁰ Součástí večerní modlitby byl žalm 141,¹¹¹ kázání, zřejmě též čtení Písma a litanie s prosbou o anděla pokoje. V katedrále byla kromě večerní modlitby slavena také modlitba ranní a příležitostně noční vigilie. Ta zahrnovala verš z Iz 26, 9,¹¹² žalm 119¹¹³ a další antifonální a responsoriální žalmy vícekrát přerušované modlitbami a čteními. Ranní

¹⁰⁶ Srov. TAFT Robert: Jak často se slavila eucharistie v historii?, in: TAFT Robert: *Život z liturgie: Tradice Východu i Západu*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 86–114, 95.

¹⁰⁷ Citováno dle TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 45, překlad autor.

¹⁰⁸ Srov. TAFT Robert: Poděkování za světlo: Příspěvek k teologii nešpor, in: TAFT Robert: *Život z liturgie: Tradice Východu i Západu*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 171–199, 189. Lucernariu se také věnuje příspěvek F. Kunetky *Lucernarium v liturgii křesťanského starověku* publikovaný ve sborníku HUŠEK V., KITZLER P., PLÁTOVÁ J. (ed.): *Antické křesťanství: liturgie, rétorika, antropologie*, Brno: CDK, 2009.

¹⁰⁹ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 48.

¹¹⁰ Srov. TAFT Robert: *Poděkování za světlo*, 191.

¹¹¹ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

¹¹² „Svou duší po tobě toužím v noci, ale i v duchu tě hledám svým srdcem.“

¹¹³ „Blaze těm, jejichž cesta je bezúhonná.“

modlitba se skládala z kajícího jedenapadesátého žalmu,¹¹⁴ hymnů, kantik a přímluvných modliteb.¹¹⁵ Na Kypru o modlitbě hymnů a žalmů ráno a večer píše v 70. letech 4. stol. biskup Epifan.¹¹⁶

Také v Antiochii v dnešním Turecku se lze o každodenní ranní a večerní modlitbě dozvědět, a to z textů Jana Zlatoústého z konce 4. století. Modlitby sestávaly ze zapálení lamy (večer), žalmu (ráno 63;¹¹⁷ večer 141¹¹⁸) a přímluv. „Ranní modlitba v katedrále byla určitým druhem ranní společné oběti a nešpory zase společným zpytováním svědomí a úkonem kajícího. “¹¹⁹ Za Janova života vznikl v okolí Antiochie také text *Apoštolské konstituce* popisující každodenní katedrální modlitbu ranních a večerních chval a soukromou modlitbu tercie, sexty a nony a modlitbu v čase kuropění. Struktura modliteb ráno a večer v katedrále byla podle tohoto textu následující: žalm 63¹²⁰ resp. 141¹²¹ – přímluvná litanie za ty, kdo jsou na cestě k víře – přímluvná litanie za věřící (invokace přednášel jáhen a odpovídalo se na ně zpěvem Kyrie eleison) – kolekta (v ní biskup prosil za přijetí ranního díkůvzdání a za smilování, resp. za ochranu před hříchem noci a za život věčný) – požehnání (na jáhnovu výzvu je věřící přijímali sklonění) – propuštění jáhnem.¹²² Ačkoli se z textů Jana Zlatoústého zdá, že se v Antiochii kadidlo nepoužívalo, Theodoretus z Cyrrhu na počátku 5. století tamtéž je zná a mluví o oběti, která nahradila ranní a večerní rituály židovské: „Neboť to je kadidlo a světlo lamp, které obětujeme Bohu stejně jako slavení tajemství posvátného stolu.“¹²³

Jedno z nejdůležitějších svědectví o katedrální liturgii pochází z Jeruzaléma od poutnice Egerie z roku 384.¹²⁴ V Anastasi (rotunda v komplexu církevních staveb na místě dnešního chrámu Božího hrobu)¹²⁵ se společně konala nejen ranní a večerní modlitba a vigilie, ale též modlitba polední (sexta) a odpolední (nona). Liturgie se účastnili panny, mniši, kněží, laici – ženy a muži, všichni shromáždění okolo biskupa. Ranní a denní hodinky se skládali

¹¹⁴ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹¹⁵ Viz TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 51.

¹¹⁶ Srov. *ibid.*, 52.

¹¹⁷ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

¹¹⁸ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

¹¹⁹ TAFT Robert: *Božské officium*, 292–293.

¹²⁰ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

¹²¹ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

¹²² Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 56–57.

¹²³ TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 58, překlad autor.

¹²⁴ Viz MARAVAL Pierre: *Introduction*, in: *ÉGÉRIE: Journal du voyage (Itinéraire) et Lettre sur la B^{se} Égerie* (= *Sources Chrétiennes* 296), 2. doplněný reprint 1. vydání, Paris: Éditions du CERF, 2002, 15–117, 33.

¹²⁵ Srov. HRADILEK Pavel: *Egerie*, in: *Getsemany* 122 (2001), <http://www.getsemany.cz/node/328> (20. 4. 2010).

z několika žalmů, hymnů, přímluv a požehnání. Nešpory začínaly zažehnutím všech pochodní a lamp, „což dává převeliké světlo,“¹²⁶ pak se zpívaly žalmy (vč. žalmu 141)¹²⁷ a antifony. Po příchodu biskupa se zpívaly hymny nebo antifony, následovaly přímluvy pronášené jáhny s odpovědí Kyrie eleison, biskupské požehnání pro katechumeny a pro věřící a propuštění, pak ještě dvě zastavení před a za křížem s modlitbami a požehnáními. V neděli se konala ještě společná vigilie, opět hojně navštěvovaná věřícími. Při ní, po třech (toto číslo odpovídalo počtu dnů mezi Kristovou smrtí a zmrtvýchvstáním) responsoriálních žalmech, zpívaných postupně presbyterem, jáhnem a mnichem a uzavřených vždy kolektou, následovaly přímluvy. Po nich bylo přineseno kadidlo a samotným biskupem (jakoby reprezentujícím anděla u prázdného hrobu) přečteno evangelium o vzkříšení jako vrchol společného bdění. Vigilie byla zakončena zastavením u kříže se žalmem, modlitbou, požehnáním a propuštěním lidu.¹²⁸

V Miláně o večerní a ranní modlitbě církve píše sv. Ambrož v komentářích k několika žalmům. V ranní modlitbě byl používán verš z proroka Izajáše 26,9,¹²⁹ verš žalmu 119,148¹³⁰ a hymny a kantika. Při nešporách se zpíval klasický žalm Ž 141¹³¹ a je možné, že se též používalo kadidlo.¹³² Celonoční vigilie se konaly pouze v případě velkých svátků. Podle sv. Augustina složil Ambrož hymnus *Deus creator omnium*, každodenně zpívaný při večerních chválách, připisovány jsou mu též hymny *Splendor Paternae gloriae* pro ranní chvály a *Aeternae rerum conditor* pro vigilie.¹³³

Pro Řím jsou prameny čtvrtého století málo přesné a nelze tedy dost dobře rozlišit mezi katedrálním a mnišským oficiem, zřejmě též proto, že liturgií ve velkých římských bazilikách byli částečně pověřeni mniši.¹³⁴ Na základě textů sv. Jeronýma, Arnauba, Urania a Rufina lze říci, že v ranní modlitbě nacházíme hymny, Ž 51,¹³⁵ Ž 149,¹³⁶

¹²⁶ EGERIA: *Itinerarium Egeriae – Putování Egeriino* (text, překlad, a komentář Marcela Hejtmánkové), České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999, 107.

¹²⁷ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní obět.“

¹²⁸ Viz. EGERIA: op. cit., 111.

¹²⁹ „Svou duší po tobě toužím v noci, ale i v duchu tě hledám svým srdcem.“

¹³⁰ „Horlivější jsou mé oči než oči noční hlídky, abych rozjímal o tvém výroku.“

¹³¹ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní obět.“

¹³² Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 148.

¹³³ Srov. PINELL Jordi: op. cit., 87; V dnešním breviáři jsou tyto hymny zařazeny pro liturgické mezidobí takto: *Deus creator omnium* pro první nedělní nešpory lichého týdne („Ty, Tvůrce všeho, Bože náš“), *Splendor Paternae gloriae* pro ranní chvály pondělí lichého týdne („Otcovy slávy výblesku“) a *Aeternae zrum conditor* pro ranní chvály neděle lichého týdne („Odvěky tvůrce věcí všech“). Viz Denní modlitba církve: Hymny a básnické modlitby, op. cit., 57–63.

¹³⁴ Srov. PINELL Jordi: op. cit., 74.

¹³⁵ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹³⁶ „Zpívejte Hospodinu píseň novou, jeho chvála ať zaznívá ve sboru svatých.“

kantikum Dan 3,¹³⁷ při večerní modlitbě pak lucernarium, které je obětí, a modlitby a čtení. S katedrální modlitbou hodin se setkáváme také v severní Africe v Augustinových Vyznáních (uvádí, že jeho matka Monika navštěvovala kostel večer a ráno)¹³⁸ i v životopise biskupa Fulgencia, který nabádá své kněze, aby se všichni účastnili „každodenních vigilií, postů a ranních a večerních modliteb“ (*Vita Fulgentii* 29).¹³⁹

Pro Francii lze z 5. století zmínit synodu ve Vannes v Bretagni, která ukládá kněžím účastnit se ranních hymnů, nebo životopisy svatých z údolí Rhône, které svědčí nejen o ranních a večerních modlitbách, ale též o malých hodinkách a vigiliích. O severní Francii pod vládou Franků se lze v šestém století domnívat, že struktura ranních chval zahrnovala žalm 51,¹⁴⁰ kantikum Dan 3,¹⁴¹ žalmy chval 148,¹⁴² 149,¹⁴³ 150¹⁴⁴ a *capitellum*.¹⁴⁵ V tomtéž století ve střední oblasti a na jihu Francie kánony různých lokálních synod stanovují pravidla pro modlitbu hodin: slavit každý den ranní a večerní officium zahrnující žalmy, zakončené doxologií a žalmovou kolektou, zpěv *Kyrie eleison*, prosby, kolektu, případně chvalozpěv *Te Deum*. Zejména homilie a spisy arcibiskupa Caesaria z Arles svědčí o tom, že se v tomto městě brzy z rána, před východem slunce, slavila nejprve „dobrovolná“ vigilie trvající asi půl hodiny, následovaná matutinem, jehož se účastnili všichni. Vigilie sestávala především z četby Písma, přerušované žalmy zakončenými žalmovou kolektou, při níž věřící stáli, když těsně před ní, na jáhnovu výzvu, klekli ke chvíli tiché modlitby. Podle staré mentality je totiž „psalmodie, tak jako čtení, Slovem Božím, které je nám adresováno, nikoli naším slovem adresovaným Bohu. Osobní modlitbou je pak to, co následuje po každém žalmu, vyvolané meditativní četbou posvátného Slova.“¹⁴⁶ Vigilie byla zakončena kázáním, které trvalo tak dlouho, dokud se neshromáždili všichni, kdo se chtěli účastnit matutina, trvajícího také asi půl hodiny. Tak jako na mnoha jiných místech, ranní modlitba začínala žalmem 51,¹⁴⁷ o slavnostech

¹³⁷ „Všechna díla Páně velejte Pána, chvalte a oslavujte ho navěky.”

¹³⁸ Viz AURELIUS AUGUSTINUS: Vyznání, 4. vydání, Praha: Kalich, 1999, 139 (kniha 5, hlava 9).

¹³⁹ Citováno dle LEIKAM Rubens M.: La liturgia delle ore nell'occidente non Romano, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed): *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia* 5, Tempo e spazio liturgico, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 133, překlad autor.

¹⁴⁰ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹⁴¹ „Všechna díla Páně velejte Pána, chvalte a oslavujte ho navěky.”

¹⁴² „Chvalte Hospodina z nebes, chvalte ho na výsostech!”

¹⁴³ „Zpívejte Hospodinu píseň novou, jeho chvála ať zaznívá ve sboru svatých.“

¹⁴⁴ „Chvalte Hospodina v jeho svatyni, chvalte ho na jeho vznešené obloze.“

¹⁴⁵ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 151–152. O tom, co se skrývá pod pojmem *capitellum*, badatelé nejsou příliš za jedno. Zřejmě se jednalo o závěrečnou modlitbu inspirovanou žalmy podobnou litaniím (viz TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 110).

¹⁴⁶ TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 159.

¹⁴⁷ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

následovalo kantikum Dan 3,¹⁴⁸ pak další žalmy s antifonami zakončené tichou modlitbou vkleče a kolektou ve stoje. Někdy se konala homilie, v tom případě se zkrátila modlitba žalmů, aby lidé stihli odejít do práce. O svátcích modlitbu obohatil chvalozpěv *Te Deum* a na závěr hodinky se zpíval hymnus, byly přímluvy a závěrečné požehnání, které věřící přijímali skloněni. Zmíněný biskup Caesarius zavedl v Arles také veřejnou modlitbu malých hodinek. Nešpory začínaly lucernariem, modlil se během nich žalm 104¹⁴⁹ (Caesarius nezmiňuje jinde obvyklý žalm 141), zahrnovaly homilii a končily biskupovým požehnáním. O ranních a večerních modlitbách se nekonalo čtení z Písma.¹⁵⁰

Podobné formy jako ve Francii nabylo katedrální officium během 5. – 7. století také ve Španělsku. Matutinum začínalo žalmem 51,¹⁵¹ následovala kantika (o svátcích Dan 3¹⁵²) a žalmy chvály (148 až 150), hymnus, prosby, závěrečná modlitba, Otčenáš s embolismem a požehnání. Žalmy byly opatřeny antifonou, a byly vždy zakončeny doxologií (v iberské/mozarabské formě: *Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui Sancto in saecula saeculorum*) a kolektou. Večerní officium začínalo lucernariem (zde nazývaným *vespertinum*) a obsahovalo večerní žalm s antifonou, doxologií a kolektou, žalmy, hymnus, prosby, kolektu, Otčenáš s embolismem a požehnání. Lucernarium spočívalo v pozdvihnutí zapálené svíce jáhnem na oltář doprovázené zvoláním „Ve jménu Pána Ježíše Krista, světlo a pokoj,“ na něž lid odpovídal: Bohu díky!¹⁵³ Koncil v Toledu v r. 400 povoluje lucernarium pouze v přítomnosti biskupa, kněze nebo jáhna. Večerním žalmem mohly být žalmy hovořící o světle: 36,¹⁵⁴ 27,¹⁵⁵ 112,¹⁵⁶ 104,¹⁵⁷ 118,¹⁵⁸ 96,¹⁵⁹ 132,¹⁶⁰ 18,¹⁶¹ 4.¹⁶²

Tato stručná geografie katedrální modlitby od vydání Ediktu milánského po sedmé století dostatečně jasně svědčí o každodenním charakteru ranního a večerního, případně též nočního officia sekulárního typu i o jeho rozšířenosti po celém křesťanském světě. „Lidová liturgie“, nakolik je možné použít tohoto výrazu, se konala okolo biskupa, za přítomnosti

¹⁴⁸ „Všechna díla Páně velejte Pána, chvalte a oslavujte ho navěky.”

¹⁴⁹ „Světlem se halíš jako pláštěm.”

¹⁵⁰ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 160–161.

¹⁵¹ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.”

¹⁵² „Všechna díla Páně velejte Pána, chvalte a oslavujte ho navěky.”

¹⁵³ PINELL Jordi: *op. cit.*, 91.

¹⁵⁴ „Neboť u tebe je pramen života, v tvé záři vidíme světlo.”

¹⁵⁵ „Hospodin je mé světlo a má spása, koho bych se bál.”

¹⁵⁶ „Září v temnotách jako světlo řádným lidem, je milosrdný, dobrotivý a spravedlivý.”

¹⁵⁷ „Světlem se halíš jako pláštěm.”

¹⁵⁸ „Bůh je Hospodin a dopřál nám světlo.”

¹⁵⁹ „Světlo vychází spravedlivému a lidem upřímného srdce radost.”

¹⁶⁰ „Zde dám vyrašit rohu Davidovu, rozžehnu svítlnu svému pomazanému.”

¹⁶¹ „Ano, ty, Hospodine, zažehuješ mou svítlnu, mou temnotu ozařuješ, můj Bože.”

¹⁶² Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 168.

kněží, jáhnů a laiků a obsahovala množství prvků, které měli v modlitbě pomoci právě běžným lidem: procesí, světlo, kadidlo, opakování zpěvů (antifony a prosebné litanie), hymny. S trochou nadsázky lze říci, že starověké katedrální oficium se více než dnešnímu breviáři podobalo například liturgii slavené dnes v Taizé (viz kapitola 3.1.1), která se skládá z několika jednoduchých repetitivních zpěvů, omezeného množství žalmů, využívající hojně symboly (ikony, svíce, průvod). Žalmy katedrálního officia byly poměrně úzce vybírány tak, aby odpovídaly slavené hodině a vyjadřovaly její smysl – kajícnost; radost z přemožení temnoty Kristovým zmrtvýchvstáním; prosbu o požehnání pro den; důvěru ve věrnost Krista, světla, které nehasne; prosbu o přijetí oběti modliteb. Symbolika světla byla podpořena samozřejmě také orientací modlitby na východ. Biblické lekce až na výjimky součástí ranního a večerního officia nebyly, tvořily ale podstatnou část officia nočního, předcházejícího zejména svátkům. Z přehledu je snad též zřejmé, že na Západě docházelo k mnohem většímu prolínání mnišského a katedrálního officia, o čemž svědčí také kánon synody v Braga (r. 563; v dnešním Portugalsku), který vnášení mnišských prvků do katedrály zapovídá. Robert Taft vysvětluje úpadek katedrálního officia na západě kulturní hypotézou: Stěhování národů a rozvinutí feudální agrární společnosti posílilo postavení klášterů, což se projevilo mimo jiné právě vlivem mnišského způsobu modlitby na celou západní církev.¹⁶³

4.3 Mnišské oficium a oficium mniško-městské ve 4. – 7. století

Nyní je třeba věnovat pozornost modlitbě hodin v kláštorech. Protože se však téma této práce týká farností, popíšu mnišské oficium s poněkud menšími podrobnostmi. Čistě monastické oficium je ve 4. století možné nalézt samozřejmě v kolébce starověkého mnišství – v Egyptě. Texty, které nás o něm zpravují, jsou především díla Jana Kassiana a mnichů Pachomiánských komunit. Podle Jana Kassiana se mniši modlili dvakrát za den. Protože vstávali brzy po půlnoci, konala se první modlitba před svítáním, ovšem nejednalo se o vigiliu, ale o ranní modlitbu.¹⁶⁴ Druhá modlitba se konala o deváté hodině, po jediném jídle, které mniši během dne měli. Od pondělí do pátku se mniši modlili sami na svých celách vždy dvanáct žalmů doprovázených doxologií, osobní modlitbou, prostrací a kolektou a četli starozákonní a novozákonní lekci. Pouze v sobotu a neděli se scházeli ke společnému slavení officia i eucharistie. „Oficium bylo spíše pokojnou meditací nad

¹⁶³ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 169.

¹⁶⁴ Za vigiliu tuto modlitbu označuje např. MALINA Bedřich: *op. cit.*, 35.

Písmem, než „liturgickou ceremonií“.¹⁶⁵ Mniši v Pachomiánských komunitách během ruční práce naslouchali čtení z Písma a práci i četbu přerušovali modlitbou Otčenáše a prostrací na znamení pokání.¹⁶⁶ Na rozdíl od katedrálního officia dvě hodinky modlitby nebyly svým charakterem (načasováním ano) vázány na určitou denní dobu a jejich smyslem bylo pouze usnadnit ustavičnou modlitbu, která byla spolu s pokáním základní charakteristikou mnišského života.¹⁶⁷

Na Blízkém Východě, v Palestině, Kapadokii či Antiochii se ovšem setkáváme s mnichy, kteří žili nikoli odděleni v poušti, ale ve velkých městech nebo v jejich blízkosti. Jejich způsob modlitby zděděný z Egypta a katedrální liturgie těchto měst se přirozeně ovlivňovaly. Uvedu jediný podrobnější příklad, který pochází opět od Jana Kassiána a jeho studia modlitby v Betlémě. Zde je totiž poprvé patrné vytváření nového typu officia kombinujícího sekulárních a monastický způsob. K ranní (tj. vlastně od kuropění do jitřenky, doplněné o žalmy chvály 148 – 150) a večerní (obohacené o jisté katedrální prvky, např. žalm 141¹⁶⁸) egyptské kontinuální modlitbě dvanácti žalmů mniši v Betlémě nejprve přidali tři malé hodinky tří žalmů a tří modliteb o třetí, šesté a deváté hodině (spojovány s modlitbou Daniela, apoštolskými zvyky a utrpením Krista; původně soukromá modlitba, ovšem např. v Jeruzalémě slaveny společně). Aby byli mniši nuceni vstát dříve než na tercii – po první modlitbě si totiž chodili opět lehnout – byla přidána další ranní modlitba při východu slunce, která obsahovala žalmy 51,¹⁶⁹ 63¹⁷⁰ a 90¹⁷¹ se svými modlitbami (tj. jako v katedrále).¹⁷² Kassián také mluví o žalmech před spaním, snad zárodku kompletáře, který nalezneme v pozdějším vývoji hybridního officia. V pátek se navíc konala celonoční vigilie (tři antifony, tři žalmy, tři čtení). Oficium popisované Kassianem v jeho *Institucích* je prvním dokladem smíšeného typu modlitby hodin: Egyptské mnišské hodinky přejaly některé katedrální prvky i katedrální hodinky během dne jako takové. Zajímavé je, že z katedrálního ranního officia se žalmy 51¹⁷³ a 63¹⁷⁴ dostaly do mniško-městského officia slaveného při východu slunce, zatímco žalmy chval 148 – 150 do officia slaveného při kuropění.

¹⁶⁵ TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 81, překlad autor.

¹⁶⁶ Srov. TAFT Robert: *Božské officium*, 293.

¹⁶⁷ Srov. TAFT Robert: *Liturgia delle ore in Oriente*, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed): *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia 5, Tempo e spazio liturgico*, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 57–89, 58.

¹⁶⁸ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“

¹⁶⁹ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹⁷⁰ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

¹⁷¹ „Tisíc let je v tvých očích jako včerejší den, který minul, a jako noční hlídka.“

¹⁷² Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 85–87.

¹⁷³ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹⁷⁴ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

Podobnou situaci popisuje také Jan Zlatoústý pro Antiochii (ranní modlitba zde přejala ještě více katedrálních prvků včetně *Gloria in excelsis* a proseb). Naopak v Kapadokii (podle textů sv. Basila Velkého, *Regulae fusius tractatae, De virginitate*, kolem r. 370) došlo pravděpodobně k obrácenému procesu, totiž že ke katedrálnímu oficiu byly přiřčeny mnišské modlitby. Basil totiž psal svoje pravidla nikoli pro mnichy v pravém slova smyslu, ale pro křesťany, kteří při společném životě modlitby nezapomínali na lidi mimo klášter.¹⁷⁵ U Basila najdeme sedm hodin: vigilií – matutinum – tercií – sextu – nonu – nešpory – kompletář.

Také na Západě se setkáváme s mnišským oficiem, které vykazuje známky přijetí určitých prvků katedrální modlitby. Protože je „nemožné, studovat detailně každou z nesčetných mnišských ‚řeholí‘, které cirkulovaly na Západě v předkarolinském období,“¹⁷⁶ kdy se naplno prosadila řehole sv. Benedikta, zmíním podrobněji opět pouze jeden ranější příklad za všechny, a to jižní Francii.

O tamní situaci víme opět od Jana Kassiana, který byl jedním z těch, kdo přenesli mnišství z Východu na Západ, ale také od již výše zmíněného Caesaria z Arles (1. pol. 6. stol.), jehož řeholi ovlivnilo starší *Ordo monasterii* ze 4. stol. ze severní Afriky, které mělo vliv mj. i na sv. Augustina (5. stol.). Božské oficium opět vykazuje prvky kombinace čistě mnišského prvku (kontinuální recitace žalmů) a katedrálního slavení. V jižní Francii v 6. století měla modlitba hodin tuto strukturu: Nokturnum (ranní modlitba při kuropění) – případně vigilie – matutinum (ranní modlitba při východu slunce; invitorium, žalm 118,¹⁷⁷ žalmy, žalmy chval 148 – 150, hymnus) – v sobotu a v neděli či o svátcích prima (zavedena, aby mniši museli vstát) – terciie (ve dnech, kdy se neslavila eucharistie, bylo v jejím závěru zřejmě svaté přijímání) – sexta – nona – lucernarium (večerní modlitba invitoria, tři žalmů a hymnu a zakončení, v neděli slavená veřejně s lidem) – duodecima (večerní modlitba dvanácti až osmnácti žalmů) – kompletář (žalm 91¹⁷⁸) – případně vigilie. Když věci poněkud zjednodušíme, lze popsat strukturu jednotlivých hodin následovně: trojí Kyrie eleison – monastická psalmodie (6, 12 nebo 18 žalmů recitovaných vždy po třech jedním z mnichů, poslední žalm z trojice byl vždy alelujový) – žalmy se svými antifonami – čtení (v primě dvě) – hymnus (v primě, sextě a noně hymnus předcházel čtení)

¹⁷⁵ Srov. NOVOTNÝ Jiří: Basil Veliký a jeho doba, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1999, 50–51.

¹⁷⁶ TAFT Robert: La liturgie des heures, 127, překlad autor.

¹⁷⁷ „Oslavujte Hospodina, neboť je dobrý.“

¹⁷⁸ „Nemusíš se bát noční hrůzy... moru, který se plíží ve tmě.“

– zakončení (zřejmě krátká přímluvná litanie inspirovaná žalmy) – trojí Kyrie eleison.¹⁷⁹ Vigilie se konaly pouze občas, vyplňovaly prostor mezi nočním oficiem a obsahovaly několik *missae* neboli cyklů tří čtení zakončených modlitbami doplněných třemi žalmy (s antifonami nebo responsoriálními). Jejich základem tedy nebyly žalmy, ale čtení. S určitými obměnami nalezneme podobnou strukturu officia také v Kolumbánově *Reguli monachorum* z konce 5. století v Irsku a v *Reguli monachorum* Isidora Sevilského z konce 6. století ve Španělsku.

Nejdůležitější řeholí Západu je samozřejmě řehole Benediktova, která čerpala z řehole Mistra (*Regula Magistri*) a, co se týče slavení officia, také starších způsobů v Římských bazilikách, spravovaných řeholníky („secundum consuetudinem“¹⁸⁰). *Regula Magistri* zná těchto osm hodin: Nokturnum, matutinum, primu, tercii, sextu, nonu, nešpory a kompletář. Žalmy byly vždy zakončeny doxologií, prostrací a modlitbou, která mohla být i modlitbou spontánní.¹⁸¹ Tak jako se egyptští mniši modlili ráno a večer dvanáct žalmů, bylo dle *Regula magistri* dvanáct žalmů rozděleno na denní (prima, terciie, sexta, nona) a dvanáct na noční modlitbu (nokturnum a matutinum), ale kromě několika málo případů (pro matutinum tradičně Ž 51,¹⁸² Ž 148 – 150 nebo Dn 3,¹⁸³ pro kompletář Ž 91¹⁸⁴) zatím nebylo pevně stanoveno, který žalm má být použit kdy. Každá hodinka končila pravděpodobně prosebnou litaní (tzv. *rogus dei*), a v každé byl čten úryvek z „Apoštola“. Také se ve všech hodinkách – kromě malých – objevuje „evangelium“, zřejmě evangelní kantikum. Samotná řehole Benediktova (1. polovina 6. stol.), podle níž se ničemu „nesmí dávat přednost před službou Boží“,¹⁸⁵ zná stejné hodinky jako *Regula magistri*. Žaltář byl rozdělen tak, aby se všech 150 žalmů přeříkalo během jednoho týdne a každý žalm dostal své pevné místo. Benedikt zkrátil nokturnum a nešpory, u kterých nařídil, aby se slavily ještě za denního světla (takže nebylo třeba rozsvěcovat lampu). Nokturnum obsahovalo kromě stálých žalmů 3¹⁸⁶ a 95¹⁸⁷ dvanáct žalmů (v neděli navíc tři starozákonní kantika) a tři, příp. čtyři čtení, v neděli navíc chvalozpěvy *Te decet laus* a *Te Deum*. V nešporách zůstal verš ze žalmu 141 jako odpověď po krátkém čtení, součástí nešpor bylo evangelní

¹⁷⁹ Srov. LEIKAM Rubens M.: La liturgia delle ore nell'occidente non Romano, 134–135.

¹⁸⁰ *Regula Benedicti* 13, 3, cit. dle: Řehole svatého Benedikta latinsky a česky, Praha: Čestí benediktini, 1993, 102.

¹⁸¹ Srov. TAFT Robert: La liturgie des heures, 130.

¹⁸² „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹⁸³ „Všechna díla Páně velejte Pána, chvalte a oslavujte ho navěky.“

¹⁸⁴ „Nemusíš se bát noční hrůzy... moru, který se plíží ve tmě.“

¹⁸⁵ *Regula Benedicti* 43, 3, cit. dle: Řehole svatého Benedikta, 145.

¹⁸⁶ „Klidně jsem ulehl a usnul. Probudil jsem se, protože mi Hospodin pomáhá.“

¹⁸⁷ „Pojďme, jásejme Hospodinu, oslavujme skálu své spásy.“

Mariino kantikum, zatímco součástí matutina kantikum Zachariášovo. Psalmodie matutina začínala každý den žalmy 67¹⁸⁸ a 51,¹⁸⁹ po nichž následovaly dva žalmy a starozákonní kantikum a končila žalmy 148 – 150, podle nichž se této hodině dostalo názvu laudes.¹⁹⁰ Při kompletáři se každý den recitovaly žalmy 4,¹⁹¹ 91¹⁹² a 134,¹⁹³ chybělo ovšem Simenovo kantikum. Každá hodinka obsahovala čtení z Písma (zřejmě *lectio continua*¹⁹⁴), hymnus (což byl Milánský nebo Galský zvyk, nikoli však Římský) a závěrečnou modlitbu; kompletář a nokturnum navíc opatovo požehnání; velké hodinky pak přímělnou litanii s Otčenášem.¹⁹⁵

Na závěr této subkapitoly je možné shrnout starověký a ranně středověký vývoj: Od čtvrtého století je možné sledovat dvě tradice modlitby, kontinuální modlitbu žalmů ráno a večer u egyptských mnichů, která jim měla pomoci v ustavičné modlitbě, a ranní a večerní katedrální officium, v němž byly žalmy vybírány podle denní doby. Kombinací těchto dvou způsobů vznikl třetí typ officia, který podržel kontinuální modlitbu žalmů i specificitu ranní modlitby (typické žalmy) a na Východě – na Západě ne! – také specificitu nešpor (žalm 141 při přinášení kadidla). Sloučením officia byly některé hodinky zdvojeny (nokturnum – matutinum; nešpory – kompletář), původ primy, kterou najdeme na Západě, je přitom nejasný.¹⁹⁶ Hybridní officium se z Východu dostalo na Západ, bylo dále modifikováno, z kulturních důvodů uvedených výše zde nakonec převážilo nad officiem čistě katedrálním a stalo se základem i pro pozdější vývoj v Římě. Ten bude popsán v následujících odstavcích.

¹⁸⁸ „Bože, buď milostiv a žehnej nám.“

¹⁸⁹ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

¹⁹⁰ Srov. MALINA Bedřich: op. cit., 95.

¹⁹¹ „Třeste se a nehřešte, na svých ložích uvažujte ve svém srdci a buďte klidní.“

¹⁹² „Nemusíš se bát noční hrůzy... moru, který se plíží ve tmě.“

¹⁹³ „Nuže velebte Hospodina, všichni Hospodinovi služebníci, kteří sloužíte v Hospodinově domě v nočních hodinách.“

¹⁹⁴ Viz TAFT Robert: La liturgie des heures, 143.

¹⁹⁵ Srov. LEIKAM Ruben M.: La Liturgia delle ore nel rito Romano, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed): Scientia liturgica: Manuale di Liturgia 5, Tempo e spazio liturgico, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 90–130, 95.

¹⁹⁶ Diskusi viz TAFT Robert: La liturgie des heures, 211–214.

4.4 Vývoj římského officia

Soudě podle názvů kapitol v odborné literatuře byl nejdůležitějším vývojovým prvkem v římském officiu přechod ke *knize*, k breviáři, a s tím související privatizace této modlitby.¹⁹⁷ Přestože proměnám officia po vymizení čistě katedrálních modliteb nechci věnovat tolik prostoru, je třeba základní vývojové etapy římského breviáře alespoň stručně zmínit. Ještě před vznikem Benediktovy řehole, jak bylo zmíněno výše, spravovaly v Římě velké baziliky mnišské komunity se svými vlastními schémata modlitby. Podle R. Tafta se Benediktově řeholi „nepodařilo vytlačit starší římské obyčeje v samotném městě. A jsou to právě tyto obyčeje a nikoli řehole Benediktova, z nichž vzešel pozdější římský breviář.“¹⁹⁸ Ale podle mnoha autorů měla officia římských bazilik s Benediktovou řeholí nemálo společného a vliv byl vzájemný.¹⁹⁹ Lze proto mluvit o románsko-benediktinském officiu tím spíše, že na sklonku 6. století se pod jménem Řehoř Veliký stal papežem benediktinský mnich, který zřejmě sám officium reformoval, a také římské baziliky byly svěťovány mnichům tohoto řádu.²⁰⁰ Díky mnišským misiím i výsadnímu postavení Říma a činnosti papežských legátů se officium podle Benediktovy řehole v průběhu 7. a 8. století šířilo do celé Evropy, nejprve do Británie, po té do Flander a Německa či dokonce Skandinávie.²⁰¹ Zavedení římské liturgie bylo navíc podporováno panovníky karolinské dynastie (Pipin Krátký například zrušil galikánské officium) a znamenalo především kodifikaci týdenního cyklu žaltáře. Prameny z tehdejší doby jsou zejména dokumenty místních koncilů, texty Amalara Symphoria z Met či Walafrida Strabo (oba 1. pol. 9. stol.). Zmiňme ještě jednu novinku z přelomu 9. a 10. století a tou je zavedení povinnosti pomodlit se příslušné hodinky soukromě, pokud byla zameškána část společného officia v chóru, což bylo v 10. století rozšířeno i na kněžstvo. Jedná se o jeden z prvních kroků v procesu dokončeném ve 13. století, kdy se „ze společné modlitby (...) stává osobní povinnost každého jednotlivého příslušníka kněžského stavu.“²⁰² K tomu se přidává skutečnost, že se postupně změnil systém organizace diecézí a ordinace kněží. Vznikaly nové venkovské farnosti a kněží,

¹⁹⁷ Např. „Od liturgie ke knize modlitby: přechod od officia k breviáři“ (TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 289), „Uvedení breviáře a prosazení římského officia“ (BAROFFIO Bonifacio: op. cit., 411), „Od liturgie hodin k recitaci breviáře“ (KUNZLER Michael: *La liturgia della chiesa*, Milano: Jaca Book, 2003, 464).

¹⁹⁸ TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 148.

¹⁹⁹ Srov. RAFFA Vincenzo, FDP: *Liturgia delle ore*, in: SARTORE Domenico, CSJ, TRIACCA Achille, SDB, CIBIEN Carlo, SSP (ed): *Liturgia*, Milano: Edizioni San Paolo, 2001, 1055–1079, 1058.

²⁰⁰ Srov. VILLI Charles: *Le Bréviaire Expliqué*, díl 1, 3. vydání, Saint-Étienne – Paris: Bureaux de l'Apotre du Foyer – P. Téci, 1935, 90. Ovšem např. lateránská bazilika si ponechala officium vlastní ještě ve 12. století (viz TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 299).

²⁰¹ Srov. VILLI Charles: op. cit., 91.

²⁰² AMBROS Pavel: *O modlitbě*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000, 58.

dříve patřící ke konkrétnímu kostelu, byli nyní určeni pro celou diecézi a potřebovali tedy vlastní modlitební knihu.²⁰³

Další významnou etapou ve vývoji officia je vrcholný středověk pontifikátu Inocence III. a vzniku žebravých řádů. Ještě před Inocencem začaly i z výše uvedených důvodů vznikat breviáře – knihy, které zahrnuly vše, co bývalo do té doby roztroušeno v žaltáři, antifonáři, lekcionáři, hymnáři, legendáři, aj.²⁰⁴ Od 11. století se navíc papežové začali modlit ve zvláštním chóru se svými nejbližšími spolupracovníky mimo Lateránskou baziliku.²⁰⁵ „Klérus papežské kaple buď na rozkaz papežův, buď z vlastní iniciativy ustavičně zkracoval officium a často je upravoval, jak se líbilo papeži nebo kardinálům.“²⁰⁶ Z Inocencovy reformy vzniklo pozdější *Breviarium secundum usum romanae Curiae* a zkrácená verze kuriálního officia posloužila též františkánům, kteří je kvůli svým apoštolským cestám a povinnosti kázat ještě dále zjednodušili a zkrátali.²⁰⁷ Papež Mikuláš pak františkánskou verzi breviáře (*secundum consuetudinem Curiae*) předepsal pro římské kostely a papežové v Avignonském vyhnanství pro kostely tamní.²⁰⁸ Ještě v jedné věci ovlivnila římská kurie slavení officia: Zatímco v 10. století byla chórová modlitba povinnou a soukromá modlitba se konala pouze v případě zameškání, tedy *aposteriori*, na papežském dvoře se ujal zvyk *předem* se od společné modlitby dispensovat v případě nezbytných povinností. I tento zvyk se díky žebravým řádům a studentům nově vzniklých univerzit pomalu, během několika staletí, rozšířil na celý klérus.²⁰⁹

Z následujícího vývoje je možné zmínit humanistický pokus Zachariáše Ferreriho z první čtvrtiny 16. století, který nahradil staré hymny novými, kombinujícími obrazy Písma i pohanské mytologie.²¹⁰ Většina odborné literatury ale připomíná zejména breviář kardinála Quinona, nazývaný *Breviarium sanctae crucis*, z druhé čtvrtiny téhož století, který se sice ve své době po chvilkovém nadšení neujal, ale k němuž se vrátil Druhý vatikánský koncil. Mezi jeho principy patřilo: týdenní cyklus žalmů a roční cyklus biblických čtení (na Písmo byl kladen velký důraz), zjednodušení rubrik, snížení variability, redukce antifon, zkrácení

²⁰³ Srov. MALINA Bedřich: op. cit., 79–80.

²⁰⁴ Srov. TAFT Robert: La liturgie des heures, 301.

²⁰⁵ Srov. LEIKAM Ruben M.: La Liturgia delle ore nel rito Romano, 102.

²⁰⁶ Zpráva Radulfa z Riva ze 14. stol. o poměrech za pontifikátu Inocence III, cit. dle MALINA Bedřich: op. cit., 70.

²⁰⁷ MALINA (op. cit., 72) uvádí, že byly mj. zrušeny křestní nešpory, které jako soudobou praxi strahovských premonstrátů v popisují v kapitole 3.2.2.

²⁰⁸ Srov. MALINA Bedřich: op. cit., 71.

²⁰⁹ Srov. TAFT Robert: La liturgie des heures, 292.

²¹⁰ Srov. MALINA Bedřich: op. cit., 89.

penza – pro každou hodinku bylo počítáno pouze se třemi žalmy – a „zrychlení“ modlitby; bylo počítáno se soukromou, nikoli společnou modlitbou.²¹¹ „Dílo kardinála Quinona ukazuje velkou odvahu přetřhnout pouta s nejbližší tradicí, totiž s obdobím přebujelého kanonického officia obtíženého doplňkovými modlitbami.“²¹²

Breviář papeže sv. Pia V. (z r. 1568), vypracovaný po Tridentském koncilu, se ovšem vrátil k tradičnímu římskému officiu, tedy upravenému breviáři římské kurie, přičemž notně redukoval rozbujelý sanktorál. Zatímco ještě Tridentský koncil pojednává o veřejném officiu ve farnostech a nezná soukromou recitaci (sessio XXI, *Decreta reformationis*, kánon 4),²¹³ papežská bula *Quod a nobis* breviář vyhlášíjící „počítá pouze s kleriky a řeholníky (...) a poprvé [oficiálně] zrovnoprávnjuje soukromou recitaci officia s jeho společným slavením“²¹⁴ („tam in Choro quam extra illum“²¹⁵). Tak jako u mešní liturgie, také v případě breviáře bylo pokoncilními dekrety nařízeno nahradit novým officiem všechny existující tradice, které by se nemohly prokázat alespoň dvoustetletým trváním. O naprostém prosazení se privátního přístupu k officiu svědčí i vznik nových řádů, které společné slavení nezahrnuli do svých konstitucí. Pouhým důsledkem privatizace pak bylo odtržení jednotlivých hodin od jejich původních umístění v průběhu noci a dne.²¹⁶

V 17. až 19. století se breviář částečně proměňoval, byly pokusy o zavádění nových hymnů, ustanovovány nové svátky, nebo naopak redukovány. Větší význam měla reforma papeže sv. Pia X. vyhlášená apoštolskou konstitucí *Divino afflatu* z r. 1911. Změna spočívala v opětovné redukcí sanktorálu ve prospěch temporálu, zdůraznění neděle, zkrácení matutina a především při zachování týdenního cyklu v novém rozdělení žalmů, což vedlo mimo jiné k oddělení tradiční skupiny žalmů chval 148 až 150, která se dosud recitovala

²¹¹ Srov. LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 104–105.

²¹² PINELL Jordi: op. cit., 199, překlad autor.

²¹³ Srov. TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 292.

²¹⁴ LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 107, překlad autor.

²¹⁵ PIUS V.: Bula *Quod a Nobis*, (ze dne 9. července 1568), in: *Breviarium Romanum (cum textu psalmodum Pii Papae XII auctoritate edita)*, sv. 1, Romae – Tornaci – Parisiis – Neo Eboraci: Desclée & Socii, 1960, v–viii, viii.

²¹⁶ Snad nejznámější uváděný příklad se týká kardinála Richelieu, který se prý hodinu před půlnocí pomodlil celý breviář z končícího dne a po půlnoci plynule navázal celým breviářem ze dne začínajícího – a měl dva dny „volno“.

společně každý den,²¹⁷ podobně tradiční žalmy 51²¹⁸ a 63²¹⁹ přestaly v ranní modlitbě figurovat každodenně.²²⁰

4.5 Druhý vatikánský koncil a pokoncilní vývoj

Poslední reformu officia uskutečnil Druhý vatikánský koncil. Ten jednal „o liturgii vůbec a o liturgii hodin tak obšírně a výslovně a tak svědomitě a účinně, že to snad v celých církevních dějinách nemá obdoby.“²²¹ Vývoj od papeže Pia X. k Janu XXIII. byl ovšem poměrně plynulý: V roce 1945 byl pořízen nový překlad žalmů z hebrejštiny, v roce 1948 byla založena komise *Memoria sulla riforma Liturgia*, která se zabývala reformou breviáře a navrhla zrušit monastické prvky officia a rozlišit povinnosti modlitby pro kněze, kteří nejsou v pastoraci a pro kněze, kteří v pastoraci jsou.²²² Již v této komisi se diskutovalo o počtu žalmů pro ranní a večerní chvály i pro malé hodinky, o kontinuální modlitbě žalmů či jejich výběru podle dne a denní doby, o dvoutýdenním cyklu žaltáře. Výsledkem byla publikace direktáře *De rubricis ad simpliciores formam redigendis* v roce 1955, v němž se návrhy komise z části uplatnily, zejména ovšem co se týče redukce doplňujících modliteb.²²³ Hned v následujícím roce bylo zahájeno dotazování metropolitů ohledně reformy breviáře. Nejčastější návrhy dotázaných byly: zkrácení matutina, zkrácení denního penza jako takového, vytvoření dvojího officia pro kněze v a mimo pastoraci.²²⁴ Ještě v roce 1956 se v Assisi konal Kongres pastorální liturgie, na němž vystoupil mimo jiné kardinál Lacrano, jemuž byla po koncilu reforma breviáře svěčena, s požadavkem vytvoření nejen dvou officí mnišského a klerického, ale jednoho pro kleriky a jednoho pro laiky (zahrnovalo by pouze ranní a večerní chvály), a návrhy na redukci žalmů v malých hodinkách na jeden a distribuci žaltáře do čtyř týdnů.²²⁵ Tímto směrem, totiž krácením se vydal *Codex rubricarum* z roku 1960, týkal se ovšem pouze matutina. V letech 1960 pak již začala zasedat předkoncilní přípravná komise pro liturgii. V koncilní konstituci

²¹⁷ Srov. LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 108.

²¹⁸ „Smiluj se nade mnou, Bože, pro své milosrdenství.“

²¹⁹ „Bože, ty jsi můj Bůh, snažně tě hledám.“

²²⁰ Pro srovnání rozložení žalmů před reformou Pia X a po ní viz MALINA Bedřich: op. cit., 255–256.

²²¹ Pavel VI.: Apoštolská konstituce vyhlášující novou úpravu denní modlitby církve podle ustanovení Druhého vatikánského sněmu *Laudis canticum*, (ze dne 1. listopadu 1970), in: *Denní modlitba církve*, sv. 1: Doba adventní a vánoční, 2. doplněné vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 7–14, 8.

²²² Srov. CAMPBELL Stanislaus: *From breviary to Liturgy of the hours, the structural reform of the Roman Office, 1964–1971*, Collegeville: The Liturgical Press, 1995, 23.

²²³ Srov. CAMPBELL Stanislav: op. cit., 25.

²²⁴ Srov. CAMPBELL Stanislav: op. cit., 27.

²²⁵ Srov. CAMPBELL Stanislav: op. cit., 28.

Sacrosanctum Concilium (z prosince 1963)²²⁶ se posvátného officia týká celá čtvrtá kapitola.²²⁷ Redukuje počet hodiněk, nařizuje přepracovat žaltář, hymny i lekce a upravit hodinky tak, aby odpovídaly denní době, a konečně doporučuje společnou modlitbu a to i s laiky.

Ještě před skončením koncilu, 25. ledna 1964 bylo vydáno *motu proprio* papeže Pavla VI. *Sacram Liturgiam*, které ještě před plným uskutečněním reformy povolilo některé změny ve slavení officia (zejm. redukovat počet hodiněk mimo chór; nahradit latinu národním jazykem při dovolení kompetentní autority)²²⁸ a zřídila radu *Consilium ad exequendam Constitutionem de sacra Liturgia*.²²⁹ Ta měla za úkol studovat liturgické otázky a prací expertů v devíti skupinách týkajících se kalendáře, revize žaltáře, distribuce žalmů, biblických čtení, patristických čtení, hagiografických čtení, hymnů, zpěvů a celkové struktury officia připravovat podklady pro Posvátnou kongregaci ritů.²³⁰ Práce na reformě breviáře měla být podle zasedání *Consilia* z dubna 1964 vedena těmito principy:

„(1) Jistá věrnost minulé praxi, ale především citlivost současným podmínkám kněží v pastoraci; (2) schopnost textů reformovaného officia duchovně sytit ty, kdo je používají; (3) umožnění věřícím účastnit se na plodném společném slavení officia; (4) uspořádání hodiněk, tak aby mohly být slaveny v okamžicích odpovídajícím denním dobám.“²³¹

Po půl roce od vydání *motu propria* byla jeho nařízení zpřesněna instrukcí *Inter Oecumenici* a mj. bylo zapovězeno experimentování při vytváření vlastních hodiněk.²³² Z další práce *Consilia* stojí za to zmínit určitou tenzi, popisovanou sekretářem skupiny, arcibiskupem Bugninim: „Většina členů a konzultorů se zabývala krácením officia v zájmu kněží angažovaných v pastorační práci. Pouze minoritu zajímala otázka zjednodušení struktury za účelem společného slavení řeholníků a věřících. Varování této minority, že se více pozornosti věnuje soukromé recitaci, než veřejnému slavení officia, bylo odmítáno s tím, že veřejné slavení je v oblasti nereálného, neschopné získat širší uplatnění.“²³³

²²⁶ Spolu s dekretem o hromadných sdělovacích prostředcích se jednalo o první schválený koncilový dokument.

²²⁷ Srov. *Sacrosanctum Concilium*, čl. 83–101.

²²⁸ Srov. PAVEL VI.: *Motu proprio Sacram Liturgiam*, (ze dne 25. ledna 1964), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 41–44, čl. 185–188.

²²⁹ Srov. MARINI Piero: *A Challenging Reform: Realizing the Vision of the Liturgical Renewal, 1963–1975*, Collegeville: Liturgical Press, 2007, 16.

²³⁰ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 47.

²³¹ CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 52, překlad autor.

²³² Srov. POSVÁTNÁ KONGREGACE RITŮ: *Instrukce pro uskutečňování liturgických norem Inter oecumenici*, (ze dne 26. září 1964), EDIL 1, 50–78, čl. 276–287.

²³³ CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 54, překlad autor.

Diskutován byl zejm. počet žalmů v hlavních hodinkách, redukce tří hodiněk během dne na jednu a zachování celého žaltáře v oficiu. Papež sám v této době zastával pozici radikální reformy officia pouze s jednou hodinkou během dne.²³⁴ Výsledná jednání však byla poznamenána určitým kompromisem, jehož výsledkem je mimo jiné i současná podoba Liturgie hodin. Námitky proti připravovanému officiu byly v roce 1965 různorodé: jedni se obávali, že zkrácený breviář povede k úpadku modlitby, jiní, že officium bude stále příliš monastické a nevhodné pro kněze v pastoraci, jiní, že podoba officia není vhodná pro modlitbu s laiky.²³⁵ V roce 1966 napsal papež řeholníků a řeholnicím apoštolský list *Sacrificium laudis*, v němž doporučil zachovat latinu při chórové modlitbě.²³⁶ V první čtvrtině roku 1967 byl připraven vzor týdenního cyklu breviáře a rozvržení žalmů do zbývajících čtyř týdnů, tento vzor se použil k modlitbě při květnovém setkání *Consilia*.²³⁷ V roce 1967 byla vydána druhá instrukce pro uskutečňování liturgických norem *Tres abhinc annos*, v níž se odráží výsledky předchozích jednání. Byla povolena alterace biblických čtení a pro ranní chvály a nešpory umožněno zařazení homilie po lekci a vsunutí *oratio fidelium* před kolektu. V případě těchto přídavků bylo povoleno vybrat z pěti žalmů tvořících psalmodii pouze tři.²³⁸ Také na prvním řádném zasedání synody biskupů v září a říjnu 1967 byla otázka officia diskutována. Biskupové se vyslovili pro pouze mírnou, spíše tradicionalisticky laděnou reformu (přáli si například, aby v officiu zůstali proklínací a historické žalmy; o vyřazení proklínacích žalmů rozhodl později sám papež).²³⁹ Do práce na reformě breviáře zasáhla také restrukturalizace římské kurie a personální změny ve vedení kongregace pro bohoslužbu i *Consilia*, které vedly ke snížení napětí mezi těmito dvěma institucemi. V roce 1969 byl všem biskupům, prelátům a vyšším řádovým představeným rozeslán vzor nového officia s výňatky z připravovaných Všeobecných pokynů.²⁴⁰ V polovině roku 1970 byla vytištěna francouzská verze čtyřtýdenního žaltáře (*Prière du temps présent: Le nouvel Office Divin*)²⁴¹ jako součást širšího ověřování nového breviáře a kladné reakce podnítily k podobnému kroku také další evropské biskupské konference.²⁴² V této poslední fázi se také jednalo o jméno pro breviář

²³⁴ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 59.

²³⁵ Ibid., 56.

²³⁶ Srov. PAVEL VI.: Apoštolský list *Sacrificium laudis*, (ze dne 15. srpna 1966), EDIL 1, 246–248, čl. 676–679.

²³⁷ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 64.

²³⁸ Srov. POSVÁTNÁ KONGREGACE RITŮ: Druhá instrukce pro uskutečňování liturgických norem *Tres abhinc annos*, (zde dne 4. května 1967), EDIL 1, 296–302, čl. 828–830.

²³⁹ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 66 a 71.

²⁴⁰ Srov. LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 110.

²⁴¹ Česky: *Modlitba přítomného času, nové posvátné officium*.

²⁴² Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 73.

– slovo *officium* bylo zamítnuto jako příliš obecné a slovo *liber* jako příliš historizující. Protože byl důraz položen na temporální charakter této modlitby, byl nakonec zvolen název *Liturgia horarum*.²⁴³ Jednalo se též o formě vydání – nakonec převážilo řešení nevydávat modlitbu se čtením odděleně, protože pro ty, kdo se modlí celý breviář (tj. soukromě) by to bylo příliš nepraktické.²⁴⁴ Třetí instrukce pro řádné uskutečňování Konstituce o posvátné liturgie byla vydána 5. září 1970, avšak o breviáři se nezmiňuje, protože v té době byly již připraveny dokumenty definitivní:²⁴⁵ Apoštolská konstituce *Laudis canticum* papeže Pavla VI., kterou se vyhlašuje obnovená liturgie hodin, byla vydána 1. listopadu 1970 a *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, které „představují nejvlivnější dokument mezi všemi, které uváděly liturgickou reformu II. vatikánského koncilu“,²⁴⁶ byly publikovány 2. února 1971. První *editio typica* nového breviáře bylo vydáno v průběhu téhož roku. Bylo ovšem poznamenáno různými zmatky. Například víceméně z technických důvodů byl připravený dvouletý cyklus biblických čtení pro modlitbu se čtením redukován na jednoletý, přičemž texty byly vybrány náhodně, „uspěchaně“ a k ničí spokojenosti.²⁴⁷ Vydáním těchto tří dokumentů byla reforma breviáře v podstatě dokončena. V roce 1972 ještě vyšel dokument, který upravoval použití nové liturgie hodin pro kontemplativní řády,²⁴⁸ a v roce 1983 nový *Řád zpěvu officia* (doprovázený dekretem *Cantum gregorianum*) závazný pro zpěv officia v latině.²⁴⁹ Druhé *editio typica* Liturgie hodin, které pochází ze 7. dubna 1985, přineslo použití Nové vulgáty, hebrejské číslování žalmů, číslování veršů a rozdělení nedělních antifon k evangelním kantikům podle liturgického cyklu A-B-C.²⁵⁰

K hlavním dokumentům se ještě vrátím v následující kapitole; pro tuto chvíli stačí uvést, že nejdůležitější momenty reformy byly tyto: Počet hodiněk byl snížen z osmi na pět, neboť byla zrušena prima a ze tří malých hodiněk je možné vybrat pouze jednu. Jako pilíř officia byly označeny ranní chvály a nešpory. Hymnus byl zařazen na začátek každé

²⁴³ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 75.

²⁴⁴ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 77.

²⁴⁵ Srov. POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU: Třetí instrukce pro řádné uskutečňování Konstituce o posvátné liturgii *Liturgice instaurationes*, (ze dne 5. září 1970), EDIL 1, 703–713, čl. 2171–2186.

²⁴⁶ LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 110, překlad autor.

²⁴⁷ Srov. CAMPBELL Stanislaus: op. cit., 77.

²⁴⁸ Viz POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU: *De liturgia Horarum pro quibusdam communitatibus religiosis*, (ze dne 6. srpna 1972), 1972, EDIL 1, 882–885.

²⁴⁹ Viz POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO SVÁTOSTI A BOHOSLUŽBU: *Ordo cantus Officii* (z r. 1983), in: *Enchiridion Vaticanum*, 4. vydání, sv. 9, Documenti ufficiali della Santa Sede 1983–1985, Testo ufficiale e versione Italiana, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1991, 124–133.

²⁵⁰ Srov. LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, 110, pozn. 35.

hodinky po úvodním verši a doxologii, počet žalmů byl vždy snížen na tři, do večerních chval bylo zařazeno kantikum z Nového zákona. Starobylý týdenní cyklus byl nahrazen cyklem čtyřtýdenním, kontinuální monastická modlitba žalmů byla omezena ve prospěch výběru žalmů s ohledem na denní dobu a den v týdnu podobně jako v katedrálním oficiu, některé žalmy byly úplně vynechány. Byl rozšířen počet hymnů, kantik i lekcí, úryvek z Písma se dostal do každé hodinky, mj. byl nově přepracován i lekcionář patristicko-hagiografický. Oficium umožňuje větší variabilitu (výběru hymnu, čtení, proseb) a k modlitbě jsou zváni nikoli pouze klerici, ale také laici. Na tomto místě si dovoluji uvést ještě jednu kritiku pokoncilního vývoje. Již mnohokrát citovaný Robert Taft totiž patří mezi ty odborníky, kteří reformu officia považují za nedostatečnou ve smyslu obnovení antické tradice modlitby s lidem. Současná podoba a struktura breviáře má podle něj svůj základ nikoli ve starověké katedrální formě, ale v pozdně středověké latinské tradici. „Za těchto podmínek není žádným překvapením, že nová liturgie hodin má spíše mnišské ražení. Takové officium, spíše rozjímavá modlitba než obřad pro lid, je vhodné spíše pro soukromou modlitbu kléru a řeholníků.“²⁵¹ Je otázkou, nakolik je právě tento charakter breviáře skutečnou překážkou pro slavení ve farnostech. Přes Taftovu kritiku je třeba přiznat, že nová denní modlitba církve má ke slavení s lidem skutečně o mnoho blíže, než breviář předkoncilní.

Zopakujme na závěr hlavní vývojové etapy officia až k pokoncilní Liturgii hodin: Prolínáním dvou starověkých tradic společné modlitby posvěcující hlavní momenty dne, katedrální a mnišské, vzniklo hybridní officium, které se rozšířilo po celém křesťanském světě, na Západě pak byla jeho podoba po tisíc let výrazně ovlivněna Řeholí sv. Benedikta. Během středověku byl dovršen proces privatizace této modlitby, ze společného slavení se stala povinnost jednotlivce. Druhý vatikánský koncil přinesl výraznou reformu především v rozdělení žaltáře, ve zkrácení penza modliteb a v restauraci některých prvků katedrálního officia. I současná liturgie hodin však nese ponejvíce stopy officia smíšeného, mnišsko-městského. Teologické prvky breviáře zdůrazňované učitelským úřadem církve jsou tématem následující kapitoly.

²⁵¹ TAFT Robert: Božské officium, 304.

5 Současné magisterium o liturgii hodin

Po té, co jsem popsal téměř dvoutisíciletý vývoj officia, je vhodné zastavit se na chvíli ještě u učení současného pokoncilního magisteria. Z jeho dokumentů jsou pro krátké představení vybrány tyto: Konstituce Pavla VI. *Laudis canticum*, *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, *Kodex kanonického práva*, *Katechismus katolické církve*, Apoštolský list Jana Pavla II. *Novo millennio ineunte* a katecheze Jana Pavla II. vydané pod názvem *Liturgia delle lodi*. Protože hlavním tématem této práce je liturgie hodin ve farnostech, soustředím se vždy především na ty části, které se farního slavení nejvíce týkají. Každý dokument je stručně představen a na závěr je doplněno krátké shrnutí magisteriálního učení.

5.1 Konstituce *Laudis canticum*

Konstituce papeže Pavla VI. *Laudis canticum* ze dne 1. listopadu 1970 je jakýmsi komentářem k nově vydané liturgii hodin, hojně cituje především z koncilní konstituce *Sacrosanctum Concilium*. Vzhledem k tématu mé práce lze zmínit především tyto teologické momenty: modlitba hodin je doplněním eucharistie; jedná se o modlitbu celého Božího lidu a zváni jsou tedy také laici – z toho vyplývá přizpůsobivost partikulárním podmínkám; liturgie hodin posvěcuje den; živí ustavičnou modlitbu (i osobní) a je znamením (*admirabile signum*) modlící se církve; jedná se o modlitbu církve, Kristovy nevěsty, i modlitbou Krista přednášenou Otcí.

5.2 Všeobecné pokyny k liturgii hodin

Všeobecné pokyny k liturgii hodin, publikované 2. února 1971, jsou samozřejmě především *pokyny*, tj. praktický návod pro slavení modlitby zahrnující také vysvětlení smyslu jednotlivých částí officia i prvků, ze kterých se skládá. Co se týče teologie, *Všeobecné pokyny* nejprve mluví o modlitbě Krista a o modlitbě církve, která je jejím pokračováním – je vedena Duchem, je ustavičná a má společenskou povahu.²⁵² Specifické charakteristiky liturgie hodin jsou pak tyto: posvěcení času („celý průběh dne a noci“), posvěcení každé lidské činnosti a posvěcení člověka skrze dialog s Bohem, který se navazuje.²⁵³ Modlitba officia tak vede k růstu víry a milosti.

²⁵² Srov. *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, čl. 3–9.

²⁵³ Srov. *ibid.*, čl. 10–11 a 14.

Denní modlitba církve je dále propojením dvou pólů činnosti církve, totiž eucharistie a pastorační činnosti. Na jedné straně je zároveň prodloužením slavení eucharistie i přípravou na ně;²⁵⁴ na straně druhé je zároveň zdrojem síly pro hlásání Krista i cílem apoštolské práce, která směřuje ke sjednocení všech při společné chvále Pána.²⁵⁵ Liturgická modlitba samozřejmě živí modlitbu osobní.

Další důležitý teologický moment oficia spočívá v subjektu této modlitby: liturgie hodin totiž není „soukromou záležitostí, ale týká se celého těla církve“.²⁵⁶ Celé církve znamená ovšem nejen církve putující, ale také církve oslavené: „Když církev svou denní modlitbou vzdává Bohu chválu, přidružuje se svým zpěvem k onomu chvalozpěvu, který po všechny věky zaznívá v nebeských příbytcích.“²⁵⁷ Spojením s nebeskou církví je pak liturgie hodin zároveň eschatologickým znamením o „vítězství dne bez noci a světla bez temnot“.²⁵⁸ Kromě toho, že se jedná o modlitbu Nevěsty promlouvající ke svému Ženichovi, jedná se o modlitbu, kterou se svým tělem, církví, koná sám Kristus, hlava, který volá k Otci, neboť skrze něho a v jeho jménu se společenství křesťanů na Boha obrací.²⁵⁹ Při slavení oficia dokonce dochází k výkonu Kristova kněžského úřadu.²⁶⁰

Všechny tyto teologické momenty denní modlitby církve, v nichž se *Všeobecné pokyny* neustále odvolávají na koncilní konstituci *Sacrosanctum concilium*, mají své praktické důsledky pro uspořádání hodinek. Kromě toho, že se vyžaduje důstojnost, pozornost, zbožnost a aby smýšlení odpovídalo slovům,²⁶¹ aby se lépe uskutečnilo posvěcení času, mají se hodinky slavit v odpovídající denní dobu. Jejich žalmy, hymny a orace jsou navíc vybrány tak, aby této denní době nebo dnu v týdnu odpovídaly. Smyslem ranních chval je posvětit ranní dobu a zasvětit Bohu první myšlenky dne vzpomínkou na „zmrtvýchvstání Pána Ježíše, jenž je pravým světlem, které osvěcuje všechny lidi“.²⁶² Proto byly první žalmy vybrány z tzv. ranních žalmů, které nezřídka o světle mluví.²⁶³ Modlitba uprostřed dne navazuje na tradici starověké soukromé modlitby spojovat určité hodiny událostmi s utrpením Páně a prvním šířením evangelia,²⁶⁴ toto spojení je zvláště patrné z hymnů a

²⁵⁴ Srov. *ibid.*, čl. 12.

²⁵⁵ Srov. *ibid.*, čl. 18.

²⁵⁶ *Ibid.*, čl. 20.

²⁵⁷ *Ibid.*, čl. 16.

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ Srov. *ibid.*, čl. 15 a 17.

²⁶⁰ Srov. *ibid.*, čl. 13.

²⁶¹ Srov. *ibid.*, čl. 19.

²⁶² *Ibid.*, čl. 38.

²⁶³ Srov. *ibid.*, čl. 43.

²⁶⁴ Srov. *ibid.*, čl. 75.

orací. Nešpory jsou díkůvzdáním za skončený den, večerní obětí modlitby, kadidla a zvednutých dlaní a znovu obrácením se ke Kristu, světlu, které nezapadá.²⁶⁵ Modlitba se čtením je zaměřena na četbu Písma, která se, provázena modlitbou, má stát rozhovorem s Pánem.²⁶⁶ Koná-li se jako vigilie, zejména o slavnostech, navazuje se tím na tradici církve a vyjadřuje a rozněcuje se čekání na Pánův návrat.²⁶⁷ Jednotlivé hodinky, případně též jejich části, mají tedy takový charakter, který podporuje onu základní funkci – posvětit čas.

K tomu, aby se breviář skutečně stal modlitbou samotného Krista a jeho mystického těla, jsou žalmy opatřeny nadpisy antifonami a myšlenkami z Nového Zákona nebo Otců, které „vybízí k modlitbě ve smyslu kristologickém“.²⁶⁸ Skutečnost, že se jedná o modlitbu církve, tedy společenství věřících, vyzdvihují *Všeobecné pokyny* na mnoha místech, když vybízejí ke společné modlitbě. Nejvýrazněji se tak liturgie hodin slaví, když jí předsedá biskup obklopen kněžími za účasti lidu.²⁶⁹ Ke společné modlitbě alespoň části officia jsou vybízeni řeholníci, duchovní žijící společně i laická sdružení a dokonce rodiny.²⁷⁰ Opakovaně se ve *Všeobecných pokynech* mluví o slavení liturgie hodin ve farnostech:

„Ať slaví v kostele hlavní části denní modlitby církve podle možnosti společně i jiné skupiny věřících; mezi nimi mají přední místo farnosti jako základní buňky diecéze (...). Povinností těch, kdo přijali svátostné kněžství nebo dostali zvláštní církevní pověření, je začínat a řídit modlitbu ve své obci: (...) ať tedy dbají, aby byli věřící vybízeni ke společné modlitbě hlavních částí liturgie hodin, zvláště o nedělích a svátcích, a aby o tom byli poučováni řádnou katechezí.“²⁷¹

Z dalšího textu se zdá, že modlitba kněží bez lidu je jakoby výjimkou: „Duchovním je denní liturgie hodin svěřena zvláštním způsobem, takže ji má povinnost slavit každý z nich, *i bez přítomnosti lidu*.“²⁷² Ovšem v originálním textu *editio typica* nalezneme formulaci „ut singulis, etiam cum populo,“²⁷³ která svědčí spíše o rovnocenném postavení soukromé i veřejné modlitby. Dokument však na mnoha místech upozorňuje, že nová liturgie hodin byla vytvářena s ohledem na společné slavení s věřícími:

²⁶⁵ Srov. *ibid.*, čl. 39.

²⁶⁶ Srov. *ibid.*, čl. 56.

²⁶⁷ Srov. *ibid.*, čl. 71–72.

²⁶⁸ Srov. *ibid.*, čl. 109–111.

²⁶⁹ Srov. *ibid.*, čl. 21.

²⁷⁰ Srov. *ibid.*, čl. 24–27.

²⁷¹ *Ibid.*, čl. 21 a 23.

²⁷² *Ibid.*, čl. 28.

²⁷³ *Institutio generalis de Liturgia Horarum*, in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 734–782, čl. 28.

„Za nejdůležitější je tedy třeba pokládat ranní chvály a nešpory jako modlitbu křesťanského společenství.“²⁷⁴ (...) „Zpěv v nešporách se skládá ze dvou žalmů nebo dvou úseků delšího žalmu, vhodných pro tuto část denní modlitby a pro slavení s lidem.“²⁷⁵ (...) „Pro ranní chvály a nešpory, protože jsou určeny spíše pro slavení s lidem, byly vybrány ty žalmy, které jsou pro slavení s lidem vhodnější.“²⁷⁶

Eklesiální charakter modlitby hodin se má tedy projevit společným slavením i ve farnostech, a uspořádání žalmů zejména dvou hlavních hodiněk tomu bylo přizpůsobeno, alespoň podle dokumentů.

5.3 Kodex kanonického práva a Katechismus katolické církve

V *Kodexu kanonického práva* z roku 1983 se liturgie hodin týká celkem šest kánonů či jejich částí: k této modlitbě mají být vedeni studenti v seminářích (kán. 246 §2), jsou povinni se jí modlit kněží a jáhnové (kán. 267 § 2 odst. 3) i řeholníci (kán. 663 § 3). Při této modlitbě, kdy se naslouchá Bohu, který mluví ke svému lidu, je vykonáváno Kristovo kněžství (kán. 1173); mají být dodrženy doby pro jednotlivé části (kán. 1175). K účasti jsou „podle okolností velmi zváni i ostatní křesťané“ (kán. 1174 § 2).

V *Katechismu katolické církve* z roku 1995 je breviáři věnováno několik odstavců v části zabývající se modlitbou. Kromě krátké zmínky o tom, že liturgie hodin navazuje na židovskou modlitbu,²⁷⁷ zde nalezneme hlavní body teologie officia, které byly podrobněji popsány výše. Modlitba hodin je prodloužením eucharistie a zároveň umožňuje doplnění dalšími prvky zbožnosti,²⁷⁸ je výkonem Kristova kněžství i obecného kněžství všech věřících, jejím cílem je posvětit chválou den i noc.²⁷⁹ Modlitba hodin navíc zvýrazňuje danou denní dobu nebo liturgickou památku či příslušný svátek.²⁸⁰ I v katechismu je podtržen její eklesiální charakter:

„Denní modlitba církve se má stát modlitbou všeho Božího lidu. (...) Každý se jí účastní podle úlohy, kterou zastává v církvi a podle okolností vlastního života: kněží, poněvadž ‚se věnují posvátné službě duchovní správy‘, protože jsou povoláni, aby se úplně věnovali modlitbě a službě slova; řeholníci a řeholnice podle charismatu svého života zasvěceného Bohu; všichni věřící podle svých možností.“²⁸¹

²⁷⁴ Všeobecné pokyny k liturgii hodin, čl. 40.

²⁷⁵ Ibid., čl. 45.

²⁷⁶ Ibid., čl. 127.

²⁷⁷ Srov. Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, České křesťanské nakladatelství, čl. 1096.

²⁷⁸ Srov. ibid., čl. 1197.

²⁷⁹ Srov. ibid., čl. 1174.

²⁸⁰ Srov. ibid., čl. 1178.

²⁸¹ Ibid., čl. 1175.

5.4 Novo millenio ineunte

Ve svém listě na závěr Velkého jubilea roku 2000 papež Jan Pavel II. po tom, co zhodnotil průběh jubilejního roku, předkládá jakýsi obecný program pro církve na počátku třetího tisíciletí: „Na prvním místě bez váhání předkládám perspektivu, kterou by se měla ubírat veškerá pastorační činnost: touto perspektivou je svatost.“²⁸² Kroky na cestě svatosti papež dále konkretizuje a jako první z nich jmenuje modlitbu. A zde se mluví také o liturgii hodin:

„Pedagogika svatosti vyžaduje, aby křesťanství vynikalo v první řadě *uměním modlitby*. (...) Osvojit si tuto trinitární logiku křesťanské modlitby, plně ji prožívat především v liturgii, jež je vrcholem a zdrojem života církve, ale i života osobního, je tajemstvím opravdu žitého křesťanství, které se nemusí obávat budoucnosti, protože se neustále vrací ke svým zdrojům a v nich se obnovuje. (...) Není snad jedním ze ‚znamení času‘ fakt, že v dnešním světě najdeme vedle mohutných procesů sekularizace také rozšířenou touhu po duchovním životě, jež se z větší části ukazuje právě v nové potřebě modlitby? (...) Ano, nejdražší bratři a sestry, naše křesťanská společenství se musí stát *autentickými ‚školami‘ modlitby*. (...) Jak by prospělo, kdyby se nejen v řeholních společenstvích, nýbrž i ve farnostech více dbalo na to, aby bylo jejich klima prostoupeno modlitbou. Bylo by třeba zúročit – s nezbytným rozlišením – lidové projevy modlitby, a především vychovávat k modlitbě liturgické. Den věnovaný křesťanskému společenství, v němž se sbíhají různorodé pastorační a evangelizační činnosti se slavením eucharistie a například i s modlitbou ranních chval a nešpor, je mnohem ‚uskutečnitelnější‘, než si obvykle myslíme. Dokazuje to zkušenost mnoha aktivních křesťanských skupin, v nichž jsou často silně zastoupeni laici.“²⁸³

Vybral jsem celou dlouhou citaci z papežova listu, aby bylo zřejmé, s jakou naléhavostí doporučuje modlitbu *křesťanských společenství* jako základní pilíř cesty ke svatosti. Za důležité považuji tyto dva momenty papežova textu: prvním z nich je argumentace znamením doby, neboť současní lidé hledají duchovní impulsy („touha po duchovním životě“) a zároveň kladou veliký důraz na autenticitu. To odpovídá obecným charakteristikám postmoderní religiozity, rozvedeným výše v kapitole 2. Druhým momentem je důraz na modlitbu společenství, na modlitbu liturgickou, kterou je možné realizovat také jako modlitbu hodin.

Dalšími kroky na cestě svatosti jsou podle Jana Pavla svátosti eucharistie a smíření a primát milosti. To, že se liturgii hodin dostalo v papežově listu o perspektivách církve třetího tisíciletí takové pozornosti, považuji za velmi významné.

²⁸² JAN PAVEL II.: Apoštolský list na závěr jubilejního roku 2000 *Novo millenio ineunte*, (ze dne 6. 1. 2001), Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001, čl. 30.

²⁸³ JAN PAVEL II.: *Novo millenio ineunte*, čl. 32–34.

5.5 Katecheze papeže Jana Pavla II. o modlitbě žalmů

Nejnámější katecheze Jana Pavla II. se týkají jeho tzv. Teologie těla. Již méně známé je, že v závěru svého pontifikátu se při pravidelných středečních generálních audiencí věnoval žalmům z ranních chval a nešpor. Soubor promluv na toto téma byl vydán knižně,²⁸⁴ ale na rozdíl od Teologie těla nebo od katechezí Benedikta XVI. nebyl přeložen do češtiny. Katecheze z 28. března 2001 představuje uvedení cyklu žalmů ranních chval trvajících až do 1. října 2003; od 8. října 2003 začal cyklus katechezí o nešporách a jejich žalmech. V této úvodní promluvě se papež vrací ke svému apoštolskému listu, k důležitosti modlitby pro křesťany a dále říká:

„Je důležité věnovat větší pastorační péči podporování *Liturgie hodin* jako modlitby celého Božího lidu. (...) Je velmi povzbuzující vědět, kolik laiků jak ve farnostech, tak v církevních sdruženích se naučilo ocenit ji. Ale nadále zůstává modlitbou, která předpokládá přízpůsobenou katechetickou a biblickou formaci, aby mohla být oceněna plně.“²⁸⁵

Papež dále pokračuje výkladem kristologického smyslu žalmů a ukazuje způsob přijetí žaltáře církevními Otcí v prvních staletích. Na závěr znovu připomíná, že „kniha žalmů zůstává ideálním zdrojem křesťanské modlitby a bude církev nadále inspirovat i v novém tisíciletí“.²⁸⁶ V následující katechezi 4. dubna 2001 papež ještě pokračoval v uvedení do modlitby hodin, zdůraznil její pneumatologický a kristologický aspekt a její návaznost na dobu modlitby v židovském národě i prvotní církvi. Citacemi z církevních Otců také ukázal smysl jednotlivých hodinek.²⁸⁷

Zejména v první z katechezí Jana Pavla II. je třeba zdůraznit následující: Papež povzbuzuje k chápání modlitby hodin jako modlitby společenství a oceňuje její slavení ve farnostech. Zároveň je však z jeho slov zřejmé, že breviář není modlitbou intuitivní, bezprostředně přístupnou všem. Její smysluplná realizace naopak vyžaduje uvádění do modlitby a osvětlování jejích jednotlivých aspektů.

²⁸⁴ JAN PAVEL II.: *Liturgia delle lodi: preghiera del mattino con la Chiesa*, Citta del Vaticano: Libreria Vaticana, 2002–2004.

²⁸⁵ JAN PAVEL II.: *Psalter is ideal source of Christian prayer*, katecheze přednesená při generální audienci 28. března 2001, http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010328_en.html (28. 3. 2010), překlad autor.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Srov. JAN PAVEL II.: *The Spirit prays through us in the Psalms*, katecheze přednesená při generální audienci 4. dubna 2001, http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010404_en.html (28. 3. 2010).

5.6 Magisteriální pokoncilní dokumenty – shrnutí

Z krátkého přehledu několika dokumentů současného magisteria o liturgii hodin je zřejmé, že církve si přeje, aby se liturgie hodin a zejména její hlavní části, totiž ranní a večerní chvály, jejichž smyslem je posvětit celý den a noc, staly skutečnou modlitbou Božího lidu, která bude slavena také ve farnostech, alespoň ve vybrané dny. Neustálé vybízení ke slavení ve farnostech svědčí ovšem o faktu, že toto farní slavení není samozřejmostí a, jak ukazují texty papeže Jana Pavla II., samozřejmostí se ani jednoduše nestane bez patřičné mystagogie. Přesto se současná církev obnovenou liturgií hodin do jisté míry vrací ke katedrální tradici, kdy se k modlitbě ráno a večer shromažďovala celá obec a liturgie byla potřebám místní komunity přizpůsobena například výběrem žalmů nebo použitím výmluvných symbolů. Také dnešní breviář umožňuje používat množství prvků modlitby hodin obohacujících a vybírat různé části (hymny, lekce, ...) podle potřeb modlícího se společenství, přičemž zůstává v platnosti, že základní linie jsou dány a tato modlitba tak zůstává liturgickou – univerzální, mající podíl na slavení církve jako Těla Kristova.

6 Vybrané teologické aspekty denní modlitby církve

Po představení oficiálního učení je prostor pro širší rozvedení některých teologických prvků. V soudobé literatuře, která se oficiem zabývá, nalezneme uvedené nejčastěji prvky ze *Všeobecných pokynů*. Jedná se zejména o trojiční charakter modlitby, o výkon Kristova kněžství a kristocentrický charakter modlitby, o působení Ducha svatého, o eklesiální charakter a spojení s nebeskou církví, posvěcení času, význam jednotlivých hodin, o ustavičnou modlitbu, kontemplativní modlitbu, modlitbu chvály, aj.²⁸⁸ Pro následující odstavce jsem vybral pouze tři momenty, které mají vztah k tématu mé práce, totiž k modlitbě hodin ve farnosti a k jejímu uspořádání tak, aby oslovovala současného člověka a zůstala v možnostech sekularizujících se farností. Jedná se o modlitbu hodin a tematiku světla, o vztah liturgie hodin a života a o vztah breviáře a eucharistie. Pokud mluvím níže o oficiu nebo modlitbě hodin, mám vždy na mysli zejména nešpory.

6.1 Oficium jako modlitba světla

Ve *Všeobecných pokynech k liturgii hodin* se o světlo mluví v souvislosti s eschatologickým charakterem officia, neboť vzdávanou chválou se církev pozemská připojuje k církvi nebeské má účast na dni, který nezná západu, a zvětšuje víru v obnovu světa, kdy všichni budou hledět na tvář Pána.²⁸⁹ V kapitole věnované vývoji breviáře bylo vidět, jak starověcí křesťané museli při večerní modlitbě z praktických důvodů rozsvěcet lampu a z domácího do katedrálního prostředí se dostal zvyk vítat světlo modlitbou (viz výše, kapitola 4.2). Světlo, které zahánělo temnotu, když přirozené světlo, slunce, pohaslo, bylo přirozeně ztotožněno s Kristem, sluncem, které nezapadá. Stejně tak – jak jsme viděli u Cypriána – ranní modlitba za rozbřesku, kdy končí noc a začíná den, byla vzpomínkou na Krista, konkrétněji na jeho zmrtvýchvstání. „Ve Starém zákoně den začíná večer a završuje se druhý den při západu slunce. Je to čas čekání. Pro společenství Nového zákona den začíná svítáním a končí jitřenkou následujícího dne. Je to čas naplnění, vzkříšení Pána. Kristus se narodil v noci, světlo v temnotách, v okamžiku jeho smrti a utrpení na kříži se slunce zatmělo; ale bylo to brzy ráno, o dni Velikonoc, kdy vstal přemožitel smrti.“ (Dietrich Bonhoeffer: *De la vie communautaire*, 1958)²⁹⁰ Obrácení modlících se k východu nemělo jiný důvod než toto symbolizování Krista pomocí slunce a bylo

²⁸⁸ Viz víceméně všechnu dosud citovanou literaturu o liturgii hodin.

²⁸⁹ Srov. *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, čl. 16.

²⁹⁰ Cit. dle TAFT Robert: *La liturgie des heures*, 340, překlad autor.

tělesným vyznáním víry v Toho, který je světlem světa. Označení Boha jako světla má samozřejmě biblické kořeny, žalmy nevyjímaje, a zejména v janovských spisech nalezneme výrazný protiklad světla Božího a temnoty světa.²⁹¹ Ještě dnes stačí zalistovat hymny římského breviáře z ranních a večerních chval, aby bylo zřejmé, že tato dvě officia modlitbou světla jsou.²⁹² V chápání dvou hlavních částí officia jako modlitby světla můžeme rozlišit několik aspektů: kosmologický, eschatologický a soteriologický.

První moment můžeme označit jako kosmologický. Na něj klade velký důraz současný papež Benedikt XVI., když několikrát opakuje, že „křesťanská liturgie (...) je vždy také vesmírnou liturgií“.²⁹³ Spojení liturgie s rotací planety okolo své osy a tedy časem východu a západu slunce naznačuje, že, jak říká žalmista, celá „nebesa vypravují o Boží slávě a dílo jeho rukou zvěstuje obloha“ (Ž 19). Kruhový pohyb slunce po obloze odpovídá křesťanské teologii exitu a reditu, přičemž exitus je chápán nikoli jako pád, ale dobrý stvořitelský Boží čin, jako Boží sebedarování světu, a reditus je pak lidskou odpovědí, návratem, který „neruší stvoření, nýbrž mu nadobro přiznává jeho platnost. To je křesťanská idea Boha, který je ‚všechno ve všem‘.“²⁹⁴ Liturgie hodin, rytmována kosmickými pohyby, je právě touto odpovědí na Boží dar stvoření, je přidáním se k vyznání, které *kosmos* – nakolik je *řádem* – o Bohu vypovídá a Tvůrce oslavuje.

S kosmologickou dimenzí souvisí dimenze eschatologická, vždyť pravidelný pohyb nebeských těles není pouhým kruhem, ale celý vesmír směřuje ke svému cíli, k parusii. Přesto, že ze všech hodinek je eschatologicky nejvíce zabarvená zřejmě noční vigilie, také symbolika světla, tedy obrácení se k východu a spojení modlitby se sluncem, je především obrácením se ke Kristu, který přichází.²⁹⁵ Jak zmiňují *Všeobecné pokyny*, modlitba hodin je vyznáním víry „ve vítězství dne bez noci a světla bez temnot“, v „den bez západu“.²⁹⁶ Na eschatologický moment výrazným způsobem upozorňuje Robert Taft: „Symbolismus světla udává rytmus hodinek byzantského officia a vyvolává tak ve věřících stesk po patření na Boha, kterého se jim dostává zde na zemi ve formě nahlédnutí skrze symbol.“²⁹⁷ Liturgie hodin je, tak jako každá liturgie, vždy připomínkou spasitelných skutků Božích, ovšem nikoli pouhou historizující připomínkou, ale slavením a vyznáním toho, že

²⁹¹ Srov. PINEL Jordi: op. cit., 212.

²⁹² Srov. Denní modlitba církve: Hymny a básnické modlitby, 57–76.

²⁹³ RATZINGER Joseph: Duch liturgie, Brno: Barrister & Principal, 2006, 132.

²⁹⁴ Ibid., 27.

²⁹⁵ Srov. RATZINGER Joseph: Duch liturgie, 71.

²⁹⁶ Všeobecné pokyny k liturgii hodin, čl. 16.

²⁹⁷ TAFT Robert: Duch východní křesťanské liturgie, in: TAFT Robert: Život z liturgie: Tradice Východu i Západu, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 152–170, 167–168.

v historickém Kristu do světa vstoupilo zároveň dovršení dějin, že eschaton, čas království, počátek posledních dnů již započal.²⁹⁸

Tím se dostáváme k poslednímu momentu, totiž soteriologickému, který předchází aspekty spojuje. Tak jako podle Písma znamená světlo zjevení přinášející osvícení, uzdravení, nový život v Bohu, tedy spásu,²⁹⁹ tak také v liturgii hodin při oslavě světla prožíváme skutečnost vlastní spásy: „Pro autory svědectví o liturgii hodin má téma světla tu přednost, že v sobě zahrnuje dvě další fundamentální témata pro slavení církevních chvály: čas a dílo spásy.“³⁰⁰ Světlo nepřišlo pouze na „svět“, ale přišlo osobně do života každého z těch, kdo se účastní slavení denní modlitby církve. Také skrze tuto modlitbu se uskutečňuje a umožňuje kráčení lidí ve světle a modlitba církve posvěcuje každý jejich den pro konání skutků světla.

Slavit světlo je v liturgii hodin něčím podstatným již jejím samotným umístěním do okamžiků východu a západu slunce. Obětování světla,³⁰¹ tedy symbolické využití lampy či svíce k modlitbě, od počátku k liturgii hodin patřilo a – jak ukazují „vzorové“ liturgie hodin představené ve třetí kapitole – i dnes má v sobě potenciál promlouvat mnoha významy k lidem dnešní doby.

6.2 Oficium jako kondenzace života v Kristu

Liturgie obecně je po koncilu nejčastěji popisována jako dialektika díla Ježíše Krista a díla lidí shromážděných v církvi, jejímž cílem je posvěcení člověka a oslava Boha.³⁰² Existují dva přístupy ke vztahu liturgie a života lidí. První z nich klade důraz především na to, že život a vnitřní postoje by měly liturgickému slavení odpovídat.³⁰³ Druhý přístup naopak ukazuje, jak je liturgie do jisté míry odpovědí na lidský život, neboť zahrnuje bohoslužby, které „vycházejí ze života“ či se „rodí z osobních událostí“.³⁰⁴ Zvlášť patrné je to u svátostí či svátostin, které odpovídají přechodovým rituálům, ale také u ostatních liturgických

²⁹⁸ Srov. TAFT Robert: Poděkování za světlo, 195.

²⁹⁹ Srov. BAUDRAZ F.: Světlo, in: ALLMEN Jean-Jacques von: Biblický slovník, Praha: Kalich, 1991, 279–280.

³⁰⁰ PINELL Jordi: op. cit., 212.

³⁰¹ Tento termín nalézáme především v chvalo zpěvu na velikonoční svíci *Exultet*.

³⁰² Viz např. DRUHÝ Vatikánský koncil: *Sacrosanctum Concilium*, čl. 7.

³⁰³ Viz např. PIUS XII.: Encyklika *Mediator Dei* o posvátné liturgii, Brno, 1948, čl. 24–37.

³⁰⁴ DE CLERCK Paul: Moudrost liturgie a jak jí porozumět, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 94.

úkonů platí, že se vztahují k momentům našeho života v Kristu³⁰⁵ i našeho života obyčejného, profánního.³⁰⁶

Jak bylo vidět v historickém přehledu, pro modlitbu večerních chval se stal typickým žalm 141 a zejména jeho druhý verš: „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní oběť.“ Zvednuté dlaně jsou vnějším symbolem pozvednutého srdce, tedy vlastně celé osoby zaměřené k Bohu.³⁰⁷ Pálení kadidla je předepsáno v tóře a žalmista žádá, aby jeho modlitba byla Hospodinem přijata tak, jak oběť kněžských rukou.³⁰⁸ Večerní modlitba církve tímto žalmem i použitím kadidla mimo jiné navazuje na židovskou každodenní večerní oběť beránka. Význam této oběti není příliš jasný, ale zřejmě zahrnoval usmíření a snad také poctu a díkůvzdání.³⁰⁹ A všechny tyto aspekty nalezneme ve večerním oficiu, jehož smyslem je poděkovat za uplynulý den a poprosit za odpuštění – jak čteme v patristických textech.³¹⁰ Smysl večerní oběti si nešpory podržely po celou historii, svědčí o tom komentář k breviáři Pia X. ze třicátých let 20. století, který nešpory klade do protiváhy k ranní oběti mše svaté či naopak je označuje za uzavření večerní oběti mše v době postní;³¹¹ tento moment nalezneme také v současných *Všeobecných pokynech*.³¹²

Křesťanská oběť je vždy především účastí na oběti Kristově a platí to také pro večerní modlitbu: „Na tomto místě lze pod ‚večerní obětí‘ v duchovnějším smyslu rozumět tu pravou večerní oběť, kterou Pán a Spasitel svěřil večer při večeři apoštolům, když ustanovil nejposvátnější tajemství církve, nebo tu večerní oběť kterou obětoval Otcí pro spásu celého světa následujícího dne – na konci věků –, když pozvedl své ruce. To, že rozepjal ruce na kříži, se docela vhodně nazývá ‚pozvednutí‘.“³¹³ Přestože by nás úryvek

³⁰⁵ Viz HÄRING Bernard: *Esistenza cristiana e liturgia*, in: SARTORE Domenico, CSJ, TRIACCA Achille, SDB, CIBIEN Carlo, SSP (ed): *Liturgia*, Milano: Edizioni San Paolo, 2001, 704–711.

³⁰⁶ Viz např. CANTALAMESSA Raniero: *Eucharistie – naše posvěcení*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 25–26.

³⁰⁷ Srov. DAHOOD Mitchell: *Psalms 3: 101–150: Introduction, Translation and Notes with an Appendix the Grammar of the Psalter (= The Anchor Bible 17A)*, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: Doubleday, 1970, 309.

³⁰⁸ Srov. ALLEN Leslie C.: *Psalms 101–50: revised (=World Biblical Commentary 21)*, Nashville: Tomas Nelson Publishers, 2002, 333.

³⁰⁹ Srov. BECKWITH R. T.: *Oběť a obětování*, in: DOUGLAS J. D. (ed.): *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996, 675–683, 679 a 682.

³¹⁰ Srov. např. TAFT Robert: *Poděkování za světlo*, 180–182.

³¹¹ Srov. MALINA Bedřich: *op. cit.*, 293.

³¹² Srov. *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, čl. 39.

³¹³ KASSIÁN, Jan: *Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí (a)*, (=Pietas benedictina 14), Praha: Benediktinské arcipátství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007, 39.

z Jana Kassiana mohl svádět myslet především na eucharistii, účastí na Kristově pozvednutí rukou na kříži je také pozvednutí našich rukou při večerních chválách.

Oběť, která je podle Josefa Ratzingera podstatou veškerého kultu, spočívá v aktu odevzdání Bohu: „Znamená vystoupení ze statutu oddělení, ze zdánlivé autonomie, z bytí pouze pro sebe a v sobě. Znamená tu ztrátu sebe samého, která je jediným možným způsobem sebenalezení. (...) Bůh všechno ve všem – to je podstata ‚oběti‘ a podstata liturgie.“³¹⁴ Výzva apoštola Pavla, aby křesťané přinášeli svá těla jako „živou, svatou, Bohu milou oběť“ (Řím 12, 1) se týká celého života.³¹⁵ Při večerní modlitbě se tato celoživotní cesta kondenzuje v odevzdání uplynulého dne, toho dobrého v děkování a toho špatného v lítosti, v odevzdání sama sebe ke sjednocení s Bohem. Mimo to přináší kněžský lid Nového zákona oběť modlitby za celý svět v přímluvách, které jsou součástí nešpor. O modlitbě hodin jako o kondenzaci našeho života můžeme mluvit v tom smyslu, jak jej uvádí Robert Taft:

„Náš křesťanský život je naší liturgií. (...) život víry a bratrské lásky, obětí Bohu a službou bližnímu. (...) Každá autentická křesťanská liturgie je oslavou této skutečnosti. Takže oficia na počátku a na konci dne nejsou nic jiného, než okamžik, který ritem symbolicky vyjadřuje plnost času. Svou podstatou jsou hlásáním víry světu a účastí našeho poslání svědčit o Kristu a jeho spáse. Jsou také chválou a díkůvzdáním za tento dar spásy v Kristu (...) Toto je tedy význam liturgie. To je také význam nešpor a v podstatě rovněž to, co znamená život.“³¹⁶

6.3 Oficium a jeho vztah k eucharistii

Jako poslední aspekt je třeba stručně, a zejména z praktických důvodů, zmínit vztah liturgie hodin a eucharistie. Bude tak učiněno ve třech poznámkách:

Za prvé, liturgie jako celek je podle II. Vatikánského koncilu „vrchol, k němuž směřuje činnost církve a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla“.³¹⁷ V rámci liturgie je to potom eucharistie, která „má být středem a vrcholem celého života křesťanské obce.“³¹⁸ Tajemství eucharistie prodlužuje na celý den právě modlitba breviáře. Protože officium

³¹⁴ RATZINGER Joseph: Duch liturgie, 23.

³¹⁵ Srov. THEOBALD Michael: List Římanům, (= Malý Stuttgartský komentář: Nový Zákon 6), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 292.

³¹⁶ TAFT Robert: Poděkování za světlo, 198–199.

³¹⁷ DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: *Sacrosanctum concilium*, čl. 10.

³¹⁸ DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi *Christus Dominus* (ze dne 28. 10. 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 267–298, čl. 30.

posiluje teologální ctnosti a další potřebné vlastnosti, je jeho modlitba zároveň pro slavení eucharistie nejlepší přípravou.³¹⁹

Za druhé, při popisu historického vývoje již bylo uvedeno, že ve starověku, kdy se v katedrálách konalo každodenní ranní a večerní officium za hojně účasti věřících, nebylo zvykem slavit eucharistii denně. Respektive každodenní eucharistie se neslavila na Východě; na Západě o ní máme zprávy již na konci 4. století z Milána, Severní Afriky a Španělska,³²⁰ tedy z míst, kde též existovalo katedrální officium. Také ve starověkých mnišských komunitách, kde se konala každodenní modlitba žalmů, nebylo zvykem slavit eucharistii denně, mniši docházeli na mši v neděli do místního kostela.³²¹ To neznamena, že by v katedrálách či v kláštorech nebylo svaté přijímání mimo mši – ve dnech, kdy nebyla slavena eucharistie, se konala liturgie předem posvěcených darů. (Mimo jiné na tuto tradici navázala komunita v Taizé, jejíž officium je popsáno kapitole 3.1.1, která slaví mši pouze v neděli a v ostatní dny se svaté přijímání koná na závěr ranních chval.) Eucharistie se ve starověku slavila kromě neděle ještě v některé další dny v týdnu (to se lišilo podle jednotlivých geografických oblastí) a její četnost začala vzrůstat s rostoucím počtem památek mučedníků – mše svatá byla součástí oslav význačných liturgických dnů. Uvedené skutečnosti svědčí o relativní hodnotě eucharistie: „Je možné mít jí příliš, a někdy je lepší nemít ji vůbec“.³²²

Třetí poznámka se týká současného západního ritu. Ve velikonočním triduu se totiž po concilu navrátila tradice nahrazování liturgie hodin eucharistickou bohoslužbou příp. bohoslužbou předposvěcených darů.³²³ Kdo se na zelený čtvrtek účastní večerní mše na památku poslední večeře Páně, nemodlí se nešpory, a podobně ten, kdo se účastní velkopátečních obřadů. A stejně tak, kdo se účastní velikonoční vigilie, vynechává modlitbu se čtením z neděle velikonoční. Toto liturgické pravidlo ukazuje komplementaritu liturgických slavení – liturgie hodin není pouze modlitebním penzem, které je třeba splnit za všech okolností. Je také autentickým liturgickým shromážděním a tedy, případně-li do času vyhrazeného officiu jiné liturgické shromáždění, například eucharistické, není třeba tyto liturgie zdvojovat – a breviář se nekoná. Přestože současné právo neumožňuje, aby se například od nešpor dispenzovali kněží, kteří slaví večerní mši

³¹⁹ Srov. Všeobecné pokyny k liturgii hodin, čl. 12.

³²⁰ Srov. TAFT Robert: Jak často se slavila eucharistie v historii, 91.

³²¹ Srov. *ibid.*, 102.

³²² *Ibid.*, 111.

³²³ Srov. POLC Jaroslav V.: Posvátná liturgie, Řím: Křesťanská akademie, 1981, 271.

ve farnosti,³²⁴ nové komunity, slavící officium katedrálním způsobem (viz třetí kapitola), kvůli nedělní eucharistii sloužené v průběhu dne polední modlitbu officia vypouštějí.

Dnes, kdy je zejména v městských farních kostelích mše svatá celebrována každodenně, dochází k obrácení starověké logiky: zvýraznění slavnostnosti příslušného liturgického dne se neděje slavením eucharistie, ale modlitbou liturgie hodin. Tak to také doporučuje magisterium, vybízející k zařazení společného breviáře o nedělích, svátcích, nebo jiných zvláštních příležitostech.³²⁵ Pro běžnou farní praxi tedy zřejmě nelze jednoduše říci, že officium prodlužuje (každodenní) slavení eucharistie a připravuje na něj. Spíše prodlužuje a podtrhuje slavnostnost určitých dnů. V případě, že by v křesťanských obcích byla eucharistie slavena každodenně a liturgie hodin pouze ve význačné dny, by bylo zřejmě třeba znovu promyslet funkci officia jako posvěcení času. Můžeme mluvit o prodloužení času, který je modlitbou hodinek posvěcován (například na týden v případě farních nedělních nešpor)? Nebo posvěcování času zůstává pro každodenní soukromou modlitbu breviáře a nikoli pro ty, kdo se účastní pouze občas farního slavení? Nebo: není den dostatečně posvěcen účastí na každodenní eucharistii, i když se modlitba breviáře nekoná? To jsou otázky, jejichž zodpovězení přesahuje možnost této práce, stejně jako téma dispense od jednotlivých hodinek kvůli eucharistické bohoslužbě. Tyto otázky jsou však pro liturgicko-pastorační teologii breviáře důležité a rozhodně stojí za to se jimi dále zabývat.

6.4 Závěr

Liturgie hodin je modlitbou, která má hluboký vztah k životu lidí a některé její prvky to velmi dobře vyjadřují. Zabýval jsem se především obětováním světla a obětováním kadidla, což jsou praktické elementy, které lze do realizace farních nešpor snadno včlenit. Přes jejich jednoduchost mají hluboký význam: ukazují na Boží sebedarování člověku a umožňují na ně odpovědět „pozvednutím dlaní“, tj. odevzdáním uplynulého dne před tváří Páně; umožňují také zaměřit život k jeho cíli, který se již začal naplňovat. Vztah k eucharistii ukazuje, že modlitba hodin je autentickou liturgií, která se s eucharistií doplňuje. Jejich vztah je však zvláště v dnešní době třeba dále prakticky promýšlet. Další otázky týkající se praktické realizace officia ve farnostech jsou představeny v následující kapitole.

³²⁴ Viz CIC kán. 276 § 2, odst. 3 a Všeobecné pokyny k liturgii hodin, čl. 29.

³²⁵ Viz výše *Všeobecné pokyny k liturgii hodin* či apoštolský list *Novo millennio ineunte*.

7 Praktické otázky

Jakoby obloukem se vracíme zpět k tématu slavení liturgie hodin ve farnostech. Po té, co byla ukázána situace farností a prezentován vývoj i teologie modlitby hodin, je třeba položit si ryze praktické otázky, týkají se realizace farního breviáře. Přestože je totiž modlitba hodin s lidem pokoncilními dokumenty neustále doporučována, „ten, kdo by se chtěl domnívat, že je ve *všech* farnostech možná pravidelná participace na *všech* hodinkách, ocitl by se mimo realitu“.³²⁶ Na základě znalostí o pokračující sekularizaci můžeme uvedenou poznámku rozvést a ptát se, zda je alespoň v některých farnostech možná modlitba alespoň některých hodin. V následujících odstavcích je několik aspektů týkajících se praktické realizace officia ve farnostech představeno. Jedná se vlastně zejména o položení otázek, přičemž hledání detailních odpovědí na každou z nich by vydalo na podobnou magisterskou práci. Omezím se proto na jejich formulování, aby bylo zřejmé, že jsem si vědom konkrétních výhod i obtíží, které slavení liturgie hodin ve farnostech může představovat. Pro jednoduchost budu uvažovat pouze o modlitbě nešpor.

Prvním praktickým aspektem je časové naplánování. Liturgie hodin ze svého charakteru předpokládá pravidelnost, na druhou stranu pokoncilní dokumenty počítají s tím, že bude slavena spíše výjimečně nebo například v týdenním rytmu. Lze také mluvit o kombinovaném charakteru, například pravidelné častější slavení v silných liturgických dobách a naopak absence farního breviáře v liturgickém mezidobí. Ve velkých městech je samozřejmě možné představit si slavení každodenní, zde je ovšem otázka zda lidé, přicházející do kostela na mši svatou, přijdou v tomtéž dni také na ranní či večerní chvály, anebo zda lidé, kterým povinnosti dovolí navštívit kostel pouze jednou za den, zvolí raději liturgii hodin než eucharistii. Mše samozřejmě může s oficiem těsněji sousedit, což ovšem neodpovídá ani výše zmíněné komplementaritě ani rubrikám, které raději než časovou blízkost doporučují obě liturgie spojit do jediného slavení.³²⁷ Zkušenost Jeruzalémských bratrstev však naznačuje, ve velkoměstě každodenní slavení nemusí být předem odsouzeno k zániku.

Druhým aspektem je použití prvků se symbolickým významem, tedy obětování světla a kadidla, volba liturgických rouch, použití asperges, procesí, aj. Tyto prvky nějakým způsobem ke katedrálnímu officiu ve starověku a raném středověku patřily a vzhledem

³²⁶ BAROFFIO Bonifacio: op. cit., 418, překlad autor.

³²⁷ Viz Všeobecné pokyny k liturgii hodin, čl. 93–97.

k jejich teologickému významu rozvedenému výše lze říci, že zejména lucernarium a obětování kadidla jsou při slavení nešpor velmi žádoucí. Při tom samozřejmě nestačí, aby byly tyto prvky do bohoslužby zařazeny, ale je třeba, aby dostaly právě takovou podobu, která vyjádří jejich teologický rozměr a zároveň dokáže shromážděné věřící oslovit.

Třetím aspektem je jednoduchost modlitby. Starověké katedrální officium tvořil pouze omezený počet žalmů, které se často opakovaly a které svým obsahem odpovídaly slavené hodině. Přesto, že dnešní breviář se ve výběru žalmů katedrálnímu officiu přiblížil v tom smyslu, že dává přednost volbě charakteristických žalmů pro jednotlivé hodinky před jejich kontinuální modlitbou, střídání a složitost – mimo jiné i díky čtyřtýdennímu cyklu – je značná. Nabízejícím se řešením je využít možností, které nacházíme v rubrikách a nahradit lekce či hymny, doplnit prosby resp. přímluvy, vybrat si způsob modlitby žalmů, použití antifon, sponsorií, nebo dokonce přestavět celou psalmodii tak, aby se modlitba zjednodušila a stala se více přístupnou.³²⁸ Velká možnost akomodace officia, která může usnadnit a zjednodušit jeho farní modlitbu, ovšem může však vést až k setření jeho univerzálního charakteru, trochu nadneseně řečeno, k oslabení faktu, že po stejné knize modliteb sahají tentýž večer po celém světě tisíce rukou a že stejné žalmy vyslovují tisíce rtů. Nebo, chceme-li, k oslabení skutečnosti, že liturgii je vlastní její „externí charakter“, tedy to, že jsme si ji nedali či nevytvořili sami, ale byla nám dána.³²⁹ S tématem jednoduchosti také souvisí výše citované texty Jana Pavla II., odpovídající koncilní konstituci, které připomínají nutnost do liturgie hodin a zejména do modlitby žalmů uvádět. Tyto texty svědčí o faktu, že tato modlitba *jako taková* jednoduchá a přístupná bezprostředně bohužel není.

Dalším aspektem je krása. Ta se týká kromě liturgického prostoru a vykonávání liturgických gest především hudby. Ve třetí kapitole bylo zřejmé, že „vzorová officia“ i některé farnosti pražské arcidiecéze využívají vícehlasých nápěvů či gregoriánského chorálu. Hudba však nemůže být pouze krásná, ale musí být účastníkům officia dostupná v tom smyslu, aby se nestali pouhými pasivními posluchači. Je otázkou, jak je to s vyvážeností krásy a jednoduchosti (tedy: „zpívatelnosti“) právě u zmíněných vícehlasých nápěvů a zejména u latinsky zpívaného gregoriánského chorálu.

³²⁸ Srov. Všeobecné pokyny k liturgii hodin., čl. 46, 49, 114, 247.

³²⁹ Srov. DE CLERCK Paul: op. cit., 98.

Všechny předchozí aspekty vedou k následujícímu, kterým je náročnost na přípravu. Připravit bohatou, krásnou liturgii vyžaduje vynaložit čas a energii na přípravu. Banálním příkladem jsou sešitky či zpěvníčky pro věřící, které jsou připravovány, kdykoli se zpívá gregoriánský chorál (katedrála sv. Víta, bazilika na Sv. Hoře, Strahovský klášter), ale také kdykoli mají být věřící zbaveni listování a náročné orientace v knize breviáře, vtipně přezdívané jako „katolický rébus“ (například ve farnosti sv. Františka z Assisi nebo u Sv. Ludmily).

Navážme na všechny předchozí aspekty: tím následujícím je otázka, zda je v silách jednotlivce (například faráře) připravit takové slavení liturgie hodin, které bude krásné, obsahující symboly i oslovující hudbu, a zároveň jednoduché a přístupné pro věřící. Vzorové liturgie z Francie byly vždy nesený a připravovány komunitami; v katedrále sv. Víta je důležité – kromě toho, že se jedná o modlitbu kapituly – že liturgii připravuje skupina choralistů; ve farnosti sv. Františka modlitba nešpor k vytvoření společenství okolo liturgie hodin *de facto* vedla. Modlíci se komunita života, která k účasti na liturgii pozve své hosty, má samozřejmě velký potenciál, jak je patrné právě z francouzských zkušeností. Na druhou stranu ve farnostech by mělo jít nikoli o modlitbu komunity zasvěcených, ale obce, a tedy do určité míry by bylo třeba zvát k zodpovědnosti a participaci na přípravě a průběhu nikoli pouze některé, ale všechny. Jako reálné si lze představit ustavení jakéhosi společenství, mezi jinými společenstvími ve farnosti, které by mohlo mít liturgii hodin a její jednotlivé aspekty více na starosti.

S aspektem slavicí komunity či obce souvisí otázka předsedajícího. *Všeobecné pokyny* počítají s tím, že slavení se odehrává okolo pastýře, zejména biskupa, ale též faráře.³³⁰ Počítají ovšem také s tím, že modlitbě předsedá jáhen nebo laik,³³¹ laik však jen jako jeden ze sobě rovných, tedy například nevstupuje do presbytáře. Navíc, chceme-li se držet tradičních pokynů, připomeňme, že obětování světla ve starověku vyžadovalo přítomnost alespoň jáhna.³³²

Poslední otázka se týká rozdílu uplatnění liturgie hodin ve farnostech venkovských a městských. Ještě dnes je totiž v menších obcích ve Slezsku, sekularizací méně dotčených, zvykem modlit se v neděli odpoledne nešpory upravené lidovým způsobem. Zdravý rozum napovídá a statistika dosvědčuje, že na akce pořádané farnostmi přijde pouze určité procento

³³⁰ Srov. *Všeobecné pokyny k liturgii hodin*, čl. 20–22.

³³¹ Viz *ibid.*, čl. 254–258.

³³² Viz nařízení koncilu v Toledu, zmíněné výše v kapitole 4.2.

z pravidelně praktikujících a že tedy v kostelích, kde je na nedělní bohoslužbě pouze několik věřících, lze v případě nešpor očekávat účast nejspíše mizivou. (Spíše pro úplnost dodejme, že v době mobility možnost, že na „atraktivní“ liturgii i do malé sekularizované obce sjedou zájemci z bližšího či vzdálenějšího okolí, existuje.) Ve větších městech a zejména jejich centrálních částech je situace jiná. Kvůli obrovské mobilitě lze předpokládat, že tak jako v případě personálních farností či kostelů obdařených výjimečným kazatelem, by si na oslovující modlitbu breviáře lidé cestu našli poměrně snadno. S otázkou venkova a města souvisí ještě jedna věc, totiž nahrazení nedělní eucharistie v případě nouze nikoli bohoslužbou slova s podáváním svatého přijímání, ale modlitbou hodin. Příklad: Bylo by možné, aby se nedělní eucharistie ve velké venkovské farnosti, která prošla procesem administrativního slučování a snaží se stávat též jedním společenstvím, slavila pouze ve farním kostele a věřící z přífařených obcí, byť s vlastním kostelem, na ni byli zváni s tím, že kvůli zachování náboženského života ve filiálních kostelích v přífařených obcích, by se u nich v sobotu či v neděli slavila liturgie hodin? Teoreticky to samozřejmě možné je, ale zřejmě příliš idylické a neodpovídající současnému stavu farností, ochotě kněží experimentovat a zejména ochotě věřících vzdát se eucharistie ve vlastním kostele a přijmout změny v pastoraci obecně. Mimo to by se zde vrátila otázka předsednictví: v případě kněze si lze hned představit otázku, proč tedy rovnou neslouží mši; s jáhnem či laikem, kteří nejsou pastýři, se ve *Všeobecných pokynech* počítá spíše jako s mimořádnými předsedajícími.

Série uvedených otázek ukazuje, že modlitba oficia v dnešních farnostech je rozhodně možná, zároveň ale nikoli automaticky. Nestane se evidentně plošnou záležitostí (tak jako pastore dneš jako taková), vyžaduje promyšlení takovým způsobem, aby zapadla do pastoračního plánu farnosti, nebyla břemenem jejímu pastýři, našli se lidé, kteří si ji vezmou za svou, dokázala oslovit postmoderního člověka a měla potenciál zaujmout věřící, kteří ji budou navštěvovat. Na uvedené otázky dosud nebyla dáována odpověď. V kapitole, která následuje, je do uvažování zapojena realita postmoderní religiozity tak, jak byla nastíněna ve druhé kapitole.

8 Návrat ke katedrálnímu oficiu?

V této závěrečné části shrňme vše dosud výše uvedené a pokusme se o syntézu. Připomeňme, že ve starověku bylo katedrální oficium rozšířeno po celém křesťanském světě, bylo běžnou modlitbou obcí shromážděných okolo svých biskupů, sloužilo k zasvěcení dne na jeho začátku a k poděkování, odprošení a přímlovu v jeho závěru. Historickým vývojem, především vlivem mnišských řádů, došlo však k oddělení modlitby hodin od života křesťanských obcí, k růstu její komplikovanosti a následně k privatizaci. Druhý vatikánský koncil si přál návrat k oficiu dostupnému všem věřícím a pokoncilní reforma krok tímto směrem skutečně učinila.

Připomeňme dále, že v současné době – která mimochodem bývá ke konci starověku někdy přirovnávána³³³ – jsme svědky postmoderní proměny religiozity. Ta spočívá, využijeme-li analýzy Danièle Hervieu-Léger, zhruba řečeno v rozpadu tzv. farní civilizace a jejím nahrazení tzv. poutnickou religiozitou. Zatímco ve farní civilizaci byl náboženský život v lokalitách centrován okolo kostela a pana faráře a odehrával se v pravidelném a častém časovém rytmu, pro poutnickou religiozitu je charakteristická nepravidelnost, soustředění náboženského prožitku do silných okamžiků, nezávislost na lokalitě, validace víry neopírající se o instituci, individualizace a důležitost emocionality.

Pokusit se o protnutí charakteristik katedrálního officia a dnešní religiozity, tedy nastínit co znamená postmodernita pro realizaci liturgie hodin, lze v několika bodech:

Prvním z nich je prostorovost. Nemá smysl pokoušet se o modlitbu hodin v každém kostele či v každé farnosti. V době globalizace a mobility jsou lidé schopni přijet na oslovující bohoslužbu i mimo vlastní domicil a bylo by tedy lépe, aby se liturgie hodin slavila pouze tam, kde ji lze připravit náležitým způsobem, například, kde existuje společenství, které může pro přípravu vytvořit zázemí, nebo kde je předpoklad, že se zúčastní dostatečný počet věřících.

Druhým bodem je časovost. Přestože, jak ukazuje praxe Jeruzalémských bratrstev, každodenní oficium s úspěchem realizovat lze, je smysluplné, aby se liturgie hodin slavila s rozvolněnější pravidelností (například v týdenním rytmu), nebo pouze o specifických

³³³ Srov. např. PUTNA Martin C.: *My poslední Římané aneb kdo dá Evropě ránu z milosti*, in: PUTNA Martin C.: *My poslední křesťané: Hněvivé eseje a vlídné kritiky*, Druhé rozšířené vydání, Praha: Torst, 1999, 105–111.

liturgických příležitostech. To sice neodpovídá starověké praxi, neboť, jak jsem ukázal výše, došlo k obrácení poměru slavení eucharistie a modlitby hodin, ale je v souladu s návrhy současného magisteria. Jestliže je pro postmoderního člověka typické prožívat svou víru spíše v silných okamžicích, pak by liturgie hodin patřila na klasické pouti, na rekolekční shromáždění, do Svatého týdne, novén a oktávů, zkrátka do dnů s již daným silným náboženským významem. Liturgie hodin pak tento význam nebude tvořit, ale umocní jej. V kontextu těchto dní officium také prodlouží, případně připraví na slavení eucharistie. Nutnou otázkou je, proč ve zmíněných příležitostech upřednostnit liturgii hodin před pobožností či eucharistikou adorací. Vždyť lidové pobožnosti katedrální officium v průběhu vývoje do jisté míry nahradily.³³⁴ Jedná se samozřejmě o pastorační rozhodnutí; pro breviář mluví ta skutečnost, že se jedná o liturgii, tedy *opus Dei*, jak ji nazývá svatý Benedikt, které ve srovnání s jinými úkony zbožnosti přísluší určitý primát.³³⁵

Pro úplnost je třeba uvést, že časovost officia si lze v postmoderním kontextu představit ještě jedním způsobem, přesně opačným, totiž jako jakousi „modlitební pohotovost“ (podobně jako existuje ve velkých městech tzv. „zповědní pohotovost“). Mám na mysli každodenní officium slavené na stejném místě ve stejný čas, které bude nabídkou pevného duchovního bodu v jinak tekutém životním stylu (Zygmunt Bauman). Jedná se o jakýsi modlitební servis, modlitební fast-food, chceme-li, přičemž toto označení není míněno pejorativně, ale jako jistota, že na daném místě a v daném čase lze vždy nalézt společenství, které se modlí, které zároveň umožňuje zachovat si anonymitu a nezávislost, a přitom prožít oslovující a hluboké chvíle před tváří Pána.³³⁶

Třetím bodem je emocionalita. Slavení je třeba dobře připravit tak, aby dokázalo oslovit postmoderního člověka, formovaného zážitkovou kulturou. V mé práci častěji uváděné prvky – obětování světla, obětování kadidla, vhodné nápěvy, to vše působí na zrak, čich a sluch a skrze tyto smysly vzbuzuje emoce: Lucernarium mluvící o Božím zásahu do života

³³⁴ Srov. TAFT Robert: Božské officium, 305, viz též KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Direktář o lidové zbožnosti: Směrnice a zásady, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, čl. 28–33.

³³⁵ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Direktář o lidové zbožnosti, čl. 11.

³³⁶ Považuji za vhodné připojit ještě doplnění, v němž se přidržím metafory fast-foodu. Tak jako pouhá strava u McDonald's nestačí pro kompletní výživu, nechci tvrdit, že anonymní občasná shromáždění je dostačující pro duchovní život člověka. Na druhou, tak jako v případě katolických bohoslužeb obecně, anonymita může být žádoucí pro lidi na okraji, hledající, a podobně. Viz ZEMAN Josef: Farnost – opora a povzbuzení našeho lepšího já, in: NEŠPOR Petr, OPATRIL Pavel (ed.): Farnost, místo pro každého?, Brno: Biskupství brněnské, 2005, 9–22.

člověka pomocí osvícení, otevření cesty, zahrnutí láskou; kadidlo naznačující přednesení proseb a celého života před Pána, liturgická roucha symbolizující posvátné dění; vhodně zkomponovaná hudba dostatečně jednoduchá, zpívatelná a zapamatovatelná; přímluvné litanie s ne prvoplánovými invokacemi, v nichž každý nalezne něco ze svých životních křížů a bude povzbuzen faktem, že se za něj přimlouvají ostatní; gesta procesí, stání, sezení, pokleknutí, úklony, která dovedou vyjádřit to, co lze slovy říci pouze obtížně; celkové přizpůsobení officia tak, aby zůstalo liturgií, a při tom vyjádření obsahu slaveného tajemství pomocí hymnů, písní, troparů, žalmů a kantik... Toto vše je náročné na přípravu technickou, obsahovou, hudební, na přípravu prostoru i pomůcek pro modlitbu (např. zmiňovaný zpěvník), lze se však bez toho jen obtížně obejít. Jen na okraj je třeba poznamenat, že uvedené prvky by měly být do slavení nejen zařazeny, ale také uzpůsobeny tak, aby dokázaly oslovit člověka zvyklého na individuální zážitky: V případě lucernaria by se např. mělo jednat o skutečný kontrast světla a tmy nebo o to, aby hořící svíci v ruce držel každý, v případě kadidla aby jeho dým viděl a cítil opravdu každý z účastníků, apod.

Uvedené „vzorové“ liturgie, zejména Taizé, ale též Monastická bratrstva Jeruzalém v Paříži (a samozřejmě také v této práci neuvedené liturgie jiných nových komunit jako např. Saint-Egidio či Chemin-Neuf) všechny uvedené prvky používají a je zřejmé, že se setkávají s úspěchem. V pražské arcidiecézi, nepočítáme-li řeholní komunity, jsem našel v zásadě tři varianty slavení farních nešpor: modlitbu v rámci mše svaté (Vinohrady), slavení vyloženě tradiční (latinský gregoriánský chorál), anebo konečně zajímavé experimenty (Koloděje, Chodov), které ale dosud neměly větší dosah. Osvědčenost zahraničních příkladů i pokusy slavit officium v českých farnostech svědčí o tom, že zřejmě existuje cesta, po které je možné se vydat, a že je to cesta otevřená. Teologie liturgie hodin, teoretická aplikace charakteristik postmoderní religiozity na breviář a příklady „vzorových liturgií“ zase svědčí o tom, že je to cesta možná. A konečně teologie liturgie hodin a učení magisteria nás přesvědčují o tom, že je to cesta žádoucí.

Nadpisem proklamovaný „návrat ke katedrálnímu oficiu“ neznamena regres ani tradicionalismus, ale naopak snahu o to, aby se liturgie hodin stala modlitbou Božího lidu, jak to bylo běžné ve starověku a jak si to přál koncil. Neznamena to prosté kopírování modelů starých několik set let, které – jak jsem se pokusil ukázat na příkladu slavení každodenního versus méně častého – není v dnešních podmínkách příliš reálné. Zdůrazňování otevřenosti vůči postmoderní religiozitě, která, přiznejme, je velmi často religiozitou konzumní, nemá znamenat výprodej, spíše naopak. Vždyť to, po čem je především „poptávka“, je autenticita. Autenticita bude v našem případě znamenat věrnost

tradici (nikoli tradicionalismus), věrnost pravidlům a teologii liturgie (nikoli rubricismus) a též věrnost životům lidí, kteří slaví (nikoli odtrženost či povýšenost). Vždyť, jak bylo ukázáno výše, officium je modlitbou, v níž se životy lidí kondenzují, když jsou předkládány Bohu jako ve večerní oběť s díkem a prosbou o proměnění a posvěcení. Tímto důrazem na subjekt breviář znovu koresponduje s pozdně moderní kulturou a religiozitou. Mohlo by se to zdát překvapivé, vždyť pro liturgii je charakteristický především její společenský ráz.³³⁷ A i on je vlastně výhodou: díky skutečnosti, že jedná o liturgii a tedy činnost církve a nikoli jednotlivce, je i „postmoderně promyšlené“ officium snad poněkud lépe chráněno před subjektivismem a vyloženým náboženským kutilstvím, které by nemělo s křesťanstvím nic společného.

³³⁷ Viz ŠPIDLÍK Tomáš: *Spiritualita křesťanského Východu: Modlitba, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma*, 1999, 123–126.

9 Závěr

Ve své práci jsem si kladl otázku, jakým způsobem slavit liturgii hodin v současných českých farnostech. Hledání odpovědi jsem uskutečnil ve třech hlavních krocích: nejprve jsem se stručně zabýval situací dnešních farností a stavem modlitby hodin v nich, pak jsem podrobně vyložil historii a teologii breviáře a konečně jsem se pokusil o propojení teologie liturgie hodin a teorie postmoderní religiozity.

Farnosti v České republice jsou poznamenány sekularizací a privatizací náboženství, což představuje na jednu stranu (stále ještě) úbytek tradičních praktik, na druhou stranu poptávku po nových duchovních impulsech a prožitcích. Liturgie hodin je v těchto farnostech (alespoň v Arcidiecézi pražské, kterou jsem se zabýval) slavena pouze marginálně a to třemi způsoby: v rámci mše svaté; vyloženě tradičním způsobem (latinský gregoriánský chorál); anebo naopak experimentálně (kombinace Západních a Východních prvků, úprava některých částí). Ani v jednom případě se slavení neúčastní velké množství věřících.

Bohatá historie vývoje officia představuje velký zdroj inspirace pro dnešní dobu. Podrobně jsem se zabýval zejména slavením liturgie hodin ve 4. – 6. století na Východě i na Západě, neboť po celém křesťanském světě bylo jako běžná součást života křesťanských obcí rozšířeno tzv. katedrální officium, na kterém participovali kromě duchovních a řeholníků také laici. Stručně jsem zmínil středověký a novověký vývoj římského breviáře až k jeho současné podobě, neboť katedrální officium se záhy promísilo s mnišským kontinuálním způsobem modlitby žalmů a pod vlivem Benediktinů a později díky unifikační síle franckých králů a římských papežů bylo na dlouhá století kodifikováno a takto rozšířeno po celém Západě. Věnoval jsem pozornost též pokoncilní obnově liturgie hodin, protože znovuzavedení officia jako modlitby Božího lidu bylo důležitým tématem diskusí při přípravě nového vydání breviáře. Ukázal jsem, že současné magisterium, kromě mnoha jiných důležitých prvků, které byly také připomenuty, nikdy nezapomene zdůraznit eklesiální charakter breviáře a pozvání laiků k jeho modlitbě. Z teologických prvků jsem rozvinul především pojetí liturgie hodin jako modlitby světla a modlitby, v níž je s obětováním kadidla přinášen před Boha celý život.

V závěrečné části jsem nejprve vyjmenoval několik otázek, spojených s praktickým uskutečněním společné modlitby ve farnostech a po té jsem se pokusil propojit aspekty modlitby hodin s charakteristikami postmoderní religiozity. Tradice i teologie officia

umožňují slavit jej takovým způsobem, aby oslovovalo současného člověka. To ovšem klade značné nároky na praktickou realizaci. Modlitba hodin zřejmě nebude plošnou záležitostí, právem však patří do míst, které dnešní pastorální teologie označuje jako „biotopy víry“.

Výsledky mé práce ukazují, že navzdory sekularizaci je v české společnosti prostor pro náboženský moment, pro duchovní zážitek a bohoslužebné slavení, a že tento prostor může být vyplněn modlitbou hodin, která je liturgií, tedy činností samotného Krista a jeho těla – církve, a která, jak ukazují zahraniční zkušenosti, dokáže zaujmout dnešního člověka. Ve své práci jsem značně využil plodů historického díla Roberta Tafta. Není proto nevhodné, zakončit celý text jeho hodnocením liturgie hodin:

„Když ráno vstáváme a při jitřence nového dne se shromažďujeme, abychom zpívali chvály Bohu až do západu slunce, když slavíme večerní oficiium a vyznáváme víru ve skutečné světlo světa, když bdíme s anděly a nebeskými zástupy zatímco svět spí, konáme, poslušní příkazu neustále se modlit, to, co neustále konali lidé od časů Ježíše. Ve všech dobách, ve všech zemích a mezi všemi rasami: v důvěrnosti domova, na poušti nebo v jeskyni, v chatrčích zemědělců a v celách poustevníků, v chóru gotického kostela nebo ve venkovské kapli, v koncentračním táboře nebo v džungli v misijní zemi; v každou hodinu někdo pozvedá hlas v modlitbě církve, aby se připojil k chórům nebeským a pozemským v neustálé chvále Boha všemohoucího. V naší době narcistického individualismu slyšíme lidi říkat, že [církev] po nich chce jen samé chození do kostela. Vždyť ale toto ‚jen samé chození‘ představuje nedocenitelné privilegium oslavovat všemohoucího Boha.“³³⁸

³³⁸ TAFT Robert: La liturgie des heures, 356, překlad autor.

10 Seznam zkratek

CIC	codex iuris canonici (Kodex kanonického práva: Úřední znění textu a překlad do češtiny, Praha: Zvon, České katolické nakladatelství, 1994.)
EDIL 1	KACZYNSKY Reiner (ed.): Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976
ibid.	ibidem (tamtéž)
kol.	kolektiv
KTF UK	Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
op. cit.	opus citatum (citované dílo)
srov.	srovnej
stol.	století

11 Citované prameny

AURELIUS AUGUSTINUS: Vyznání, 4. vydání, Praha: Kalich, 1999.

Bratr JEAN-MARIE z Taizé: E-mail odpovídající na dotaz ohledně liturgie v Taizé ze dne 20. 3. 2010, archiv autora.

Denní modlitba církve: Hymny a básnické modlitby (sestavil Josef Hrdlička), Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1993.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*, (ze dne 4. 12. 1963), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 125–171.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi *Christus Dominus* (ze dne 28. 10. 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 267–298.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Dekret o výchově ke kněžství *Optatam totius*, (ze dne 28. 10. 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 339–360.

EGERIA: Itinerarium Egeriae – Putování Egeriino (text, překlad a komentář Marcela Hejtmanová), České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999.

HIPPOLYT ŘÍMSKÝ: Apoštolská tradice, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000.

Institutio generalis de Liturgia Horarum, in: KACZYNSKY Reiner (ed.): Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 734–782.

JAN PAVEL II.: Apoštolský list na závěr jubilejního roku 2000 *Novo millennio ineunte*, (ze dne 6. 1. 2001), Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001.

JAN PAVEL II.: Psalter is ideal source of Christian prayer, katecheze přednesená při generální audienci 28. března 2001,

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010328_en.html (28. 3. 2010).

JAN PAVEL II.: The Spirit prays through us in the Psalms, katecheze přednesená při generální audienci 4. dubna 2001,

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010404_en.html (28. 3. 2010).

KASSIÁN Jan: Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí (a), (= Pietas benedictina 14), Praha: Benediktinské arcidiocésie sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007.

Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, České katolické nakladatelství, 1995.

Kodex kanonického práva: Úřední znění textu a překlad do češtiny, Praha: Zvon, České katolické nakladatelství, 1994.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Ordo cantus Officii*, (z r. 1983), in: Enchiridion Vaticanum, 4. vydání, sv. 9 Documenti ufficiali della Santa Sede 1983–1985, Testo ufficiale e versione Italiana, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1991, 124–133.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Příprava na Velikonoční svátky a jejich slavení, (z roku 1988), Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Direktář o lidové zbožnosti: Směrnice a zásady, (z roku 2002), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

Liturgie hodin – Dominikánský breviář, <http://breviar-op.cz/> (26. 4. 2010)

PAPEŽSKÁ RADA PRO KULTURU, PAPEŽSKÁ RADA PRO MEZINÁBOŽENSKÝ DIALOG: Ježíš Kristus, nositel živé vody: Křesťanské zamyšlení na New Age, Praha: Česká biskupská konference, 2003.

PAVEL VI.: Motu proprio *Sacram Liturgiam*, (ze dne 25. ledna 1964), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 41–44.

PAVEL VI.: Apoštolský list *Sacrificium laudis*, (ze dne 15. srpna 1966), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 246–248.

PAVEL VI.: Apoštolská konstituce vyhlášující novou úpravu denní modlitby církve podle ustanovení Druhého vatikánského sněmu *Laudis canticum*, (ze dne 1. listopadu 1970), in:

Denní modlitba církve, sv. 1: Doba adventní a vánoční, 2. doplněné vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 7–14.

PIUS V.: Bula *Quod a Nobis*, (ze dne 9. července 1568), in: Breviarium Romanum (cum textu psalmorum Pii Papae XII auctoritate edita), sv. 1, Romae – Tornaci – Parisiis – Neo Eboraci: Desclée & Socii, 1960, v–viii.

PIUS XII.: Encyklika *Mediator Dei* o posvátné liturgii, Brno, 1948.

Písmo svaté. Vždy citováno podle liturgického překladu obsaženého v Denní modlitba církve, sv. 1–4, druhé upravené a doplněné vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU: Třetí instrukce pro řádné uskutečňování Konstituce o posvátné liturgii *Liturgice instaurationes*, (ze dne 5. září 1970), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 703–713.

POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU: *De liturgia Horarum pro quibusdam communitatibus religiosis*, (ze dne 6. srpna 1972), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 882–885.

POSVÁTNÁ KONGREGACE RITŮ: Instrukce k uskutečňování liturgických norem *Inter oecumenici*, (ze dne 26. září 1964), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 276–288.

POSVÁTNÁ KONGREGACE RITŮ: Druhá instrukce pro uskutečňování liturgických norem *Tres abhinc annos*, (ze dne 4. května 1967), in: KACZYNSKY Reiner (ed.): *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, sv. 1 (1963–1973), Torino: Marietti, 1976, 296–302.

První list Klementův, in: *Spisy apoštolských otců* (přel. Ladislav Varcl, Jan Drápal, Jan Sokol), 3. revidované vydání, Praha: Kalich, 2004, 65–93.

Řehole svatého Benedikta latinsky a česky, Praha: Čeští benediktini, 1993.

Setkání se zakladatelem: Rozhovor Bertranda Révillona s bratrem Pierrem-Marie Delfieuxem, zakladatelem Mnišského bratrstva Jeruzalém, <http://bratrstva-jeruzalem.cz/index.php/mnisstvi/zakladatel-povolani> (28. 3. 2010).

Učení dvanácti apoštolů / Didaché, in: Spisy apoštolských otců (přeložili Ladislav Varcl, Dan Drápal a Jan Sokol), 3. revidované vydání, Praha: Kalich, 2004, 15–24.

Vítejte na stránkách Bratrstev JERUZALÉM, <http://bratrstva-jeruzalem.cz/index.php/mnisstvi>, (28. 3. 2010).

Všeobecné pokyny k liturgii hodin, in: Denní modlitba církve, sv. 1: Doba adventní a vánoční, 2. doplněné vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 15–87.

12 Použitá literatura

XV. světový den mládeže Řím 2000: zajímavé údaje a čísla, in: *Budoucnost církve* 5 (2000) 1–2.

ALLEN Leslie C.: *Psalms 101–50: Revised* (= *World Biblical Commentary* 21), Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2002.

AMBROS Pavel: *O modlitbě*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000.

AMBROS Pavel: *Autorita, poslušnost a moc: Církev na počátku třetího tisíciletí*, in:

AMBROS Pavel: *Teologicky milovat církev*, *Vybrané statě z pastorální teologie*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, 211–228.

AMBROS Pavel: *Budoucí cesty farní pastorační: Současné katolické hledání*, in: AMBROS Pavel: *Teologicky milovat církev: Vybrané statě z pastorální teologie*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, 241–252.

BAROFFIO Bonifacio: *Liturgia delle ore*, in: *Dizionario teologico interdisciplinare*, volume 2, Torino: Marietti, 1997, 408–422.

BAUDRAZ F.: *Světlo*, in: ALLMEN Jean-Jacques, von: *Biblický slovník*, Praha: Kalich, 1991, 279–280.

BAUMAN Zygmunt: *Globalizace: Důsledky pro člověka*, Praha: Mladá fronta 2000.

BAUMAN Zygmunt: *Tekutá modernita*, Praha: Mladá Fronta, 2002.

BAUMAN Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*, druhé vydání, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

BAUMAN Zygmunt: *Komunita: Hľadanie bezpečia vo svete bez istoty*, Bratislava: vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.

BECKWITH R. T.: *Oběť a obětování*, in: DOUGLAS J. D. (ed.): *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996, 675–683.

BEGER Peter: *Vzdálená sláva: Hledání víry ve věku lehkověrnosti*, Brno: Barrister & Principal, 1997.

BÉRAUD Céline: *Le métier de prêtre: Approche sociologique*, Paris: Les Éditions de l'Atelier, 2006.

CAMPBELL Stanislaus: *From breviary to Liturgy of the Hours, the Structural Reform of the Roman Office, 1964–1971*, Collegeville: The Liturgical Press, 1995.

CASANOVA José: *Public Religions in the Modern World*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

DAHOOO Mitchell: *Psalms 3: 101–150: Introduction, Translation and Notes with an Appendix the Grammar of the Psalter (= The Anchor Bible 17A)*, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: The Anchor Bible Doubleday, 1970.

DE CLERCK Paul: *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

DUKA Dominik, BADAL Milan: *Bílá kniha církve s černou kapitolou: 20 let svobody 1989–2009*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

FIALA Petr: *Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

HAMPLOVÁ Dana: *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti: Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP (= Sociological Papers 00:3)*, Praha: Sociologický ústav, 2000.

HÄRING Bernard: *Esistenza cristiana e liturgia*, in: SARTORE Domenico, CSJ, TRIACCA Achille, SDB, CIBIEN Carlo, SSP (ed): *Liturgia*, Milano: Edizioni San Paolo, 2001, 704–711.

HERVIEU-LÉGER Danièle: *Les monastères revisités*, in: CRÉPU Michel, TILLIETTE Bruno: *La scène catholique, Autrement Paris 75 (1985)*, 88–94

HERVIEU-LÉGER Danièle: *Renouveaux émotionnels contemporains*, in: CHAMPION Françoise, HERVIEU-LÉGER Danièle (ed.): *De l'émotion en religion*, Paris: Centurion, 1990, 219–248.

HERVIEU-LÉGER Danièle: *Le pèlerin et le converti: La religion en mouvement*, Paris: Flammarion, 1999.

- HERVIEU-LÉGER Danièle: *Catholicisme, la fin d'un monde*, Paris: Bayard, 2003.
- HRADILEK Pavel: Egerie, in: *Getsemany 122* (2001), <http://www.getsemany.cz/node/328> (20. 4. 2010).
- KAPLÁNEK Michal: *Pastorace mládeže: Studijní text pro pracovníky s mládeží*. Praha: Salesiánská provincie – Sal. středisko mládeže, 1999.
- KUBICKI Judith Marie: *Liturgical Music as Ritual Symbol: A Case Study of Jacques Berthier's Taizé Music (= Liturgia condenda 9)*, Leuven: Peeters, 1999.
- KUNZLER Michael: *La liturgia della chiesa*, Milano: Jaca Book, 2003.
- LEIKAM Rubens M.: *La liturgia delle ore nell'occidente non Romano*, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed.): *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia 5, Tempo e spazio liturgico*, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 131–149.
- LEIKAM Ruben M.: *La Liturgia delle ore nel rito Romano*, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed.): *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia 5, Tempo e spazio liturgico*, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 90–130.
- LUŽNÝ Dušan, NEŠPOR Zdeněk a kol: *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*, Praha: Malvern, 2008.
- MALINA Bedřich: *Dějiny římského breviáře*, Praha: Vyšehrad, 1939.
- MARAVAL Pierre: *Introduction*, in: EGÉRIE: *Journal du voyage (Itinéraire) et Lettre sur la B^{se} Égerie (= Sources Chrétiennes 296)*, 2. doplněný reprint 1. vydání, Paris: Éditions du Cerf, 2002, 15–117.
- MARINI Piero, *A Challenging Reform: Realizing the Vision of the Liturgical Renewal, 1963–1975*, Collegeville: Liturgical Press, 2007.
- NEITZ Mary Jo: *Charisma and Community: A study of Religious Commitment within the Charismatic Renewal*, New Brunswick, NJ: Transaction Publisher, 1987.
- NEŠPOR Zdeněk, LUŽNÝ Dušan: *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007.
- NOVOTNÝ Jiří: *Basil Veliký a jeho doba*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1999.

OPATRŇY Aleř: Pastorage v postmoderní společnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

OPATRŇY Aleř: Mohou být setkání s účastníky pohřbů, svateb a půlnočních mší evangelizační nebo pastorační šancí?, in: DEMEL Zdeněk, SCHLEMMER Karl (ed.): Pronikavá změna pastorage nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005.

OPATRŇY Aleř: Cesty pastorage v pluralitní společnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

OURY Guy-Marie: Office divin: I en occident, in: kol.: Dictionnaire de Spiritualité: Ascetique et mystique, Doctrine et histoire, sv. 11, Paris: Beauchesne, 1937–1995, 685–707.

PAZDERKA Josef: Bratr Alois: Chceme být znamením naděje a smíření: Rozhovor s novým představeným komunity Taizé bratrem Aloisem, in: Katolický týdeník 3 (2006), <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4339> (20. 3. 2010).

PINELL Jordi: Liturgia delle ore (= anamnesis: introduzione storico-teologica alla Liturgia 5), Genova: Marietti, 1990.

POLC Jaroslav V.: Posvátná liturgie, Řím: Křesťanská akademie, 1981.

Psalterium: Zpravodaj pro duchovní hudbu, 1 (2010), 10–11.

PUTNA Martin C.: My poslední Římané aneb kdo dá Evropě ránu z milosti, in: PUTNA Martin C.: My poslední křesťané: Hněvivé eseje a vlídné kritiky, druhé rozšířené vydání, Praha: Torst, 1999, 105–111.

RAFFA Vincenzo, FDP: Liturgia delle ore, in: SARTORE Domenico, CSJ, TRIACCA Achille, SDB, CIBIEN Carlo, SSP (ed.): Liturgia, Milano: Edizioni San Paolo, 2001, 1055–1079.

RATZINGER Joseph: Křesťanství na přelomu tisíciletí (rozhovor s Peterem Seewaldem), Praha: Portál, 1997.

RATZINGER Joseph: Duch liturgie, Brno: Barrister & Principal, 2006.

RICHARD Marcel: Hippolyte de Rome, in: kol.: Dictionnaire de Spiritualité: Ascetique et mystique, Doctrine et histoire, sv. 7, Paris: Beauchesne, 1937–1995, 531–571.

SCHLEMMER Karl: Českobudějovické teze k pastoraci budoucnosti: 17 námětů k zamyšlení, in: DEMEL Zdeněk, SCHLEMMER Karl (ed.): Pronikavá změna pastorace nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, 135–142.

STRAUS Anselm, CORBINOVÁ Juliet: Základy kvalitativního výzkumu, Boskovice: Albert, 1999.

SUCHÁN Filip Maria Milan: Nešpory Velikonoční neděle v premonstrátském řádu od konce 16. století do současnosti (diplomová práce obhájená na KTF UK), Praha, 1999.

Svědectví z Activ8, in: Budoucnost církve 3 (2008), 13.

ŠPIDLÍK Tomáš: Spiritualita křesťanského Východu: Modlitba, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1999.

TAFT Robert: La liturgie des heures en Orient et en Occident: Origine et sens de l'Office divin, Thurnout: Brepols, 1991.

TAFT Robert: Liturgia delle ore in Oriente, in: CHUPUNGCO Ancar J. (ed): Scientia liturgica: Manuale di Liturgia 5, Tempo e spazio liturgico, 2. vydání, Casale Monferrato: Piemme, 2000, 57–89.

TAFT Robert: Božské officium: mnišský chór, kniha modliteb nebo liturgie Božího lidu: Hodnocení nové liturgie hodin v jejích historických souvislostech, in: TAFT Robert: Život z liturgie: Tradice Východu i Západu, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 283–305.

TAFT Robert: Duch východní křesťanské liturgie, in: TAFT Robert: Život z liturgie: Tradice Východu i Západu, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 152–170.

TAFT Robert: Jak často se slavila eucharistie v historii?, in: TAFT Robert: Život z liturgie: Tradice Východu i Západu, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 86–114.

TAFT Robert: Poděkování za světlo: Příspěvek k teologii nešpor, in: TAFT Robert: Život z liturgie: Tradice Východu i Západu, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, 171–199.

THEOBALD Michael: List Římanům, (= Malý Stuttgartský komentář: Nový Zákon 6), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

TICHÝ Radek: Liturgie hodin a kontempace (bakalářská práce obhájená na KTF UK), Praha, 2003.

TICHÝ Radek: Restrukturalizace diecézí ve Francii: Inspirace pro českou církev? (diplomová práce obhájená na KTF UK), Praha, 2006.

TICHÝ Radek: Bojující církev. Analýza požadavků katolické církve vůči českému státu po r. 1989, in: TICHÝ Radek (ed.): Miscellanea sociologica 2006. Praha: FSV UK, 2006, 67–94.

TICHÝ Radek: Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi 1997-2005 (= Pražské sociálně vědní studie: Sociologická řada, SOC-015), Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2008.

VILLI Charles: Le Bréviaire Expliqué, 3. vydání, Saint-Étienne – Paris: Bureaux de l'Apotre du Foyer – P. Téci, 1935.

ZEMAN Josef: Farnost – opora a povzbuzení našeho lepšího já, in: NEŠPOR Petr, OPATRIL Pavel (ed.): Farnost, místo pro každého?, Brno: Biskupství brněnské, 2005, 9–22.

Resumé

Cílem práce je prozkoumat možnosti modlitby liturgie hodin v dnešních českých farnostech. První část práce se proto věnuje situaci farností v České republice, které jsou poznamenány sekularizací a privatizací náboženství, což představuje na jednu stranu (stále ještě) úbytek tradičních praktik, na druhou stranu poptávku po nových duchovních impulsech a prožitcích. Liturgie hodin je v těchto farnostech (alespoň v Arcidiecézi pražské, kterou jsem se zabýval) slavena pouze marginálně a proto jsou pro doplnění představeny také tři „vzorové“ způsoby slavení officia z Francie z návštěvy Sv. Otce v Praze.

Druhá část se týká historického vývoje a teologie liturgie hodin. Důraz je kladen především na podobu, rozšířenost a každodenní charakter tzv. katedrálního officia ve starověku, kterého se na Východě i na Západě účastnily celé křesťanské obce shromážděné kolem svého biskupa. Stručně je také zmíněn vývoj římského officia a jeho pokoncilní obnova, aby bylo možné lépe pochopit bezprostřední kořeny dnešního breviáře. Stručně je také prezentováno učení pokoncilního magisteria o liturgii hodin a vybrané teologické prvky, které je možné vztáhnout k praktickému slavení officia ve farnostech, jsou podrobněji rozvedeny: jedná se o liturgii hodin jako modlitbu světla, jako modlitbu kondenzující život věřících a o vyjasnění vztahu breviáře a eucharistie.

V závěrečné části je nejprve vyjmenováno několik otázek, spojených s praktickým uskutečněním společné modlitby ve farnostech a po té jsou teologické aspekty vztaženy k charakteristikám postmoderní religiozity. Syntéza je tematizována opět podle vztahu k času, prostoru a autoritě. Ze zjištění vyplývá, že tradice i teologie breviáře umožňují slavit liturgii hodin takovým způsobem, aby tato modlitba oslovovala současného člověka; to ovšem klade na praktickou realizaci značné nároky. Modlitba hodin zřejmě nebude plošnou záležitostí, právem však patří do míst, která dnešní pastorální teologie označuje jako „biotopy víry“.

English abstract

Title:

Liturgy of the Hours, its Historical Forms and Options for the Celebration in Contemporary Czech Parishes

Abstract:

The paper is devoted to the history and theology of the Liturgy of Hours with the accent on its application in contemporary Czech parishes. It tries to find the answer to the question how celebrate the main parts of the Divine Office on religious holidays in ordinary parishes in order to make breviary: a meaningful and viable enrichment of the pastoral agenda for parishes; a source for the spiritual life of the believers; an attractive ritual for the non-believers; an enrichment and not the obligation for priests. The knowledge of the history and theology of breviary, the teaching of the Magisterium and the necessary socio-pastoral data about contemporary parish communities are used for the analysis. The discussion about possible return to the so-called cathedral office makes part of the paper. The character of the papers allows its future application as a theological ground rewritable into a certain handbook for the celebration of the Liturgy of the Hours in parishes.

Klíčová slova / key words:

breviář (liturgie hodin)	breviary (Liturgy of the Hours)
religiozita postmoderní	postmodern religiosity
církev katolická	Catholic Church
farnosti	parishes
historie liturgie	history of the liturgy

Práce má rozsah 197 541 znaků včetně mezer a pozn. pod čarou, tj. 109,7 normostran.